

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE SOL-
SOSYALİST HAREKETLER**

Mert Eymen KAYALP

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE

EYLÜL - 2022

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE’DE MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE SOL-
SOSYALİST HAREKETLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mert Eymen KAYALP

Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Enstitü Bilim Dalı : Siyaset ve Sosyal Bilimler

“Bu tez 16/09/2022 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Köksal ŞAHİN	Başarılı
Doç. Dr. Asena BOZTAŞ	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Dilşad TÜRKMEOĞLU KÖSE	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim. Etik Beyan Formunu imzalamayınız.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Mert Eymen KAYALP

16/09/2022

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: İDEOLOJİ KAVRAMI VE SOL İDEOLOJİLER.....	7
1.1. Tarihsel Süreçte İdeoloji Kavramı	7
1.2.1. Sol İdeolojiler	10
1.2.2. Sosyalizm	10
1.2.3. Reformistler ve Revizyonistler.....	13
1.2.4. Marksizm.....	14
1.2.5. Sosyal Demokrasi.....	16
1.2.6. Değerlendirme	16
BÖLÜM 2: TÜRKİYE’DE SOSYALİZMİN DOĞUŞU.....	18
2.1. Osmanlı Devlet’inde Sosyalizm: Temel Dinamikler	18
2.2. Osmanlı Devlet’inde Sanayileşmenin Etkileri	19
2.3. Çalışma Koşulları ve İşçi Dernekleri	21
2.4. Osmanlı Devleti’nde İlk Grev Hareketleri ve Sosyalist Hareketler	23
2.4.1. 1908 Grevleri ve Etkileri.....	24
2.4.2. 1908 ve Sonrası Sosyalist Hareketler	26
2.5. 1913-1918 Yılları Sol-Sosyalist Düşünce	35
2.6. Türkiye Sosyalist Fırkası ve Diğer Kuruluşlar	37
2.6.1. Sosyal Demokrat Fırkası	40
2.6.2. Diğer Örgütler	40
BÖLÜM 3: MİLLİ MÜCADELE YILLARI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE SOL-SOSYALİST ÇALIŞMALAR.....	43
3.1. Milli Mücadele Dönemi ve Sol-Sosyalist Hareketler	44
3.2. Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası.....	47
3.3. B.M.M ’nin İlk Yılları ve Türkiye’de Sol-Sosyalist Gruplar.....	49
3.3.1. İttihat ve Terakki’nin Sol-Sosyalist Hareketle Karşılaşması	50
3.3.2. Yeşil Ordu Grubu	51

3.3.3. Halk Zümresi Grubu.....	55
3.3.4. (Resmî) Türkiye Komünist Fırkası	56
3.3.5. Gizli Türkiye Komünist Partisi	58
3.3.6. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası	59
3.3.7. Mustafa Suphi ve Türkiye Komünist Partisi	61
3.4. Savaşın Son Yılları Sol-Sosyalist Hareket	66
3.4.1. Aydınlik Çevresi ve Yeniden Doğuş.....	68
3.4.2. İlk Tevkifat ve Aydınlik.....	71
3.5. Milli Mücadele Döneminde Sol-Sosyalist Düşünce 'ye Toplu Bir Bakış.....	72
3.6. Erken Cumhuriyet Dönemi Sol-Sosyalist Düşüncenin Çalışmaları.....	73
3.6.1. Aydınlik Çevresi	74
3.6.2. T.K.P ve Aydınlik	75
3.6.3. Kadro Dergisi	80
3.6.4. Yön Dergisi	86
SONUÇ	91
KAYNAKÇA.....	95
ÖZGEÇMİŞ	99

KISALTMALAR

- y.y.** : Yüzyıl
CHF : Cumhuriyet Halk Fırkası
TKP : Türkiye Komünist Partisi
OSF : Osmanlı Sosyalist Fırkası
BMM : Büyük Millet Meclisi
TİÇSF: Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası
TKF : Türkiye Komünist Fırkası
THİF : Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası

ÖZET	
Başlık: Türkiye’de Milli Mücadele Döneminde Sol-Sosyalist Hareketler	
Yazar: Mert Eymen KAYALP	
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE	
Kabul Tarihi: 16/09/2022	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 94 (ana kısım) + 5 (ek)
Fikri alt yapısı Fransız İhtilali öncesinde Saint Simon, Robert Owen gibi isimlerin temellendirdiği sosyalizm düşüncesi somut olarak güçlü bir şekilde sistematize edilmesi Fransız İhtilali sonrasında Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından gerçekleştirilmiştir. En temel olarak üretim araçları mülkiyetinin küçük bir kesim olan burjuvazinin elinde değil, asıl üretim ve emeği yapan işçilerin ellerinde olması gerektiği düşüncesiyle sosyalist teoriyi Marx ve Engels üretmişlerdir. Bu teoriyi üretirken faydalandıkları yöntem Hegel’in diyalektiği olmuştur. Bu yöntemi Tarihsel Materyalizm anlayışına çevirerek kendi ideolojilerine uygulamışlardır. 18. ve 19. yy.’da öncelikle sanayi devrimi ve ardından gelen sömürgecilik anlayışıyla birlikte ciddi anlamda yükselen burjuvazi sınıfı ve burjuvalar için çalışan bir işçi sınıfını beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda da Marx ve Engels tarihin ilerlemesini bu iki sınıfın birbirleriyle çatışması olarak görmüşlerdir. Nihayetinde bu çatışmadan işçi sınıfının galip çıkacağını savunmuşlardır. Sosyalist ideoloji ilk somut yansımasını 1833 yılında İngiltere’de işçilerin çalışma şartlarının iyileştirilmesi için yapmış oldukları eylemle elde etmişlerdir. Bu eylemlerin yansıması ülkemize çok sınırlı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde sosyalist bir örgütlenme veya buna benzer büyük bir hareketten bahsetmek pek mümkün değildir. Osmanlı Devletinde birinci ve ikinci meşrutiyet arası dönemde yalnızca birkaç grup fabrikanın işçisinin yapmış oldukları grevlerden bahsedilebilir. Sosyalist hareketlerin hız kazanması cumhuriyet döneminde olmuştur. Bu dönemde kurulan Türkiye Komünist Partisi, Aydınlik Grubu gibi oluşumlar, sosyalist hareketlere örnektir. Ayrıca cumhuriyetin ilk yıllarında sosyalist hareketle Kemalist düşüncüyü sentezleyerek ortaya bir görüş koyan Kadro ve Yön dergileri de bu dönemde etkili olmuştur.	
Anahtar Kelimeler: Sosyalizm, Komünizm, Solculuk, Kemalizm	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Left-Socialist Movements in The Period of National Struggle in Turkey	
Author of Thesis: Mert Eymen KAYALP	
Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE	
Accepted Date: 16/09/2022	Number of Pages: v (pre text) + 94 (main body) + 5 (add)
The idea of socialism, whose intellectual infrastructure was based on names such as Saint Simon and Robert Owen before the French Revolution, was concretely and strongly systematized by Karl Marx and Friedrich Engels after the French Revolution. Marx and Engels produced the socialist theory with the idea that the ownership of the means of production should not be in the hands of the bourgeoisie, which is a small segment, but in the hands of the workers who actually produce and work. The method they used while producing this theory was Hegel's dialectic. They converted this method to the understanding of Historical Materialism and applied it to their own ideologies. 18th and 19th century With the industrial revolution and the understanding of colonialism that followed, the rising bourgeoisie class and a working class working for the bourgeoisie brought with it. In this direction, Marx and Engels saw the progress of history as the conflict of these two classes with each other. Ultimately, they argued that the working class would emerge victorious from this conflict. The socialist ideology had its first concrete reflection in 1833 with the action they took to improve the working conditions of the workers in England. The reflection of these actions on our country has been very limited. It is not possible to talk about a socialist organization or a similar big movement during the Ottoman Empire. Only a few groups of factory workers' strikes can be mentioned during the period between the first and second constitutional monarchies in the Ottoman Empire. Socialist movements gained momentum during the republican period. Formations such as the Communist Party of Turkey and the Aydınlık Group established in this period are examples of socialist movements. In addition, Kadro and Yön magazines, which put forward an opinion by synthesizing the socialist movement and Kemalist thought in the first years of the republic, were also influential in this period.	
Keywords: Socialism, Communism, Leftism, Kemalism	

GİRİŞ

Sosyalizm genel hatları ile çıkış noktası olarak, Fransız Devrimi'nden sonra somutlaşan "Ütopik Sosyalistlerin" fikir tabanı, paralel olarak Sanayi Devrimi ve sonrası Karl Marx (1818-1883) ve Friedrich Engels'in (1825-1895) *Bilimsel Sosyalizmi* oluşturmaya kadar belirli teorisyenlerin çalışmaları ile gösterilebilir. Bu teorisyenlerden bazıları: Charles Fourier (Falanjizm), Robert Owen (Yeni Toplum Düzeni), Çartizm Hareketi, Henri Saint-Simon (Teknik Devlet) çalışmaları ile ortaya çıkmıştır. Bu teoriye asıl güç kazandıran Karl Marx ve Engels kapitalizmin sınırlarını çözmeye çalışırken 'Hegel Diyalektiğini' kullanarak deyim yerindeyse tam tersine çevirerek 'Tarihsel Materyalizm' ile dünyayı anlamaya çalışmışlardır. Hegel diyalektiği temelde dünyayı anlamlandırırken insanların oluşturmuş oldukları anlamlar üzerinden dünyanın inşa edildiğini öne sürmektedir. Ancak Marx ve Engels bu diyalektiğin fazlasıyla soyut olduğunu ve en net bir anlamda dünyayı anlamlandıramadığı konusunda eleştirmişlerdir. Marx ve Engels kendi diyalektiğini inşa ederken dünyayı anlamlandırmak konusunda temel olarak maddeleri esas almışlardır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde tüm toplumların mücadelesi maddeler üzerinden gerçekleştirilen savaşlarla olmuştur. Burada da özellikle toplumların birbirleriyle mücadelesi sınıf mücadeleleri olmuştur. Bu noktadan hareketle köleler ve soylular, serfler ile feodal beyler, usta kalfa ilişkileri şeklinde toplum alt yapı ve üst yapı olarak ikiye bölünmüştür. Marx ve Engelsin görüşüne göre üretim araçları mülkiyetini elinde bulunduranlar üst yapıyı oluşturmakta alt yapıyı oluşturanlar ise üst yapı emrinde çalışan insanlardan oluşmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde alt yapı ve üst yapı arasındaki mücadeleleri her zaman alt yapı kazanmıştır. Feodal beylerin yok olması, köleliğin ortadan kaybolmasının hepsi bu örnekleri doğrulamaktadır (Marx, 2018: 116, 117).

18. ve 19. yüzyıllarda yükselen burjuvazi, birikim damarlarını bir nevi, Amerika'nın bulunması, Çin pazarları, ülkeleri sömürgeleştirme ile birikimini arttırmış olup, feodal yapının da değişmesine hız vermiştir. Burada şunu söylemek gerekir: bu birikimin sonuçlarında yeni pazarlar açıldıkça büyüyen gereksinimler makineleşmeyi geçişi kolaylaştırmıştır. Pazarlar genişledikçe paralel olarak sınıf ayrımını daha da arttırmıştır. Tarihsel anlayış olarak üretim ilişkilerinin bir üst sınıfı yine boy göstermiş ve bu tarihsel anlayışa ilişkin olarak, feodal toplumun yıkıntısının ardından burjuvazi toplumu (modern

toplum), eski feodal bey- serf ilişkisi yerine burjuvazi – proletarya (işçi sınıfı) olan yeni sınıflı yapıyı ortaya çıkarmıştır.

Bilimsel sosyalizmin kendini somutlaştırmaya başladığı 19. yüzyıla beraber, kapitalist toplum kendi anlayışını (üretim araçlarının özel mülkiyete dayandığı düzenini) devam ettirmiş ve işçi sınıfı üretim araçlarında çalışmaya başlamıştır. Kapitalizmin üretim ilişkileri başlangıçta üretim süreçlerinin hızla gelişmesini sağlamış, buharlı ve elektrikli makinelerin gelişmesi ağır sanayiye doğurmuştur. “Sosyal düzende ise kapitalist sistem, kapitalist sınıf ile işçi sınıfı arasındaki çelişkiye sahne olmuştur.” (Göze, 2016: 312). Burjuvazinin feodalizme karşı kullandığı silahlar, şimdi, burjuvazinin karşısına çevrilmiş, burjuvazi kendisine ölüm getiren silahları yaratmakla kalmamış, o silahları kullanacak insanları da (modern işçi sınıfını) yaratmıştır (Marx, 2018: 123).

Sosyalizmin doğuşundan süregelen zamanda zor koşullarda çalışan işçi sınıfı, aşırı üretim hırsının etkisi altında sürekli sayıca artan bir toplumsal tabaka ortaya çıkmıştır. Bunun etkisinde teorisyenlerin araştırmaları sonucunda ‘*bilinçli olarak örgütlenme ilkesine*’ uygun olarak dünyanın birçok yerinde örgütlü mücadele hız kazanmıştır. Tabi hemen belirtmelidir ki, dünyanın her yerinde aynı etkiye sahne olmamıştır. Buradan hareketle bu sınıfsal çelişkiler bazı ayaklanmalara, kısa süreli sosyalist rejimlere, dünyanın yarısına yaklaşan sosyalist devletlere dönüşen bir dinamik yakalamıştır.

Sosyalizmin doğuşunda modernizmin yeni üretim metotları işçi sınıfı üzerinde örgütlenmeye ve yaşam tarzlarında değişikliğe sebep olmuştur. Aşağıda söylenecekler bu kapsamda Dünya’yi ve Türkiye’yi bir anlamda etkilemiştir. Bilindiği gibi Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi dinamikleri hem demokrasinin yavaş yavaş geliştiği hem de sınıfsal ayrımın belirgin olduğu yıllara denk gelmektedir. Burada ilk önce etkiyi yaratan önemli gelişmeler ayaklanmalar ve örgütlerle alttaki paragraflarda ifade edilebilir.

Ayaklanmalar daha önceki yıllara denk gelse de konuyu ilk önce, büyük kazanım olarak *Fabrika Yasası* ile başlatılabilir. Bu kazanım 1833’te İngiltere’de işçilerin ayaklanmalarıyla başlayarak, hükümetin uzlaşmak zorunda kaldığı bir portre oluşturmuştur. Tabi kazanım zor şartların ve Sanayi Devriminin aşırı üretimi etkisi altında işçilerin eyleme geçmesiyle pratiğe dönüşmüştür. Bu pratik şöyle düzenlemeleri getirmiştir:

- 13-18 yaşları arasındaki işçiler 12 saat çalışacaklar,

- 10 yaşındaki çocukların çalışması yasaklanacak,
- Noel ve Kutsal Cuma tüm çocuklar ve gençler için tüm gün tatil olacak

Daha sonra somutlaşan diğer hareket, 1864'te kurulan 1. *Enternasyonal* (Uluslararası Emekçiler Birliği)'dir. Bu oluşumun temeli grev, uluslararası işçi dayanışması, sendikal hareket vb. konuları ele alarak bunların gelişmesine olanak sağlamıştır. Ardından 2. *Enternasyonal* hareketi 1889'da Paris'te kurulmuştur. Bu hareketin temel dinamikleri arasında en önemli göstergesi 'sekiz saatlik iş gününü' elde etmesi olmuştur. Buradan baktığımızda bu kazanımın sonucunu genel olarak halen görülmektedir.

Sosyalizm Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yy. sonlarına doğru yayılmaya başlamıştır. Osmanlı'da tek bir sol hareketin oluşmaması da ayrı ayrı milliyetlerin sosyalist etkinlik göstermesi olmuştur. Gerçek anlamda bir işçi derneğine rastlanmamakla beraber 1866 yılında amacı '*fakir işçilere din ve milliyet farkı gözetmeksizin iş bulmak ve gerekli iş araçlarını sağlamak*' olan 'Amelepover Cemiyeti' kurulmuştur (Güzel, 1993: 56). "İlk grev, 1872 yılında tersane işçileri tarafından gerçekleştirilirken İkinci Meşrutiyet'e kadar çok sayıda grev gerçekleşmiştir. Fakat bu dönemde grevler fevri iş bırakmalar şeklinde kendiliğinden gelişmiştir" (Karakışla, 1998: 188). Daha sonraki dönemlerde sosyalist adıyla kurulan partiler yer almıştır. Eylül 1910'da Hüseyin Hilmi tarafından kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası ve sonrasında tekrar onun kurduğu Türkiye Sosyalist Fırkası dönemin ilk partilerindendir. Aslında solun ve işçi hareketinin gelişme dönemi 1919-1923 arasında olmuştur. Türkiye Sosyalist Fırkası o dönemde birçok işçi örgütünün kurulmasına yol açmıştır. Sol-sosyalist düşüncenin gelişimi açısından 1908 grevleri ve ondan sonra kurulan federasyonlar işçi örgütlenmesi açısından da önemli sayılmıştır. Sol-sosyalist gelişmenin duraksadığı ilk noktalardan birisi Birinci Dünya Savaşı olduğu söylenebilir.

Milli Mücadele döneminde yer alan Halk Zümresi grubu, Yeşil Ordu ve Mustafa Kemal'in (1881-1938) izniyle kurulan Türkiye Komünist Partisi o dönemde yer almıştır. Kökenleri Almanya'ya dayanan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası Şefik Hüsnü (1887-1959) önderliğinde Türkiye'de örgütlenmiştir. Tabi bu belirli partilerin sınırlı faaliyetleri ile beraber bıraktığı izler mevcut olmuştur. Sosyalizm bunların etkisi altında Türkiye'de yeni kurulan Cumhuriyetin tam olarak işçi sınıfını barındırmamasına karşın o

dönemde CHP-TKP zıtlığında varlığına devam etmeye çalışmıştır. Türkiye'deki solun gelişmesinde buradaki hareketler etkili olabilir.

Hüseyin Hilmi ve çevresinin ilk yayın ve parti örgütlenmelerine başladığı söylenebilir. Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu için 1908 grevlerinden sonra Osmanlı'da önemli bir hareket noktası denilebilir. İşçilerin grevlerini daha çok arttırdığı 1908 yılları sol-sosyalist düşüncenin gelişmeye çalıştığı yıllar olmuştur. İslamiyet ile sosyalizmi uzlaştırmaya çalışılan görüşler, II. Meşrutiyet'ten sonra daha da yaygınlık kazandığı söylenebilir. Tatil-i Eşgal Kanunu'nun sendikaların kurulmasını yasakladığı ve kurulan sendikaların feshedilmesi grevleri arttıran bir dinamik olmuş, sol-sosyalist partiler kurulduğu andan itibaren ise istekleri genel oy hakkı, grev ve sendika haklarının tekrar verilmesi, parasız eğitim, günde sekiz saat çalışma gibi isteklerde bulunmuşlardır.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, Aydınlık grubu ve Mustafa Suphi liderliğinde oluşturulan Türkiye Komünist Partisi örnekleri mevcut olmuştur. Bu grupların aynı çizgide olduğu ileri sürülebilir. Türk sol-sosyalist düşüncesinin etki noktaları olarak Fransız, Almanya, Rusya gibi ülkelerden etkilendiği söylenebilir. Milli Mücadele döneminde sol-sosyalist düşüncenin etki aldığı ülkenin Sovyet Rusya olduğu söylenebilir. Ekim Devrimi'nin etkisi ile Anadolu'da, İstanbul'da ve yurtdışında etkinlik gösteren gruplar çıkmaya başlamıştır. Yurtdışında eğitim alan sol-sosyalist düşünürlerin de bu ülkelerde kalarak sol-sosyalist düşünceye katıldığı görülebilir. Osmanlı'da sol-sosyalist düşüncenin gelişiminin, sonrasında milli mücadele yıllarındaki durumu ve cumhuriyetin ilk yıllarındaki seyri inişli çıkışlı olduğu söylenebilir. Sol-sosyalist düşüncenin ve işçi hareketlerinin gerçek gelişme noktası olarak 1919-1923 yılları sol-sosyalist düşüncenin Türkiye'de gelişimi açısından en önemli yılları olarak nitelendirilebilir. Tarihsel açıdan bakıldığında en somut haline Milli Mücadele Döneminde ulaştığı söylenebilir.

Milli Mücadele sonrası Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle birlikte ülkenin siyasi gündemi değişiklik göstermiştir. Ağır bir savaş sonrasında ilan edilen devleti artık ülkenin kurtuluşu, siyasi bağımsızlık gibi konular artık yerini siyasi ideolojilerin karşılıklı fikir tartışmalarına dönmüştür. Tartışmaların ana perspektifi de dönemin hâkim ideolojisi olan Kemalizm çerçevesinde yürütülmüştür. Bu dönemde Kemalizm düşüncesiyle sosyalist fikirlerin genel bir sentezini yapmaya çalışan Kadro Dergisi bu dönemde ortaya

çıkmiştir. Ancak kapitalist bir kalkınma yolunu seçen Türkiye Cumhuriyeti ideolojisine ters düştüğü sebebiyle dergi yayın hayatına son vermiştir.

1960 darbesi sonrası ortaya çıkan özgürlükçü ortamda Yön Dergisi yayın hayatına başlayan başka bir örnektir. Yön Dergisi de fikri alt yapısıyla Kadro Dergisine benzemekle birlikte, ayrıldıkları nokta Kadro Dergisinin bir nevi hükümet politikalarının sentezini yaparken Yön Dergisi daha bağımsız ve kendi görüşleri doğrultusunda düşüncelerini dile getirmişlerdir. Bir başka özelliklerinde Halkçı bir tutum benimsediklerini söylemek mümkündür.

Çalışmanın Konusu

Buraya kadar bahsedilen giriş kısmı genel itibarıyla araştırmanın konularını oluşturmaktadır. Tümünden gelim yaklaşımıyla genelden özele sol-sosyalist düşünce ve eylemlerin ülkemiz sınırlarına giriş ve gelişimi incelenmeye çalışılmış varılan sonuçlar tezin ana temasını oluşturmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı ise sosyalizmin 20.yüzyıl başlarında Türkiye'ye nasıl ulaştığı, milli mücadele yıllarında ve sonrasında nasıl bir tutum sergilediği anlayabilmektir. Bu doğrultuda çalışmanın araştırma soruları olarak şunlar tespit edilmiştir:

- 1- Osmanlı Devlet'inde sosyalizm oluşum süreci ve sosyalist hareketler ne şekilde gelişmiştir?
- 2- Milli Mücadele döneminde toplumsal kesimler ve sol-sosyalist partilerin çalışmaları nelerdir?
- 3- Milli Mücadele döneminde sol-sosyalist hareketin genel görünümü nasıldı?
- 4- Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında sol-sosyalist hareket ne şekilde devam etmiştir?

Çalışmanın Önemi

Bu soruların çıktıkları araştırmamızın önemini oluşturmakta ve akademik katkı sağlamaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın tamamında araştırma yöntemi olarak birincil ve ikincil kaynaklar kullanılıp; dergi, gazete, makale ve daha önceki tez çalışmalarından yararlanılmıştır. Bu soruların cevaplarından hareketle çalışmanın bölümleri şu şekilde oluşturulmuştur:

- Birinci bölüm başlığı 1. soruya cevap oluşturabilmek adına sol kavramının temel ideolojik sınırlandırması düşünülerek ‘İdeoloji Kavramı ve Sol İdeolojiler’ olarak belirlenmiştir.
- İkinci bölüm başlığı 1. sorudan hareketle ‘Sosyalizmin Osmanlı’da Gelişimi ve Türkiye’de Oluşum Süreci’ olarak belirlenmiştir.
- Üçüncü bölüm başlığı 2. ve 3. sorulardan hareketle ‘Milli Mücadele Döneminde Sol-sosyalist Düşünce ve Eylemleri’ olarak belirlenmiştir ve devamın da Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Sol-Sosyalist düşünce ve çalışmaları özetlenmiştir.

BÖLÜM 1: İDEOLOJİ KAVRAMI VE SOL İDEOLOJİLER

“İdeoloji kelimesi 1835 yılında Fransız Akademi dünyasında yerini aldığı sözlükte; ‘İdeoloji, düşünceler ilmi, düşüncelerin kuruluşu hakkında sistem’ şeklinde tanımlanmıştır” (Meriç, 1970:119). Ancak ideoloji kavramı olarak sorgulandığında, sosyal bilimlerde farklı alanlara ve ekollere göre değişiklik gösteren tanımlamalarla karşılaşılır. Sosyoloji, Psikoloji ve Siyaset Bilimi alanlarının aynı zamanda kendi içerisinde tarihsel süreç ile değişiklik gösteren bu farklı tanımlamaları, bize ideoloji kavramının ‘İdeoloji Nedir?’ sorusuna cevap olarak tek bir tanım oluşturulamayacak kadar büyük ve çok yönlü bir kavram olduğunu göstermektedir. İdeolojinin ne olduğu konusunda yapılan farklı tanımlamalar ideoloji üzerinde bir anlam çeşitliliği oluşmasını sağlamıştır (Eagleton, 1991:18). Bununla birlikte ideoloji kavramının günümüzde sözlük karşılığı olarak basit bir tanımını yapmamız gerekirse; Bir bireyin, grubun, sınıf veya kültürün, istek ve ihtiyaçlarını yansıtan bir yapı aynı zamanda siyasi, ekonomik veya başka sistemlerin temelini oluşturan inanç veya öğretiler bütünü, şeklinde söyleyebiliriz. (Kay ve Thorisdottir, 2009:4)

Ancak modern anlamda ideoloji kavramını kapsamlı bir şekilde tek bir tanım ile açıklamak için bu başlık ile ayrı bir çalışma olarak ele alınmalıdır. Bundan dolayı mevcut anlam çeşitliliği içerisinde bir tanım oluşturmak yerine çalışmanın odak noktasından kopmamak adına ideoloji kavramının tarihsel süreçteki değişiminin önemli noktalarına değinip bu bağlamda Sol ideolojiler çatısı altında Sosyaliz, Marksizm ve Sosyal Demokrasiyi tanımlamak amaçlanmıştır.

1.1. Tarihsel Süreçte İdeoloji Kavramı

18.yy’da Destutt de Tracy’nin ortaya koyduğu ideoloji biliminin amacı, bir doğa bilimi perspektifi ile fikirlere ve topluma yönelik, bilimsel ve akılcı yaklaşımla toplumdaki dogmatik ve irrasyonel yapıları ortaya çıkarmaktır. Bu anlamda ideoloji Fransa’da aydınlanmacı hareketin felsefesi olarak görülmüştür (Eagleton, 1991:100). İnsan davranışlarının kaynağının duyumsamaların ve algıların oluşturduğu düşüncesi ile Aydınlanmacı filozoflar, devrim sonrası yeni toplumsal düzenin kuramsal zeminini hazırlamak amacıyla doğa bilimlerinde kullanılan araştırma yöntemlerini kendi alanlarına uyarlamaya çalışmışlardır (Öztürk, 2007:64). Eski toplumun ideolojisi olan dinin bu

amaçlar dahilinde bilinci, toplumu ve dünyayı açıklamada yetersiz kalacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda metafizikten ve dinden soyutlanmış bir düşünce bilimi olarak pozitif bir anlamlandırmayla yeni bir ideoloji kavramı oluşturulmuştur. Bu alanla uğraşanlar ise kendilerini *ideolog* olarak tanımlamıştır (Öztürk, 2007:64).

“Ancak 19.yy’a gelindiğinde Napolyon’un, ideologları ‘gerçeklerden kopuk hayalperestler’ olarak tanımlaması ve siyasal alandan uzaklaştırma girişimleri ideolojinin politize olmasına neden olmuştur” (Freeden, Sargent ve Stears, 2013:16-18). İktidara gelmeden önce kendisini ideolojiye yakın konumlandırmasına rağmen, Napolyon’un iktidara geldikten sonra ideolojiye karşı sert bir cephe almasındaki temel sebep kendi konumunu güçlendirmek için kiliseyi kullanmak istemesidir. Napolyon, devrimle siyasal alandan uzaklaştırılan kiliseyi yeniden bu alana dahil edecek uygulamaları hayata geçirmiş, bu uygulamalara karşı duran İdeologları da ‘düşman’ ilan etmiştir (Öztürk, 2007:64). “Napolyon ideologları ‘pratikten uzak, politik sistemi çökertmeyi amaçlayan masa başı metafizikçileri’ olarak tanımlamış ve siyasal alandan uzaklaştırarak saf dışı bırakmıştır” (Bulut, 2013:187).

İdeologlar ve Bonapartistler arasındaki bu politik çatışma ideolojinin kamuoyu önünde, karşı olduğu ve mücadele etme amacıyla ortaya çıktığı inançlarla aynı konuma gelmesine sebep olmuştur. “İdeoloji, kamuoyu gözünde artık irrasyonaliteyi temsil eden negatif bir terim olarak görülmeye başlamıştır” (Eagleton, 1991:106). Ancak bu durum ideoloji kavramının gelişmesine engel olmamıştır. Birçok farklı ekolden düşünürler ideoloji üzerine çalışmalar yapmaya devam etmiştir. İdeolojinin gelişiminde en belirleyici çalışmalardan biri de Marx’ın yapmış olduğu çalışmalardır.

Marx’ın ideoloji üzerine eleştirilerinin bir kısmı Napolyon’un ‘pratikten uzak’ eleştirileri ile bağdaşıyordu. Marx’ın eleştirileri bununla sınırlı kalmamıştır. Marx ideolojiyi hakikatin çarpıtılması, bir illüzyon olarak görmekteydi. Ancak burada önemli bir husus vardır. Marx ideolojiye karşı bu eleştirileri oluştururken kendi düşüncelerini yine ideolojiden yararlanarak ideolojinin ‘eleştirel bir öğretisi’ yönüyle şekillendirir. Kendi düşüncelerini bilimsel olarak nitelendiren Marx, ideoloji ile bilimi bir karşıtlık içerisinde kullanmıştır (Bulut, 2013:191).

Marx ideolojiyi sınıf temeli ile ilişkilendirerek ideolojiyi baskın sınıfın hâkim düşüncesi olarak tanımlamıştır. Marx’ın yaptığı bu çalışmaların ideoloji kavramının gelişimindeki

en önemli etkilerinden biri, ideolojinin konusu olan, düşünce ve bilincin oluşumu üzerine yapılan tartışmaları insan psikolojisi üzerinden alıp toplumsal koşullara taşımış olmasıdır (Bulut, 2013:189).

Marx'tan sonraki dönemde kapitalizmin krizler karşısında ayakta kalmasını ideoloji ile ilişkilendiren Marksist düşünürler bu kavram üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Bu süreçte ideoloji kavramının anlamı siyasal düşünceye eklemlenerek daralmıştır (Öztürk, 2007:67). “Marksistlerin yaptığı çalışmalar neticesinde ideoloji, her bir sınıfın sahip olması gerektiği bir kavram olarak yeniden şekillendirilmiştir. Böylece ideoloji üzerine negatif anlamlandırma pozitif dönüşmüştür” (Bulut, 2013:192). Bu dönüşüm, kavramın gelişimi açısından çok önemlidir. Öyle ki bu anlam değişiminin sonuçlarından biri olarak, hâkim burjuva ideolojisinin tahakkümünü kırmak için proletaryanın da bir ideolojiye ihtiyaç duyduğunu söyleyen Lenin, sosyalist ideoloji kavramını oluşturmuştur. Lenin'e göre proletarya ile işbirliğinde olan ideologlar bilimsel düşünce ile hareket etmektedir (Öztürk, 2007:67).

Bu bağlamda ideoloji kavramı politik mücadelede araçsallaştırılarak pozitif bir anlama tekrar kavuşmuş Sol ideoloji kuramlarının şekillenmesini sağlamıştır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki bu yeni pozitif anlam Marx'ın ideolojiye yönelik ‘yanlış bilinç ve mistifikasyona sebep olmak’ tanımına zıt düşen bir anlamlandırmadır (Bulut 2013:193).

20.yy'a gelindiğinde ideoloji kuramı büyük ölçüde Marksist teori çevresinde şekillenmiştir. Bu dönemin önemli Marksist düşünürlerinden Gramsci, ideolojiyi oluşturduğu hegemonya kavramı ile ele almış, burjuva hegemonyası ile mücadelenin ancak ideolojik düzlemde sağlanabileceğini vurgulamış ve kavramı bir bakıma pratikleştirmiştir. Diğer önemli bir düşünür olan Louis Althusser ise Gramsci ile benzer olarak ideoloji altyapı-üstyapı etkileşimi üzerinden değerlendirerek toplumsal yapıyı belirleyen ve bu yapı içerisinde bireyleri yönlendiren sistem olarak tanımlamıştır (Öztürk, 2007:72). Bu dönemde ideoloji kuramına yönelik çalışmalara yoğunlaşılması günümüzdeki anlam çeşitliliğinin oluşmasında önemli bir paya sahiptir.

İdeoloji kavramının sol düşünce dünyası içerisinde yeniden şekillenmesi ve bu dünyanın temel dayanaklarından biri konumuna gelmesi, sol ideolojilerin gelişimi ile paralellik göstermiştir. Bu bağlamda takip eden başlıklarda sol ideolojilerin ortaya çıkışı ve ortaya koydukları kuramlar incelenecektir.

1.2.1. Sol İdeolojiler

Sol düşünce denildiğinde hemen herkesin aklına gelebileceği şekliyle daha fazla bireyi ön plana çıkaran, insanları sosyal gruplar halinde değerlendirmeyen, insanların eşitlik içerisinde bir arada yaşaması gerektiğini söyleyen bir disiplin akla gelecektir. Buna bağlı olarak birey toplumun içerisinde eriyen bir parça değil tam tersine bir düşünceyle toplumu oluşturan ve toplumu var eden olarak değerlendirilmektedir. Sol düşüncenin temel olarak bu şekilde değerlendirilmesi yanlış olmamakla birlikte değerlendirme açısından eksiklikler barındırmaktadır. Öncelikle sol düşüncenin anlaşılması için tarihsel öğretisiyle birlikte ele alınıp daha geniş bir perspektifle değerlendirilmesi gerekmektedir.

1.2.2. Sosyalizm

Fransız Devrimi'nin ortaya koyduğu yeni siyasal düzen, ekonomik liberalizm temelinde sanayi ve ticaretin özgürleşmesi, Avrupa'da sanayi odaklı yeni bir ekonomik düzenin hızla gelişmesine vesile olmuştur (Göze, 2016:284). Bu gelişme beraberinde bir takım sorunları da getirmiştir. Bozulan yaşam koşulları, ekonomik krizler yeni kapitalist düzene yönelik eleştirileri başlatmış ve düşünürleri bu sorunlara karşı sistemsel alternatif çözüm arayışlarına itmiştir. Bu zamana kadar Sosyalizm düşüncesi tarih boyunca zaman zaman karşımıza çıksa da 19.yy' dan itibaren, bu sorunlar karşısında siyasi bir ideoloji olarak şekillenmiştir (Heywood, 2013:80).

Sosyalizmde tarihsel süreç üzerinden temel olarak ideolojik bir ayrım yapıldığında bunlardan ilki Ütopik Sosyalizm (Marksizm öncesi sosyalizm), ikincisi ise Marksizm (Bilimsel Sosyalizm) olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Ütopik sosyalizmde, dönemin düşünürleri kapitalizmin yerini alacak ideal sistemler üzerine çalışmıştır. Marksizm öncesi sosyalist düşünürler sosyal sorunları ön plana alarak çözüm oluşturmaya çalışmışlardır” (Göze, 2016:285). Toplumsal bütünlüğün ve refahın sağlanması, kişisel gelişimin gerçekleşmesi için sosyal eşitlik oluşması gerekmektedir. Bundan dolayı sosyal eşitlik kavramı Sosyalizmin temel unsuru olarak görülmektedir (Heywood, 2015: 109). “Buna ek olarak ütopik sosyalizm döneminin düşünürleri genellikle, toplumsal düzeni yeni baştan değiştirmeyi insanı eğiterek ve insana bu doğrultuda özellikler ve nitelikler kazandırarak sağlanacağını öngörmüşlerdir” (Göze,

2016: 286). Giriş kısmında değinildiği üzere bu dönemin düşünürleri ve çalışmaları Sosyalizmin fikir tabanını oluşturmuştur. Bu düşünürlerden biri de Charles Fourier'dir.

1.2.2.1. Charles Fourier ve Falanjizm

Sosyalizmin dayanak noktalarından biri, insanın iş birliğine yatkın, bir arada yaşayan sosyal bir varlık olduğu inancıdır. Ancak sosyalistlere göre Kapitalizmden kaynaklanan sefalet ve sosyal eşitsizlik, insanda ihtiras ve anti-sosyal davranışlar oluşmasına sebep olur (Heywood, 2019:455). Bu bağlamda Fourier, yeni toplum yapısı öngörüsünü 'uyum' ilkesi etrafında şekillendirmiştir. Fourier'e göre insanlar arası uyumun temel dayanağı 'çalışma tutkusu' dur. Dinamik bir çalışma sistemine dayanan sosyal yapı tasarlayan Fourier, Falanj sistemi adlı kapitalist düzen yerine geçecek ve aynı zamanda hem üretim hem de tüketim kooperatifi niteliğinde bir sistem öngörmüştür. (Göze, 2016:287). Otoriter merkezi iktidarlara karşı olan Fourier, bundan dolayı devrimlere de yıkıcı olduğunu düşündüğü için karşıdır. Fourier'e göre falanjların kurulması için kapitalistlere gerek vardı ve kapitalistlerin falanj düzeninin çok karlı bir sistem olduğuna ikna edilmesi gerekliydi. Falanj federasyonlarının oluşturduğu toplum yapısı ideal bir toplum yapısıdır bununla birlikte falanjlarda üretilen değerın dağıtımında değerin bir kısmı sermayeye ayrılmıştır (Göze, 2016:288). Bu bağlamda Fourier'in ideal sosyalist düzen için izlediği yol, aşamalı ve barışçıl bir yol olarak değerlendirilebilir.

"Fourier'e benzer olarak başka bir ütöfik sosyalist olan Robert Owen da ideal sosyalist düzen öngörülerini iş birliği ve kolektif mülkiyet temelli küçük ölçekli topluluklar üzerinden oluşturmuştur" (Heywood, 2019:455).

1.2.2.2. Robert Owen

"19.yy'a gelindiğinde Büyük Britanya'da işçi sınıfının oluşturduğu kitle, Fransa gibi diğer ölkelerde daha yeni oluşmaya başlamış işçi sınıflarına göre çok daha büyük bir kitleydi" (Uslu, 2015:38). Sanayileşme ve makineleşmenin etkisiyle oluşan gelişmeler, bir dizi sosyal ve siyasal isteklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak bu sorunlar karşısında çok katı iş kanunları devreye sokulmuş, ağırlaşan çalışma şartları neden olmuş ve işçilerin durumunu kötüleştirmiştir. Bu durum ekonomik gelişmenin toplumun refahını ve mutluluğunu olumlu bir etkisi olmadığını ortaya çıkarmıştır (Göze, 2016:289).

Bu dönemin önemli sosyalist düşünürlerinden biri de, New Lenark pamuk fabrikasının patronu olan Robert Owen'dır. Owen fabrika işçilerine yönelik barınma, adil çalışma saatleri, ücret artışı gibi şartlarda iyileştirme girişimlerinde bulunmuştur. Özellikle işçilerin ve ailelerinin laik bir eğitim almalarına olanak sağlamıştır (Uslu, 2015:39). Owen bu şartların iyileştirilmesi için devlet ve egemen sınıfların desteğinin ihtiyaç olduğunu düşünmüştür. Fourier'de olduğu gibi Owen da insanları mutluluğa ulaştıracak sisteme ulaşmanın yolu ihtilal veya savaş yoluyla değil daha uzlaşmacı ve barışçıl bir yol izlemeyi öngörmüştür (Göze, 2016:290). Ancak Owen'ın New Lenark denemesi olarak adlandırabileceğimiz bu uygulamalar sonucunda İngiltere'deki Kurulu düzen içerisinde işçilerin maruz kaldığı sefaletin son bulmasının mümkün olmayacağına karar getirmiştir. İnsanların bulundukları sosyal ortamın bir ürünü olduğunu savunan Owen, bu sosyo ekonomik sorunların çözümü için yeni bir sosyal düzen kurulması ve insanı bu sosyal yapı içerisinde yeniden inşa edilmesi gerektiğine inanmıştır(Göze, 2016:291).

Owen, sanayileşmeye karşı doğal bir düzen kurulması gerektiğini düşünmektedir. Buradan yola çıkarak Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan New Harmony kasabasını satın almış ve burada Fourier gibi sanayiye sırt çevirerek tarımsal faaliyetler üzerine komünal bir düzen inşasını denemiştir (Uslu, 2015:46). Sanayi faaliyetlerinin aksine tarım faaliyetleri insanı doğaya ve erdeme yaklaştırdığını öne süren Owen, bu yeni yapı içerisinde bütünüyle eşitlikçi, özel mülkiyetin tamamen ortadan kalktığı ve tüketim için üreten komünal bir düzen oluşturmaya çalışmıştır (Göze, 2016:292). Ancak uygulama sürecinde eşitlikçi ücretlendirme ilkelerinin topluluk üyelerini çalışmamaya sevk etmesi ve mükemmel eşitlik aşamasına geçişten sonra insanlar arasında kavga ve çatışma, üretimin yapılmasına engel oluşturmuş ve bu denemenin başarısızlık ile sonuçlanmasına neden olmuştur(Uslu, 2016:46). Bu başarısız denemelerin ardından Owen, daha çok fikirlerini yaymaya ağırlık vermeye başlamıştır.

Robert Owen'ın geliştirdiği kendi kendine yeten, kooperatif modelinde üretim ve ortak eğitim çevresinde şekillenen komünlerle, topluma örnek olarak yaygınlaşması, insanı ve toplumu değiştirmesi amaçlanmıştır. Owen'ın siyasal eylem yerine örnek bir toplum üzerinden sosyal sorunlara çözüm arayışı Fourier gibi reformist bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir.

Owen ve Fourier ile birlikte dönemin önemli sosyalist düşünürlerinden bir diğeri de Saint-Simon'dur.

1.2.2.3. Saint- Simon ve Teknik Devlet

Soylu bir aileden gelen Saint-Simon; Fourier ve Owen gibi yeni bir toplumsal düzen öngörmüştür ancak bu iki düşünürden ayrıldığı noktalar olmuştur. Sanayileşmeye sırt çevirmeyerek yeni toplumsal düzenin sanayi çevresinde oluşacak şekilde tasarlamaya gayret göstermiştir. Saint-Simon'un görüşlerini açıkladığı en önemli eserlerinden biri olan Parabolünde, dönemin toplumunda üreticiler ve yaban arıları olarak adlandırdığı iki temel sınıf olduğunu belirtmiştir. Üreticiler sınıfının kapsamını geniş tutan Simon, bu sınıfa sanayicileri, işçileri, zanaatkârları ve çiftçileri dâhil etmiştir. Buna karşılık yaban arısı olarak da adlandırdığı sınıfa bulundukları topluma bir üretkenlik sağlamayan yönetim kesimini ve aristokrasiyi dâhil eder (Uslu, 2016:54). "Saint-Simon'un ideal toplum düzeninde üreticiler toplumda hak ettikleri yeri elde etmelidir. Devleti büyük bir atölyeye benzetmiş ulusu da bu atölyenin emekçileri olarak tanımlamıştır" (Göze, 2016:296). Bu benzetme ile Saint-Simon Teknik Devlet kavramını öne sürmüştür. Toplumun idaresi bir fabrika idaresi gibi sağlanmasını, toplumun idaresinde söz sahibi olacak kişilerin bilginlerin, üreticilerin ve sanatkârların olması gerektiğini savunmuştur.

"Sadece teknik ve ekonomik sorunlarla ilgilenen devlet bu yönetim topluluğu ile birlikte Teknik Devlet niteliğini kazanacaktır" (Göze, 2016:297). Saint-Simon'un üretici sınıfın hâkimiyeti ele alması düşüncesi ve insanlık tarihini 'insanın insan tarafından sömürülmesi' olarak tanımlaması Marksizm'in temel fikirlerinde önemli etkileri olacaktır. Ayrıca Saint-Simon devrimci bir iktidar değişikliğinin tehlikeli olduğunu vurgular ve bu yönetim geçişinin kendi içerisinde bir mekanizma ile sağlanan iktidar modeli önerir (Uslu, 2016:55).

19.yy başlarında sosyalizmin ideoloji olarak şekillenmesinde önemli etkileri olan bu düşünürler, teorilerini devrimci bir bağlamda oluşturmamış hatta bu tür siyasi eylemlerin tehlikesin vurgulayarak eleştirmişlerdir (Uslu, 2016:60).

1.2.3. Reformistler ve Revizyonistler

19.yy'ın ortalarından itibaren Sosyalizmin içerisinde iki temel gruplaşma gözlemlenebilmektedir. Dönemin önde gelen düşünürleri, sendikalar ve siyasi partiler

aracılığı ile örgütlenen sosyalistler, dile getirilen sorunlarda birtakım iyileşmelere sebep olmuştur. Bu iyileşmeler sosyalistlerin bir kısmında kapitalist sistem ile uzlaşılabilceği düşüncesini oluşturmıştır. Bunun sonucunda da Sosyalizm içerisinde barışçıl, aşamalı ve yasal yol izlemeyi tercih eden reformist grup şekillenmiştir (Heywood, 2013:80). Ekol olarak ahlaki sosyalizmin hümanist geleneği çevresinde oluşan bu grup ‘parlamentar yol’ benimsemiştir (Heywood, 2013:80).

Buna karşılık diğer grup olan revizyonistler devrimci bir sosyalizm anlayışı ile hareket etmiştir. İktidarın devrim yolu ile ele geçirilmesini gerekli gören bu anlayış 20.yy’ın başlarından itibaren Marksizm çevresinde gelişmiştir. Revizyonistlerin, reformcu anlayışa getirdiği eleştiriler, reformizmin karşı olduğu düzene hizmet eden bir ideolojini olduğu yönündedir (Heywood, 2019:446). “Ayrıca bu ekole göre Reformizm, sorunlara yaklaşımı ve buna karşılık sunduğu çözümlerin yüzeysel kalması şartlarda iyileşme sağlasa da kapitalizmin sebep olduğu yapısal sorunlara bir çözüm sunamamıştır” (Heywood, 2019:446).

Reformistler zamanla revizyonistlerden sadece amaca giden yol konusunda değil amaçların bizzat kendisi konusunda da ayrılmıştır. Reformistler ortak mülkiyet gibi hedeflerinden vazgeçmiş, uzlaşıcı bir yaklaşımla bunun yerine refah devleti ve iktisadi yönetim anlayışını benimseyerek sosyal demokrat kimliğine bürünmüşlerdir (Heywood, 2013:80). Revizyonist anlayışını en önemli gelişim noktalarından biri Marksizm ortaya çıkışı ve Marksizm çevresinde revizyonizmin gelişim olmuştur.

1.2.4. Marksizm

Marksizm bir dünya görüşü niteliğinde tarihsel olarak 19.yy’da Prusya’da yaşayan Karl Marx ile ortaya çıkmış, onun yakın arkadaşı olan Friedrich Engels ile sistemsal bir temele oturtulmuştur. Aslına bakılırsa Marksist düşünce temelde ekonomik sistemin eksiklikleri ve aksaklıkları üzerinden ortaya çıkmış bir teoridir. 19.yy’ın sonlarına doğru sanayi devriminin etkileri ekonomik ve sosyal hayatta tüm hızıyla devam etmekteydi. Fabrikasyon ve standardizasyon üretim sistemleri artık işçilerin saat kavramıyla mesai saatleri içerisine hapsolması, çalışma koşullarının ağırlaşması Marksist teorinin temellerini oluşturmaktadır. Marx ve Engels dönemin var olan koşullarının işçi sınıfının emeğinin sömürüldüğü ve üretim araçları mülkiyetinin çok küçük bir sınıf elinde toplandığının bunda beraberinde işçinin emeğine buna bağlı olarak da ürettiği ürüne

yabancılaştığının altını çizmiş ve var olan ekonomik düzen güçlü küçük sınıflar ortaya çıkarırken, asıl büyük kitle olan halkın tamamen sömürüldüğü bir sistem ortaya çıkardığı için sistemi yoğun bir eleştiriye tabi tutmuşlardır. Bu temel sol düşünceyi şekillendiren Marksist teoriyi ortaya çıkarmıştır (Türköne, 2014: 116-118). Marksist düşüncenin felsefi altyapısının ortaya çıkışında düşünce yapısında tarihsel materyalizmi temel almıştır. Bu düşüncede insanlığın tarih boyunca kendi geçim araçlarının kendisinin ürettiğini öne sürülmüştür. İnsanlık tarihi de süreç boyunca zaten bu üretim araçlarının mülkiyetinin elde edilmesinin mücadelesiyle şekillenmiştir. Modern dünyada ise üretim araçları mülkiyetini ellerinde bulundurmeyen sınıf olan işçi sınıfını alt yapı, üretim araçlarını ellerinde tutan sınıf olan kapitalistleri üst yapı olarak isimlendirmiştir. Ancak çoğunluk olan alt yapının her zaman üst yapıyı şekillendirmesi gerekmektedir. Ancak kapitalist sistemde bu durum tersine dönmüş üst yapı alt yapı üzerinde bir hakimiyet kurmuştur. Marx var olan bu sistemin işçinin ürettiği ürüne yabancılaşması, ürettiği artı değerinin kapitalist sermayedarların elinde kalması, son olarak bu durumun bir sınıf çatışması haline dönüşümüyle proleter devrim gerçekleşecek ve var olan ekonomik sistemin sömürsü artık sona ereceği üzerinden bir teori geliştirmiştir (Heywood, 2013: 80-90).

“Marksizm’i uygulama alanına taşıyan Lenin ve Bolşevikler, 20.yy da kurulacak olan Sosyalist Cumhuriyetlerin temel ideolojisi Marksizm-Leninizm olmuştur” (Göze, 2016:334). Lenin, devrimin gerçekleşme koşullarında Marx’tan farklı görüşlere sahiptir. Lenin’e göre kapitalizmin gelişmediği ve demokrasi uygulamasının bulunmadığı bir ülkede de devrimin başlayabileceğine inanıyordu. Ayrıca Lenin, uygulamaya da ışık tutacak bir devrim teorisi etrafında sert ve disiplinli bir parti olması gerektiğini öne sürmüştür (Göze, 2016:335).

Marksizm ve Leninizm ile birlikte revizyonist kamp bu ideolojiler çevresinde 20.yy’da gelişimine devam etmiştir. Kampın diğer tarafında reformist sosyalistlerin Marksizm’e ve devrimci sosyalizme getirdiği eleştiriler, kapitalizme uzlaşmacı yaklaşımı olan bu grup içerisinde sosyal demokrasi kavramının doğmasına vesile olmuştur.

Sosyalizmin bu iki biçimi 20.yy’ın sonlarına doğru etkisini önemli ölçüde yitirmiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılması ile revizyonist grubun artık bir temsiliyetinin kalmadığı yorumu Batı dünyası tarafından kabul edilmiştir. Diğer bir yandan sosyal demokrasi kavramının uzlaşıcı yaklaşımı modern dünyada artık sosyalizmin sınırlarının ve

temellerinin netliğini kaybetmesine neden olmuştur. Ancak revizyonist anlayışın kapitalist sistemle oluşturduğu sentezi anlamak için sosyal demokrasiyi incelemek faydalı olacaktır. Çünkü bu sentez kapitalist ekonominin yol açtığı sorunları iyileştirilmesine, bireylerin ve toplumların hak ve özgürlüklerinin koruma altına alınmasına zemin oluşturmuştur (Heywood, 2013:81).

1.2.5. Sosyal Demokrasi

20.yy'ın başlarında ortaya çıkan sosyal demokrasi sosyalizmin reform yoluyla gerçekleşmesini kendine yol olarak benimsemiştir. “Sosyal demokrasi klasik liberalizm ile köktenci sosyalizm arasında bir dengeleyici konumundadır” (Heywood, 2013:87). “Sosyal demokrasinin temel amacı kapitalizmin refah üretme mekanizması ile sosyalizmin toplumsal refahı piyasa yerine ahlakı göz önüne alarak dağıtılması düşüncesi ile bir uzlaşma oluşturmaktır” (Heywood, 2015:106). Bu amacın modern anlamdaki sosyal demokrasi kavramına yansması refah devletçiliği, yeniden dağıtım ve sosyal adalet kavramları ile yansmıştır. İkinci dünya savaşı sonrası sosyal demokrasi Keynesyen ekonomi anlayışı ile iyice benimsenmiştir. Bununla birlikte bu süreçte özellikle revizyonist sosyalizm cephesinden sosyalizme ihanet eleştirilerinin öznesi olmuştur. Ancak takip eden yıllarda Sovyetler Birliğinin dağılması dengeleyici konumunda olan sosyal demokrasinin dayandığı noktalardan birinin büyük ölçüde zayıflamasına neden olmuş, modern liberalizme daha da duyarlı hale gelmiştir. Sosyal Demokrasinin bu gelişim süreci içerisinde oluşturduğu sentez ‘üçüncü yol’ kavramının da ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur (Heywood, 2013:88).

1.2.6. Değerlendirme

Bu görüşler ve düşünceler üzerinden günümüz sol düşüncesinin oluşumu hakkında bir değerlendirme yapacak olursak, günümüz sol ideolojisi temellerini Marksist teoriden alan bir ideolojiden aslından farklılaşmıştır. Artık sol düşüncenin politik alana katkıları bireyin çok daha fazla ön planda olduğu, klasik kapitalizmin artık daha ehlileştirilmiş ve devlet kurumlarının kontrol ve denetimine tabi olduğu bir durum olmuştur. Günümüz sol ideolojisinde bireyin toplum içerisinde daha fazla öncelendiği bir hal meydana gelmiştir. Bu öncelemede ancak sosyal haklarla mümkün olabilmektedir. Sosyal hakların anayasal güvenceye tabi olduğu, işçilerin çalışma şartlarının ehlileştirildiği, şirketlerin

alışanlarına daha fazla sosyal haklar tanıdığı bir sisteme dönüşmüştür. Bunların dışında devletlerin artık serbest piyasa ekonomisine daha fazla müdahale ettiği bir ortama girilmiştir. Bu durumun en somut örneği şüphesiz 20.yy'ın ortalarında geçerli olan refah devleti anlayışıdır. Bu dönemde devletler bireyi ön plana çıkararak bireyin anayasal ve sosyal haklarını genişletmiş. İşçilerin çalışma şartlarının iyileştirilmesi için şirketlere belli başlı uygulamalar getirmiştir. Ayrıca bireyin siyasal haklarına da değinilecek olursa, politik alanda görüşlerin daha fazla ifade edildiği, kısacası çok sesliliğin hâkim olduğu bir ortama gidilmiştir. Siyasal alanda sol düşünce liberal öğretilerin toplumda daha geniş bir alana yayıldığı ortamın önünü açmıştır (Bülbül, 2020: 294-300).

BÖLÜM 2: TÜRKİYE’DE SOSYALİZMİN DOĞUŞU

Dünyada gelişen sosyalizmin oluşum süreçleri Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi ile somutluk kazanmıştır. Değişen üretim koşulları işçilerin örgütlenmelerini ortaya çıkarmış ve birçok ülkede ayaklanmalara sebep olmuştur. Bu örgütlenmeler bazı ülkelere yönetimi ellerine almalarına bazılarında ise şiddetli çatışmalara sahne olmuştur. Paris Komünü (1871) ile işçi sınıfı 72 günlük bir iktidar deneyimini yaşamış bir nevi pratik alanda kendini geliştirmiştir. Bir anlamda Marx’ın ‘Proletarya Diktatörlüğü’ tezini yazmasına da sebep olmuştur. Teori ve pratik bağlamında işçi sınıfı örgütlenmeleri gelişmeye başlamıştır.

Başlangıç paragrafındaki akışkan hareketle Türkiye’de Sosyalizmin gelişimi belirli topluluklarla, grevlerin artışlarıyla, yayınlar ve partilerin açılmasıyla oluştuğu söylenebilir. Osmanlıda Sanayi Devriminin gelişimi işçilerin çalışma standartlarına ve kurduğu topluluklara bakarak, ardından sanayileşme çabalarının işçiler üzerinde ne gibi etkiler bıraktığı ve partilerin oluşumunun hangi döneme denk geldiği önemli sayılabilir. Osmanlı toplumunda ise 19. yy ’da belirli ayaklanmalar ve grevler yapılmıştır. Fakat bu ayaklanmalar ve grevler bir parti ekseni etrafında oluşmamış, kişisel eylemlere ve kurulan bazı topluluklarla kendini göstermiştir. Osmanlı’da sosyalizmin gelişiminin ilk ayak izlerini 19. yy. basınında tam net olarak anlaşılamasa da duymak mümkündür. Temel dinamik noktası olarak basından ve Osmanlı aydınlarından bahsetmek yerinde sayılabilir. Bu bölüm içerisinde dünyada yeni filizlenen ve henüz uygulama alanı bulamamasına karşın Sovyet Devrimi’ne şekil verebilecek ölçüde de kuvveti olan sol-sosyalist siyaset fikirlerinin ülkemize nereden, nasıl ve ne şart altında girdiği incelenme amacı güdülmüştür. Bununla birlikte bu fikir akımlarının dağılmakta olan ve meşruluğu sorgulanıp yeni bir rejime geçme imkânı yüksek olan Türk Devlet yapısında ne denli yer bulabildiği analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Osmanlı işçi sınıfı, üretim ve sanayi yapısı ile sol-sosyalist gruplar ve partilerin çalışmaları bölüm içerisinde yer bulmaktadır.

2.1. Osmanlı Devlet’inde Sosyalizm: Temel Dinamikler

“Kerim Sadi (1900-1977), 1848 Avrupa Devrimleri ile ilgili haberlerin Osmanlı basınında yer aldığını, 1871 yılında Paris Komünü dolayısıyla Karl Marx’ın bir makalesinin (9 Şubat 1871 tarihinde) ‘*Hakayik-ul Vakayi*’ gazetesinde yayımlandığını

yazmıştır” (Sadi, 1994: 30-58). Aynı günlerde İstanbul’da yayınlanan ‘*Terakki*’ gazetesi ise Marx’ın Paris Komünü ile ilgili bir mektubuna sütunlarında yer vermiş ancak Terakki gazetesi Marx’ı okurlarına tanıtırken; ‘Enternasyonal adındaki asiler şirketlerinin reisi’, ‘haydut ve eşkıyanın kumandanı’ olarak takdim etmiştir. “Dönemin ünlü gazeteci ve yazarlarından Ahmet Mithat Efendi (1844-1912) de komün ve 1.Enternasyonal ile ilgili yazıları mevcuttur. Ahmet Mithat Efendi yazılarında; ‘Fransız burjuvazisinin Paris halkına uyguladığı şiddeti eleştirmiş fakat bu şiddetin komün yanlıları tarafından başlatıldığını’ ileri sürmüştür” (Erdem, 2018: 16). Komünle ilgili olarak bulunan haberlerde, Komüne eleştiride bulunan Sadrazam Ali Paşa’nın yanında ve onun siyasi karşıtı olan Namık Kemal’in (1840-1888) “Komünü savunan yazıları bilinmektedir ve genel yargısı ‘Komünarlar meselelerinde haklıdırlar ve kendilerine yapılan isnatların suçundan sıyrıldıklarını delilleriyle göstermişlerdir’ şeklindedir” (Erdem, 2018: 16). Farklı bir örnek olarak “Şemsettin Sami (1850-1904) ‘Batı uygarlığının en temel fikirlerinden olan sosyalizm, iyiliği temsil eden yüksek bir fikirdir ve mallarda eşitlik talep eden komünizmin karşıtıdır, Almanya’da açıklanan ve uzlaşmacı sosyalizm demek olan ‘Gotha Programı’ da esas olarak İslamiyet’e uygundur’ demiştir” (Erdem, 2018: 17). Bu tartışma ortamlarında Osmanlı’da Müslüman emekçilerin bir şekilde yakaladığı temel bir hareket noktası olarak, İslamiyet’in haramı ve tefeciliği yasaklayan, yardımlaşmayı, dayanışmayı ve kardeşliği esas aldığını savunan, İslam ile sosyalizmin uzlaşabileceği tezi ileri sürülebilir. “1880 ve 1885 yıllarında Bayındırlık (Nafia) ve Dış işleri (Hariciye) bakanlıklarında görev yapmış Sava Paşa (1832- 1904), sosyalizmin eşitlikçi ve topluma adalet getirmeyi amaçlayan prensiplerinin İslam dininin sosyal politikalarıyla aynı olduğunu savunmuştur” (Erdem, 2018: 18).

2.2. Osmanlı Devlet’inde Sanayileşmenin Etkileri

Osmanlı Devlet’inde sanayileşmeye dayalı açılan fabrikalar devletin öncülüğünde olmuştur. Bu fabrikalar açıldıktan sonra özel sermayeli kuruluşlarda ardından açılmıştır. Önceki yüzyıllarda tersane, baruthane, tophane üzerine açılan fabrikalar 1800’lerden sonra; “1804 Beykoz Kâğıthane’si, 1810 Beykoz deri ve kundura fabrikası, 1827 iplik fabrikası, 1833 Feshane, 1830’larda İslimiye (Bulgaristan, Sliven) çuha fabrikası, 1840’larda da Bakırköy ve Zeytinburnu sanayi komplekslerinin kurulmasıyla çeşitlenmiştir” (Yıldırım, 2017: 26). Burada Osmanlı Devleti’nin fabrikalaşma ile ülkenin

sanayileşme ve gelişimini amaç edinmesi söylenebilir. Diğer taraftan ülkede yurtiçi gelirin sağlanması da örnek olarak gösterilebilir.

19. yüzyılın ortaları ve sonrası için, devlet veya özel sektöre ait bu fabrikalarda, madenlerde, hizmetler sektöründe, inşaat sektöründe, putting-out (sipariş usulüyle) evlerde üretim yapılmasıyla ve tarım alanında çalışanlarla beraber ücret karşılığı çalışan işçiler artmaya başlamıştır. Bir eleştiri konusu olabilecek sorun; Osmanlı toplumuna yeni gelen makinelerin öğretimi için yabancı uzman eğitmenlerin gelmesi, bu diğer fabrikalarda da böyle devam etmesi ülkenin yabancı sermayeye akışını hızlandırmış olabilir. Ayrıca kalifiye sorunu ortaya çıkarak Osmanlı; asker, mahkûm, savaş esiri gibi alternatif emek kaynaklarına yönelerek, işgücünün yapısını derinleştirmiş ve işgücü kaynaklarını, etnik ve dinsel ayrışmasını, cinsiyet temelli yapısında farklılıklar ortaya çıkarmıştır (Yıldırım, 2017: 27).

Osmanlı Devleti sanayileşmeye geçme aşaması olarak fabrikaların devlet eliyle açılması, uzman getirmesi vb. söylenebilir. Açılan devlet fabrikalarında oluşan sorunlar neticesinde fabrikaların bazıları 1860'lara gelindiğinde kapanmıştır. Bu sorunların başında uzman işçi, elektrikçi, mühendis vs. olamayışı gösterilebilir. Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde çalışarak, 50'den fazla fabrikada ekonomi ve üretim hayatıyla ilgili gözlemlerde bulunan 'Barut Fabrikaları Kimyageri Gelibolulu Azmi "*Fabrikacı ve İmalathane Memuru* adlı eserinin başlangıcında 'fabrika açmanın parayla yapılacak en kolay iş olduğunu, ancak bu fabrikaları yönetecek memur, makineci, teknisyen gibi çalışanlar olmadığı sürece açmak anlamsızdır' demiştir" (Yıldırım, 2017: 30). Osmanlı'nın işgücü yetersizliği, Avrupa ülkelerin bu açıktan ülkede birçok fabrika açmalarına sebep olmuştur. Yardımcıları da yabancı uzman getirme ile ilgili yorumlarını ifade etmişlerdir. Örnek olarak; 1869'da İngiliz Viskonsülü (yaver) Maling, Bursa'daki zanaatkâr ve diğer çalışanların durumu ile ilgili raporunda, teknik eğitim ve yetenek gerektiren sanayi dallarında çalışan işçilerin birçoğunun kalifiye olmayan, düz işçiler olduğunu söylemiş ve Bursa'da açılan ipek fabrikalarının kalifiye gücü eksikliğinden dolayı dışarıdan vasıflı işçi getirmenin nedenlerini de açıklamıştır. Kalifiye sorununa diğer bir örnek; 1849'da İngiliz kömür işletmesinin Zonguldak'ta yaşadığı problemten dolayı, Hırvat ve Karadağlı işçiler getirmesi gösterilebilir. Bir diğer sorun olarak, yerli işçilerin paralarını biriktirip köye dönmesi, işçilerin süreklilik arz etmemesi, tecrübeyi geliştirmeyi engellemiş olabilir. Bu sorunları kapatmaya yönelik Osmanlı Devleti; teknik

okullar kurmayı amaçlamış, yurtdışına öğrenci göndermiştir. Ancak ileride bu okulların metruk (terk edilmiş) kalmaları, verilen eğitimin kalitesi açısından sürekli eleştiriye maruz kalmaları, bu mesleki hamlelerin çok da başarılı olmadığını göstermiştir (Yıldırım, 2017: 31).

2.3. Çalışma Koşulları ve İşçi Dernekleri

Osmanlı Devlet’inde gazete ve siyasi arenada tartışmalar mevcut olmuş fakat 19.yy’da toplumsal olarak bir hareket gözlemlenmemiştir. Sultan Abdülhamit (1842-1918) döneminde Osmanlı’da bulunan gerek Fransız gerek Alman şirketlerinde çalışan işçiler söz haklarına sahip olmayıp, iş koşullarının iyileştirilmesi için yapılan faaliyetler, zararlı eylemlerden sayılmıştır. Bu dönemde Osmanlı ülkelerinin ve devletin ekonomisi Avrupa bankerlerinin ve sermaye şirketlerinin eline geçmiş ve Avrupalılara bırakılmış ekonomik gelişmelerin dışarı ve içeride etkileri olmuştur (Berkes, 2018: 365). “Osmanlı yönetimi Sanayi devriminin getirdiği yeni koşullara ayak uyduramadığı için Avrupalı devletlerin pazarı haline gelmiştir ve Osmanlı’da ülkenin birçok yerine yabancı sermaye girmeye başlamıştır” (Erdem, 2018: 17). Dönemin çalışma koşullarına örneklerden bazıları şöyle söylenebilir:

- ‘İş günü 16 saati buluyor, muvakkat (geçici) ve acemi işçilerin aldığı ücretler, hayat şartlarının ağırlaşmasına rağmen 6-7 kuruşu geçmiyor, zirai sahada ise birkaç kuruşa inmiştir. Diğer taraftan Askeri işyeri merbut (bağlanmış) fabrikalarda çalışan işçiler ise tahammülsüz bir baskı altında idi. Büyük şehirlerle beraber bilhassa İstanbul’da yevmiyelerinin çoğunu alan işçiler teşekkül ediyordu. Kadın ve çocuk emeği çok daha ucuzdu, mesela 1897’de İstanbul’da Kibrit Fabrikası’nda çalışan 201 işçinin 121’i kadın ve kızdı. Bakırköy Bez Fabrikası’nda çalışan işçinin yarısını çocuklar teşkil etmiştir. Bir ecnebi umum müdür ‘yerli amele doğal ihtiyaçlarını bile karşılayamıyor’ demiştir.
- Arangelos Gavril Anadolu Demiryolu Şirketi 5 Kasım 1899 tarihli bir tahriratla (resmi dairelerde yazışma), saat başına verilen ücret hesabından öğle yemeği, def-i hacet gibi zaruri ayrılışlarda geçen müddetin tenzilini emrediyordu. Aynı işletmede inşaat işlerinde çalışan işçilerin işbaşına geliş gidişlerinde mesaiye dahil olması dolayısıyla, bataklık iş yerlerinde yatmaları mecburiyeti konulmuştur.

- Zonguldak köylüsü maden ocaklarında kötü bir şekilde çalıştırılmıştır. İş saatleri ‘*gün doğumu*’ ve ‘*gün batımı*’ diye hesaplanmıştır. İşçilerin kaldığı yerlerden ziyade hayvan ahırları sıhhi şeraite (sağlık koşulları) daha uygun yapılmıştır. İşçiler işten dolayı yaralandığı zaman şirketin inisiyatifine göre işten çıkarılmış ve evlerine gönderilmiştir.

Bu dönemde bazı işletmelerde işçilerin kurduğu topluluklara ve isteklerine bakmak, sosyalizmin gelişimi açısından önemli sayılabilir. Üretim koşullarına da bakarak işçi sınıfının hangi evrelerden geçtiğini görmek mümkün olabilir.

Alman sermayeli ‘Anadolu Bağdat Demiryolları İdaresi’ şirketi işçilerinin kurdukları bir dernek olan ‘Bağdat Demiryolları Memurin (Memurlar) ve Müstahdemin (Ayak işlerine bakan) Cemiyet-i Uhuvvetkârisi’ genel müdürlüğe verdiği dilekçede belirli taleplerin yerine getirilmesini istemişlerdir (Erdem, 2012: 19). Bunlardan bazılarına örnek olarak şunlar gösterilebilir: (Erdem, 2012: 19).

- İşçi derneğinin şirket tarafından tanınması.
- Şube müdürleri erkanından başka bütün memurlara bir aylık tutarında ikramiye verilmesi, aynı zamanda memurlara kıdemleri oranında zam yapılması.
- Yol işçileri gibi, her dereceden işçilere günde 3 kuruş zam yapılması.
- Gündelikçi memurlara ve uzman işçilere 4 kuruş zam yapılması ve iş süresi dışında çalıştırılmamaları.
- Geceleri çalışanlara iki kat gündelik verilmesi.
- Hasta olan memurların işten çıkartılmaması.
- Memur tüzüğünün değiştirilmesi, aylığından %1,5 kesilen her memur ve ailesinin parasız tedavi edilmesi, masrafların şirkete ait olması.

Osmanlı devletinin yabancı uzman işçi, hammadde yetersizliği üretim aşamasında sorunlara ve fabrikaların kapanmalarına yol açmıştır. Osmanlı’nın yabancı devletlere borçlanması ve gümrük bağımsızlığından söz hakkının olmaması sanayileşmenin gelişmesine engellerden birisi sayılabilir. İşçi sınıfı da fabrikalar çoğaldığında ancak daha fazla dernek ve topluluk oluşturmaları söylenebilir.

Bir diğer derneğe örnek olarak “1871 yılında kurulan *Ameleperver Cemiyeti* gösterilebilir. Bu dernek ilk kurulan örgütlerden biri sayılabilir. İlk işçi derneği olarak çalışan Ameleperver Cemiyeti Avrupa’da ki işçi kuruluşları arasında geniş bir uzaklık

olmuştur” (Sülker, 2004: 46). ‘İttihadi Osman Cemiyeti’ Paris’e taşındıktan sonra ise bu topluluklar siyasi ve mesleki birleşmelere sebep olmuş 1895’te Osmanlı Amele Cemiyeti’ni kurmuşlardır.

2.4. Osmanlı Devleti’nde İlk Grev Hareketleri ve Sosyalist Hareketler

Genel anlamda grev hareketleri ilk fabrikaların kurulmasından sonra görülebilir. Sanayi devriminin getirdiği yeni üretim koşullarının içinde, aşırı üretimin işçinin üzerinde baskı yapması sonucu işyerlerinde örgütlenmeler görülmüştür. Ortak çıkarları çerçevesinde işçi sınıfının isteklerini üretim araçlarının sahiplerine sunmuşlardır. Bu bazen çatışmalara, bazen uzlaşma ile çözümlemelere sebep olmuştur. Dünyada ilk örneğine İngiltere’nin Nottingham kentinde rastlanabilir. Bu tarihte makine kırma eylemleri adında Ned Ludham adlı bir işçinin çorap dokuma tezgâhını parçalamasıyla başlamıştır. Sonrasında İngiltere’nin birçok bölgesine eylem sıçramış, İngiliz Parlamentosu bu konuyla ilgili yasa çıkarmıştır. Sonucunda 18 işçi idam edilmiş, eylemler 19.yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir (Koç, 2014).

Osmanlı Devlet’inde ‘Kasımpaşa’ tersane işçilerinin başlattığı bu eylem 1872 yılında başlamıştır. Diğerlerinden ayrı olarak örgütlenme görülmüş, kesin bir duruş izlenmiştir. ‘Tersanede çalışan Müslüman ve Hristiyan işçiler aylardır ücretlerini alamamış, 600 kadar işçi padişaha dilekçe verip durumlarını anlatmak için Cuma namazını beklemişlerdir. Durumu sadrazama bildirmek için Babıâli’ye başvurulmuştur. Gazetelere yansıyan haberlerde doğal ihtiyaçlarını karşılayamadıkları, evlerinde yakacak mum olmadığı anlatılmıştır. Bahriye Nazır Vekili, işçileri ikna için tersaneye gitmiş, işe başlayınca paralarını alacaklarını söylemiştir. Grev bu söze rağmen devam etmiştir. Sonunda grev başarılı olmuş ve ücretlerini almışlardır’ (Sülker, 2004: 55)

1872 yılında Abdülaziz döneminde Beyoğlu Telgrafhane maaşlarını az buldukları için greve başlamışlardır. Gazhane, Şirket-i Hayriye, İskele işçileri bu greve destek vermişlerdir. Bu yaygınlaşan grev hareketleri sonuç olarak Abdülhamit döneminde cemiyet kurma hakkını kazanmış denilebilir.

Genel olarak birçok fabrikada işçiler ücretlerini alamamıştır. Bazı alanlarda baskı olmasına rağmen işçiler grev yapamamışlardır. Yapılan yerlerin genelinde tam olarak bilinçli bir eylemden bahsedilmeyebilir. Beykoz deri ve kundura fabrikasında bir grev

gerçekleşmiş ve eylemin sonunda bazı kazanımlar elde edilmiştir. Fakat birçok yerde kişisel durumlarla sınırlı kalmış ve sonuca ulaşamamış eylemlerden de bahsedilebilir. Osmanlı'da 1908 (II. Meşrutiyet) dönemine kadar birçok eylemden söz edilebilir. Sanayi Devrimi çerçevesinde gelişen fabrikalar ve özel sermaye kuruluşları Osmanlı'da görülmüştür. Değişen durumlar ve bazı sorunlarla karşı karşıya kalınmış, fabrikalar kapatılmış ve işçi sınıfının tam olarak oluşmadığı görülmüştür.

Osmanlı aydınlarının Abdülhamit üzerinde meşrutiyetin ilanı için baskıları artarken, özellikle Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlık savaşı yürüten Yunan, Bulgar, Arnavut, Sırp, Makedon ulusal hareketleri ile imparatorluğun önemli ticaret ve sanayi kentlerinde artık nicel ve nitel bir ağırlık kazanmaya başlayan işgücü ağırlıklı siyasal örgütlenmeler ve yeni muhalefet odaklarıyla beraber yeniden canlanan işçi sınıfı hareketlerine ve partiler dönemlerine daha somut olarak 1908 ve sonrasını izleyen yıllarda daha net bir şekilde rastlanılabilir.

2.4.1. 1908 Grevleri ve Etkileri

Osmanlı'da sendika kavramı kapsamında işçilerin örgütlenmesi; sanayileşmenin tam olarak oluşamaması, işgücü yetersizliği, kalifiye işçi bulunamaması ve devletin bu konuda olumsuz davranması gösterilebilir. 1908 tarihine kadar bireysel örnekler dışında işçi örgütlenmesi yok denilebilir. Sanayileşmenin eksik koşulları ve kapanan fabrikalar tam olarak sendikalaşmayı getirmemiştir. İkinci meşrutiyet dönemiyle birlikte, Osmanlı devletinin her köşesinde özellikle büyük şehirlerde, çok hareketli bir toplumsal ve siyasal yaşayış başlamıştır. Geleneksel iktidar yapısının yıkıldığı ve yerine nasıl bir rejim kurulacağının daha belli olmadığı bu özgürlük günlerinde her çeşit dernek kurulmuş, gazeteler çıkarılmış, kitaplar yayımlanmıştır (Tunçay, 2000: 29). Bu dönemde Osmanlı'nın sanayi ve ticaret kentlerinde çeşitli işkollarında gerçekleştirilen ve iki ay boyunca süren grevlerin Türkiye sol-sosyalist hareketinde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

İkinci Meşrutiyet'in ikinci ayında, Rumeli'den İstanbul'a ilk grev haberleri gelmeye başlamıştır. Çalışma koşullarının düzenlenmesi ile ilgili istekleri karşılanmayan, çeşitli farklı kuruluşların işçileri, Selânik'te, Varna'da, Manastır'da, Üsküp'te greve başvurmuşlardır. Fazla zaman geçmeden çok yaygın bir durum alan demiryolu grevlerinden başka, örneğin Selânik'te tramvay, havagazı, reji (eskiden tekel idaresi),

tütün, sigara kâğıdı, deri, şeker, fırın, tuğla işçileri de işleri bırakmıştır (Tunçay, 2000: 29). İkinci Meşrutiyet grevleri, temel olarak ekonomik nedenlere dayandırılabilir. İstekler kapsamında; ücretlerin arttırılması, zamanında ödenmesi, uzun çalışma saatlerinin indirilmesi, fazla çalışmaya ek mesai, haftada bir günlük ücretli izin hakkı, hastalık ya da iş kazası sonrası işçi ve ailesine yardım, anlaşmazlıklara temel konu olan sorunlar olmuştur (Erdem, 2018: 19). 1908 grevlerine başka bir boyut daha eklenebilir. Osmanlı devletinde büyük kuruluşlar yabancı şirketlerin ellerinde olmuştur. Yabancı sermayeye karşı yapılan bu grevler anti-emperyalist bir nitelik kazanmış olabilir. “Nitekim Hüseyin Avni’de, grevlerin ‘Ecnebi Sermayesine Karşı’ olduklarını belirtmiştir” (Tunçay, 2000: 31). “1908’in Temmuz’da başlayan ‘Cibali Tütün Fabrikası’ grevi 14 Ağustos’ta işçilerin isteklerini karşılayamamıştır. Ağustos ayının başlarından Ekim ayı sonuna kadar grev dalgası ülkenin büyük bir kısmında büyüyerek sürmüştür” (Erdem, 2018: 20). Bu grevlerin bazılarına şu örnekler gösterilebilir:

- Selanik tütün, sigara kâğıdı, bira, telgraf idaresi, elektrikli tramvay işçileri,
- Selanik Rumeli Şimendiferleri,
- Demirkapı-Metroviçe-Üsküp hattı memur ve işçileri,
- Alatini Tuğla Fabrikası, İstanbul Şark Demiryolları Kumpanyası,
- Anadolu-Bağdat Demiryolları, Dersaadet Liman işçileri,
- Beykoz Deri ve Kundura fabrikası, Paşabahçe Şişe Cam fabrikası,
- Aydın İncir İşletmesi, İzmir Liman işçileri, İzmir Çarmado Halı fabrikası
- İstanbul Gazete mürettepleri (basımevinde dizgici), Samsun Tütün ticarethaneleri,
- Kazlıçeşme debbağhane işçileri, İstanbul Havagazı işçi ve memurları,
- Kavala Tütün rejisi, Şam-Beyrut-Hama demiryolu hattı, Zonguldak kömür madeni,
- Adana Pamuk Dokuması, Hereke Dokuma fabrikası, Hasköy Tersanesi,
- Ergani Bakır işçileri, Balya-Karaaydın Simli Kurşun işletmesi, İstanbul Fırın işçileri.

Dönemin basısına yansıyan eylemlerden bazıları gösterilmiştir. 1908 grevlerine tamamen kaç kişinin katıldığı net olarak hesaplanamamıştır. Bu sayı yüz bin dolayında işçinin üç ay içinde katıldığı tahmin edilmiştir. Şartlar göz önüne alındığında toplumsal hareketten bahsetmek mümkün sayılabilir

İkinci Meşrutiyet döneminin bir başka özelliği greve çıkan işçilerin, eylemlerine başlamadan önce yaygın bir şekilde müzakere yöntemine başvurmuş olması sayılabilir.

İşçilerin arabulucu ve sorunları çözmek için güvendikleri kesim ‘İttihat ve Terakki’ partisi ve liderleri olmuştur. İşçilerin güvenmelerinin nedeni, meşrutiyetin vadettiği adaletin gerçekleşmesi için söyledikleri olabilir. Birçok yerde İttihatçıların sözlerine güvenilerek grevler ertelenmiş, tutulmayınca yeniden başlamıştır.

Çok etnik kökenli imparatorlukta, “işçi sınıfı özellikle de sanayi işlerinde çalışan nitelikli işçiler arasında ‘işçilerin etnik bölünmüşlüğü’, sınıf çıkarlarının milliyete bakılmaksızın savunulması açısından önemli bir sorun teşkil etmiştir. Nitelikli emek isteyen işçilerin çoğunluğu gayrimüslim, Rum, Yahudi ve Ermeni emekçiler oluşturmuştur” (Erdem, 2018: 21). Müslüman oranı hem sermayedar hem işçiler arasında düşük olmuş denilebilir.

Grevlerin temel nedeni, uzun yıllar istibdat rejimi şartlarında işçilerin yeni düzenle bazı sorunlarının düzeleceği inancının sarsılması sayılabilir. Meşrutiyet en başta örgütlenme için ve grev serbestisini tanıdığını beyan etmiştir. Meşrutiyetin ilanından sonra işçilerin bu yaptığı grevlere ve isteklerine karşın; ‘hürriyetin kötüye kullanımı’, ‘amele ücretlerinin makul miktarı geçmemesi gerektiği’, ‘işçilerin tatil-i eşkâl hürriyetinin sermayenin hürriyetine tecavüz’ olduğunu söylemişlerdir (Erdem: 2018, 21).

1908 Grevlerinin geniş bir şekilde yaygınlığı ve bazı yerlerdeki sertliği, İttihat ve Terakki içinde farklılık yaratmış olabilir. Bu sertlik yeni iktidarda başlayan eylemleri durdurma fikrini güçlendirmiştir. Bunun için alınan tedbirler arasında polis, jandarma ile grevleri durdurma yoluna gidilmiştir. Lütfi Erişçi, Osmanlı işçi sınıfının II. Abdülhamit’e karşı meşrutiyet devrimi için burjuvazi ile işbirliği yaptığını ve zorunlu bir ittifaktan bahsetmektedir: ‘1908 Temmuzunda Saray yönetiminin yıkılmasını işçi sınıfının amilleri arasında olduğu asla inkâr edilemez. Filvaki (gerçekten) ağustos ve eylül aylarında birbirini takip eden otuza yakın grevin ekseriyeti yalnız tahammülsüz iş şartlarının haklı tepkisi değil, Manastır’da başlayan meşrutiyetçi hareketi tamamlayan tezahürlerdi’ demiştir (Erdem, 2018: 122). Meşrutiyetten sonra Osmanlı işçi sınıfı açısından yeni bir yol ayrımına gelinmiş, artık kendi hakları için örgütler kurup mücadele etme yoluna girişmişlerdir.

2.4.2. 1908 ve Sonrası Sosyalist Hareketler

1908 yılının Temmuz ayından sonra Osmanlı İmparatorluğu’ndaki işçi sınıfı hareketleri önceki yıllara nazaran daha fazla ivme kazanmıştır. Bu yılın ikinci yarısında bütün

imparatorlukta grev sayıları yüzü aşmış, bunların çoğu da ağustos ve eylül aylarında olmuştur. İşçilerin ekonomik ve siyasi hak talepleri artmış ve toplumun diğer katmanlarına ulaşmıştır. Grev sayılarının artışı belirli kentlerle sınırlı kalmamış, fakat sanayileşen kentlerde daha fazla dinamik kazanmıştır. Tabi burada söylenmesi gereken bir durum; Osmanlı, Batı toplumundan kapitalist ilişkileri almıştır. Bu noktada batı ile arası daha yakın olan gayrimüslim kesim Osmanlı üzerinde sermaye sahipleri olarak nüfusunu daha fazla arttırmıştır. Gayrimüslim burjuvazinin gelişmesiyle ve buna paralel olarak gayrimüslim kesimin, burjuvazinin birikimiyle kurulan okullarda pozitif bilimler öğretilmiş, sosyal egemenlik durumları ve ideolojileri farklılaşmıştır. Kırdan kente göçler arttığı zamanda kurulan fabrikalarda işgücünü oluşturan işçi sınıfı daha somut bir hale gelmeye başlamıştır. Bunlar arasında gayrimüslim kesim fabrikalarda artarken bu duruma tepki olarak örgütlenmişlerdir. Gayrimüslimlerin fabrikalarda kişi sayısı olarak daha fazla olmaları Osmanlıda Selanik, Üsküp gibi kentlerde topluluk kurmalarını sağlamıştır. Osmanlıda sosyalist hareketlere hız kazandıran etmenler olarak, gayrimüslim burjuvaziye karşı gayrimüslim işçi sınıfının tepkileri Osmanlı Devlet’inde örgütlenmeleri arttırmıştır denilebilir.

2.4.2.1. Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu

“1908 yılına kadar yapılan bazı örgütlenme ve ayaklanma girişimlerine rağmen, Vasil Glavinof (1872-1929) deyişiyle ‘Avrupa Türkiye’inde sosyalist hareketin gerçek dönemi’ ancak II. Meşrutiyet’ten sonra başlamıştır” (Haupt ve Dumont, 2013: 14). Bu hareketin Selanik’te ivme kazanması denizcilik ve sanayinin etkisi ile açıklanabilir. Başlangıçta ‘işçilerin manevi ve fikri durumlarını ilerletmek’ amacıyla bir grup aydın tarafından kurulan SSİF, manevra yapıp ‘işçi sınıfının çıkarlarını yasal ve ekonomik yollardan’ korumakla yükümlü bir siyasal kuruluş haline dönüşmüştür. “Bu topluluğun kurulmasında temel ilke; hangi milletten olursa olsun bütün Selanik işçilerinin bir araya gelmesi için örgütlenmesi olmuştur. Üyelerinin çoğunun Yahudi olmasına karşın diğer milletlerden de işçiler yer almıştır” (Haupt ve Dumont, 2013: 16).

Bu federasyon, 1908 ile 1911 yılları arası Selanik başta olmak üzere Balkan şehirlerinde geniş bir şekilde örgütlenmiştir. Balkanlarda kurulan bu topluluğun başarısını, Abraam Benaroya’nın (1887-1979) mücadelesinin de verdiği etkiyle arttığı söylenebilir. Federasyon çalışmalarına devam ettikçe üyeleri genişlemeye ve çeşitli milletleri de içinde

barındırarak, Yahudi çoğunluğunun kırıldığı görülmüştür. Örgütün saflarına Müslüman Sosyalist grubun, Rum grubunun ve içlerinde Osmanlı parlamentosunun Selanik Mebusu Dimitar Vlahov (1878-1953) gibi önemli üyelerde bulunmuştur (Haupt ve Dumont, 2013: 19). “Selanik’te kurulan bu federasyona birçok sendika tarafından büyük destek gösterilmiştir” (Erdem, 2018: 29). Bu sendikalardan bazıları şöyle gösterilebilir:

- Ticarethane Memurlar Sendikası
- Demiryolları İşçileri Sendikası
- Istira İşçileri Sendikası (Liman yükleme-boşaltma)
- Bulgar Matbaa İşçileri Sendikası
- Yahudi Terziler Sendikası
- Kanaviçe (seyrekçe dokunan keten bezi) ve Jüt (bitki liflerinden yapılan dokuma) İşçileri Sendikası
- Sigara Kâğıdı İşçileri Sendikası
- Sandalyeciler Sendikası
- Demirciler Sendikası
- Marangozlar Sendikası
- İplikçiler Sendikası
- Yahudi Matbaa İşçileri Sendikası

1909 ilkbaharında İttihat ve Terakkinin Osmanlı parlamentosuna sunduğu sendika ve grev haklarını önemli ölçüde sınırlayan kanun üzerine Selanik’te, SSİF denetiminde bir gösteri düzenlenmiştir. Üsküp, Manastır, İskeçe, Kavala, Drama ve Edirne’de Federasyonun örgütlediği yüzlerce eylem düzenlenmiş, 1909’da ilk kez Üsküp’te düzenlenen 1 Mayıs kutlamaları sonraki yıllarda da artarak devam etmiştir (Erdem, 2018: 30). Bu sosyalist federasyon, tam da balkanlarda milliyetçi, etnik, dini ve kültürel çatışmaların şiddetli olduğu dönemde örgütlenmesi bir başarı sayılabilir.

Selanik’teki çalışma koşullarına örnek vermek gerekirse, birçok ülkede işçi sınıfının yaşadığı sorunlara benzer denilebilir. İşçiler burada günde 12-16 saat arasında çalışmış olup, 9 ila 15 kuruş ücret almışlardır. Çocuk ve kadın işçiler ise yetişkin erkeklere nazaran daha az ücret kazanmışlardır. Grevleri tetikleyen bir neden olarak, 1900’lerin başında artan enflasyon sebebiyle düşen maaşlar ve zorlaşan çalışma koşulları gösterilebilir. Osmanlı uluslarının ortak mücadelesini amaçlayan Federasyon, Türkçe adı ‘Amele

Gazetesi' olan ve Ladino (İspanya'dan gelen Yahudilerin konuştuğu Yahudi İspanyolcası), Rumca, Türkçe ve Bulgarca bir gazete yayımlama girişiminde bulunmuştur (Haupt ve Dumont, 2013: 19). Osmanlı karşısında pasif ve zayıf durumdaki Selânik Yahudi halkının sosyalist mücadelede önemli rol oynamasını sağlayan Selânik İşçi Federasyonu'nun amacını Benaroya şöyle özetliyordu:

“Osmanlı milleti, aynı ülkede yaşayan ve her birinin ayrı dili, kültürü, edebiyatı, göreneği ve nitelikleri olan çeşitli milliyetlerden oluşmaktadır. Etnik ve filolojik sebeplerden ötürü, öyle bir teşkilat kurmak istedik ki, insanlar kendi dil ve kültürlerini terk etmeden ona girebilsinler. Hatta daha iyisi, aynı ülkü uğrunda - sosyalizm ülküsü uğrunda- çalışırlarken, her biri kendi kültürünü ve kendi bireyliğini geliştirme olanağı bulabilsin...” (Haupt ve Dumont, 2013: 20)

Uluslararası anlamda II. Enternasyonal'le bağlantıları olan bu topluluk, Osmanlı'nın içinde olan diğer sosyalist topluluklarla da iletişim halinde olmuştur. Osmanlı toplumunun içinde Selânik Federasyonu'ndan bahsederek, ilk olarak sistemli bir şekilde sosyalist hareket görülmüş denilebilir. Osmanlı'da Müslüman emekçilerin bu grup içinde az da olsa yer aldığı söylenebilir ve bu yıllardan itibaren örgütlenmeler bilinçli olarak hareket etmeye, partileşmeye başlamıştır denilebilir. İttihat ve Terakki yöneticilerinin bu dönemde sendikal hareketlere ve yürüyüşlere karşı tavırları sert olmuştur. Balkan savaşlarının konusunda ve diğer sorunlarla beraber federasyon işlevini kaybederek, savaş karşıtı eylemlerin sembolik olmaktan öteye gidemediği söylenebilir.

2.4.2.2. Osmanlı Sosyalist Fırkası

II. Meşrutiyet dönemi ilanını takip eden dönemde, Osmanlı Devlet'inde basın, işçi hareketleri, düşünce dünyası ve siyasal alanda o güne kadar görülmemiş bir canlılık bir hareketlenme ve dolayısıyla yenilikler görüldüğü söylenebilir. Gazete ve dergiler yayın imtiyazlarını almış ve grevler, iş bırakmalar, boykotlar vergi ayaklanmaları artmıştır. İmparatorluğun kendi toplumsal yapısı nedeniyle bir durağanlık oluşturması, sınıf mücadelesinin henüz tam olarak somutlaşmamış olduğu söylenebilir. Tarihsel olarak Osmanlı toplumunda aşağıdan gelen bir toplumsal mücadele geleneği eksik denilebilir (Erdem, 2018: 50). Genel olarak sosyalizm literatürü, sosyalist düşünce, toplumsal kavramlar toplumun geniş kısmında pek duyulmamıştır. Osmanlı aydınlarının büyük bölümünün entelektüel ilgisi ve yorumları Fransız aydınlanması ve Fransız sosyalizmi ile sınırlı olduğu söylenebilir. Fransız sosyalizmi özellikle bu dönemde bir değişim yoluyla

barışçı olan ve parlamenter sosyalizmi savunmaktadır (Erdem, 2018: 51). Bu koşullar ve ortam dikkate alındığında II. Meşrutiyet ve sonrasını izleyen aylarda işçilerde ve diğer toplumsal sınıflarda istenilen hak talepleri, Osmanlı aydınlarının sosyalizme yakınlaşmasına bir neden olduğu düşünülebilir.

1908 yılı imparatorluğun zayıfladığı, gelişmiş batılı ülkelerin ekonomik ve siyasi baskılarının arttığı, imparatorluğun dağılma şekillerinin bir arada görüldüğü yıl olmuştur (Temür, 2017). İlk ortaya çıkışları daha önceki döneme rastlamış olsa da, bu dönemin serbest ortamı içerisinde olgunlaşan ana fikir akımları olan ‘Medeniyetçilik (Garpçılık)’, ‘Osmanlıcılık’, ‘İslamcılık’ ve ‘Türkçülük’ olmuştur. Bu akımların zaman zaman üstünlüğü değişmiş olsa da fikir hayatında varlığı mevcut olmuştur. Bunun yanında Sol-sosyalist hareketin gelişmesi de bu yıllarda ivme kazanmıştır ve siyasi akımlarda etkisini hissettirmeye başlamıştır.

Osmanlı Sosyalist Fırkası denilince asıl öne çıkan isim, bu ‘İştirakçi ya da Sosyalist’ lakaplı reisi Hüseyin Hilmi (? - 1922) olmuştur. Hüseyin Hilmi aslen İzmirlidir. Hayatının 1908’den önceki döneminde önce İzmir emniyet teşkilatında sivil memurluk, sonra da gazetecilik yapmıştır. Mesleği gereği İzmir’de önemli çevreleri tanımakta ve İzmir’de yaşayan materyalist ve anarşist eğilimli aydınlardan olan Baha Tevfik’in (1881-1914) yakın arkadaşı olmuştur (Erdem, 2018: 60). Hüseyin Hilmi’nin sol-sosyalist düşüncüyü nasıl tanıdığına dair iki söylenti vardır: Romanya’da bir sosyalist gösterişi görmüş ilgilenmiş; sosyalistliği Baha Tevfik’ten öğrenmiş olmasıdır (Tunçay, 2000: 28).

“Osmanlı Sosyalist Fırkası kurulmadan önce yayın faaliyetlerinde bulunan ‘İştirak’ gazetesi 13 Şubat 1909 tarihinde yayımlanmaya başlamıştır. Bu gazete haftalık olup cumartesi günleri çıkmaktadır” (Erdem, 2018: 37). Gazetenin sahibi Serbest İzmir Gazetesinin de sahibi olan Hüseyin Hilmi’dir. Gazetenin ‘İştirak’ yazısının hemen altında ‘*Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar*’ ibaresi bulunmaktadır. Daha sonralardaki sayılarda bir ibare daha eklenmiştir. “Bu ibarede: ‘Milletim Nev-i Beşerdir, Vatanım Rûy-i Zemin (Milletim tüm insanlıktır, vatanım ise bütün yeryüzü) yazmaktadır” (Tunçay, 2000: 29). “İştirak gazetesi 19. sayısında ‘26 Ağustos 1910’ Osmanlı Sosyalist Fırkası adıyla bir parti kurulduğunu yazmış olup, 20. sayısında ‘2 Eylül 1910’ Osmanlı Sosyalist Fırkası Beyannamesi ve Programını yayımlamıştır ve bu sayıdan sonra sıkıyönetim mahkemesi tarafından kapatılmıştır” (Erdem, 2018: 37). Bu gazete

incelendiğinde gazetenin içeriğini oluşturan makaleler ve yorumlar o dönemde sol-sosyalist paydası altında birçok düşünceyi bir araya getirdiği ve bu düşüncelerin sahipleri ve eylem insanlarını sütunlarında okurlarına tanıtmışlardır. İştirak; ‘Anarşist, Liberal, Müslüman, Sosyalist’ düşüncelerinin hepsini bir parça temsil eden görünümünde olduğu ileri sürülebilir. Daha sosyalizm vurgusu tam oturmamışken, bu karışıklığın görülmesi normal sayılabilir. İleriki sayılarında Sol-sosyalist vurgu giderek artmış olması da gelişime örnek gösterilebilir.

Osmanlı Sosyalist Fırkası, 26 Ağustos 1910 tarihinde, kurucuları ‘Hüseyin Hilmi, Namık Hasan (?), Baha Tevfik, Pertev Tevfik (?), Hamit Suphi (?) olan, merkezi ise Nuruosmaniye’de Hürriyet Matbaası ve yayın organları *‘İştirak, Sosyalist, İnsaniyet, Medeniyet, Beşeriyet’* isimli gazeteleri olan bir parti olmuştur. Bu yayınların ardı ardına olması biri kapatıldığında diğerine başlayıp yayın faaliyetlerinin devamı açısından önemli görülebilir. Osmanlı Sosyalist Fırkası, II. Meşrutiyet’ten ve yaygın işçi eylemlerinden sonra sol-sosyalist sahada örgütlenen ilk siyasi parti olduğu söylenebilir. 1908 yılının yarattığı özgürlük sonrasında, büyük ölçüde kendiliğinden gelişen ve güçlenen işçi hareketi ile sosyalist ideolojiyi birleştirmeye çalışan bir parti edasıyla ortaya çıkmış denilebilir. 1908 Temmuzundan sonra önemli sanayi ve ticaret kentlerindeki yaygın grev ve eylemler, İttihat ve Terakki’nin eylemlere sert tedbirlerle karşı koyması Osmanlı işçi sınıfının varlığını sorgulatmıştır. Diğer taraftan Osmanlı işçi sınıfının üretime fazla dahil olamayan Türk-Müslüman kesiminin örgütlenmesine ve kendiliğinden gelişimiyle bilinçlenmesinde Osmanlı Sosyalist Fırkasının etkisinden bahsedilebilir.

2.4.2.2.1. Osmanlı Sosyalist Fırkasının Paris Şubesi (Dr. Refik Nevzat)

“Dr. Refik Nevzat (?-1952) eski bir Jön-Türk olup, 1894’te Harbiye-i Tıbbiye öğrencisi iken, birtakım öğrencilerin kendi aralarında kurdukları İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni kurmak için Fransa’ya gitmiş ve bu şehre yerleşmiştir” (Tunçay, 2000: 34). 1908’i izleyen yıllarda eski arkadaşları ile bozuşmuş ve yurt dışından II. Abdülhamit’e karşı başlattığı muhalefeti İttihat ve Terakki’ye karşı da sürdürmüştür. Bu arada bulunduğu çevreden de etki alarak Fransız sosyalistlerinden etkilendiği söylenebilir. İttihatçıların sert yönetimleri ve Refik Nevzat’ın sola yakınlaşması onu İttihat ve Terakki ile ayrı yola ittiği düşünülebilir. İstanbul’daki Hüseyin Hilmi çevresi ile haberleşerek Osmanlı Sosyalist Fırkasının Paris Şubesi adında bir grup oluşturmuştur. “Refik Nevzat, 1911 yılının

sonbaharından itibaren elle yazıp litografya ile basarak Beşeriyet adlı aylık gazete yayınlamış, altı sayı çıkan bu organın Türkiye'ye sokulması, sonradan yasaklanmıştır” (Tunçay, 2000: 34).

Dr. Refik Nevzat, solcu olduğu kadar milliyetçi bir kimsedir (Tunçay, 2000: 34). İtalya'nın Trablusgarp'a saldırısını kınamak için 1911'de Paris'te düzenlenen bir mitingde konuşma yaparak İtalya'yı protesto etmiştir. Paris'te özellikle II. Enternasyonal yöneticileri Jean Jaures (1859-1914) ve Emile Vandervalde (1866-1938) ile yakın ilişkiler kurmuştur. Eleştirilerini yazmaya devam eden Refik Nevzat bütün faaliyetleriyle beraber İttihat ve Terakki ile araları daha da soğumuştur. “Yıllar sonra 1935'te Paris'ten İstanbul'a Yeni adam dergisine yazdığı mektupta hayat hikâyesinin dönüm noktalarını anlatırken ‘Türklüğüne’ vurgu yapmıştır” (Erdem, 2018: 105).

1911 yılında İstanbul'da gazeteleri kapanan, yöneticileri sürgün edilen Osmanlı Sosyalist Fırkası, çalışmalarının ağırlığını Paris'e kaydırmıştır. Fırkanın Paris Şubesi'nin, Fırka merkezi açıldıktan sonra normal siyasi faaliyet gösteren bir şubeden ziyade, Osmanlı Sosyalist Fırkası paralelinde faaliyet gösteren bir dış büro gibi çalıştığı, Türkiye'deki siyaset imkansızlaştıkça ve olayların gelişmesiyle fiili olarak şube iken merkeze dönüşmesi olağan sayılabilir. 1911'den sonra Dr. Refik Nevzat, ikametgâhı ve muayenehanesi olan adreste ‘Beşeriyet’ gazetesini çıkarmış ve broşürler yayımlamaya başlamıştır.

“1950'de Türkiye'ye dönen Nevzat, Paris'te kurulduğu ve komünist olduğu ileri sürülen İleri Jön Türkler adlı örgüt ile ilgili İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanmaya başlamış, 1952 yılında ise hayatını kaybetmiştir” (Erdem, 2018: 105).

2.4.2.2.2. Osmanlı Sosyalist Fırkasının Etkileri

Osmanlı Sosyalist Fırkası, o dönemin koşullarındaki bütün sorunlara rağmen sosyalizm kuramını ve toplumsal sınıf mücadelesini dile getiren parti sayılabilir.

“O dönemin tanıklarından Münir Süleyman Çapanoğlu (1894-1973) şöyle demiştir: ‘Benim kuşağım, o zamanlar 15-16 yaşındaki okul çocukları, sosyalizm sözünü ilk kez bu partinin çıkardığı gazetelerden öğrenmiştir’ diye yazmaktadır ve aynı yerde Osmanlı Sosyalist Fırkasının Galata'da ve Selanik'te birer kulüp kurduğunu da eklemiştir” (Erdem, 2018: 54).

Partinin İstanbul yanında Selanik’te Yahudi ve diğer kökenli işçilerin bulunduğu alanlara da kulüp kurarak dayanışma izlediği anlaşılabılır.

Fırkanın yöneticilerindeki hâkim genel düşünce, iktidarda olan İttihat ve Terakki yönetimine karşı; özgürlükler, işçi hareketleri, hükümetin sert tedbirlerine karşı uyarıcı ve eleştirel yaklaşım, genel insan haklarını savunan muhalefet hareketiyle istenilen konulardaki aksaklıkların giderilmesini ve önerilerinin hayata geçirilmesini sunan bir tavır olmuştur (Erdem, 2018: 54). Fırka kurulduğundan itibaren pek yaygın olmasa da, birçok işçi eylemi ve grev hareketlerinin içinde bulunmuş, bu konularda ki düşüncelerini gazetelerinde dile getirmişlerdir. Dönemin karmaşık yapısı dolayısıyla, bu mücadelelerinin de kendi düşüncelerine oranla doğru olduğu söylenebilir. Partinin kurulduğu dönemde çıkarılan Tatil-i Eşgal Kanunu ile grevler bastırılmış olsa da, Fırka işçilerle bağ kurmanın yolunu aramıştır. İşçileri sendikalarda birleştirerek mücadeleyi örgütlü hale getirmek için çalışmalarda bulunmuş, gazetelerinde bunun propagandasına önem vermiştir (Erdem, 2018: 55).

“1910 yılı sonu kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası sık sık ‘sıkıyönetim mahkemesi’ ya da ‘Divan-ı Harb-i Örfi’ nin gazete kapatma, baskı ve sürgün dönemleriyle karşı karşıya kalmıştır” (Tunçay, 2000: 33). Bu dönem Osmanlı Devleti’nin bir dizi iç ve dış sorunlarla uğraştığı zaman aralığında olmuştur. Arnavutluk isyanı (1910-1912), Trablusgarp savaşı ve Trablusgarp’ın İtalyanlarca işgali (1911), Balkanlardaki askeri çatışmalar ve karışıklıklar, Balkan Savaşı (1912), Babıâli baskını (1913), değişen hükümetler örnek gösterilebilir. Hasan Fehmi (1874-1909) ve Ahmet Samim’in (1884-1910) öldürülmesi, sıkıyönetimler ve basın yasaklanmaları ile çalkantılı bir dönem var olmuştur. Osmanlı Sosyalist Fırkasının altı ay yaşayabildiği siyasi hayatında kayda değer bir kitlesel faaliyeti yoktur denilebilir. Ancak Fırka, İttihat ve Terakki yönetiminin sert tavırlarına karşı birbiri ardına çıkan gazeteleri ve eylemleri ile sürekliliği yakalamaya çalışan bir parti olmaya çalıştığı da söylenebilir (Tunçay, 2000: 33).

2.4.2.3. Diğer Sol-Sosyalist Aydınlar

II. Meşrutiyet’in ilk yıllarında gelişen sol-sosyalist hareket, Hüseyin Hilmi ve çevresinin etkisinde kalmamıştır. Hüseyin Hilmi’den önce de ve Hüseyin Hilmi’nin faaliyeti gösterdiği sıralarda da, sol-sosyalist düşünce ile ilgilenen başka aydınlar sınıfı var olmuştur. Avukat Haydar Rıfat Yorulmaz (1877-1942) bunlardan birisi sayılabilir.

Haydar Rıfat'ın birçok kitabı ve makale yazılarını Türkçe 'ye çevirmiştir. Haydar Rıfat George(?) Tournaire'den çevirdiği 'Sosyalizm' adlı kitapta; sosyalizmin anlamı ve sol-sosyalist kuruluşların tarihi üzerine bilgi veren bir kitap olarak nitelendirilebilir. Bu kitabın başında (Nâşir) İbrahim Hilmi Bey'in bir sunuş yazısı vardır ki, pek bilgili olmasa da gerçekte büyük bir sağduyu ile kaleme alınmıştır (Tunçay, 2000: 34). 'Türkiye ve Sosyalizm' konusu üzerinde ilk düşünme çabalarını gösteren bu yazıda şu fikirler geliştirilmiştir:

“Bir ‘siyasal devrim’ bir de ‘toplumsal devrim’ vardır. Birincisi yetersizdir, ikincisiyle tamamlanmalıdır. ‘Toplumsal devrim’ sosyalizm ile gerçekleşir. Demokrasi’de sosyalizm ile birlikte gerçekleşir. İlmli ve aşırı sosyalistlik vardır. İlmli olan faydalı, aşırı olan zararlıdır. Sosyalizm derebeylik düzenini de ortadan kaldırmak için çalışacağı için yararlıdır. Türkiye’de sosyalizmin Batıdakinden farklı uygulanması gereklidir. Sonra sosyalizm yalnızca faydalı değil, aynı zamanda kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü Türkiye’de kapitalist düzen gelişecektir. Şimdiden köyde ve şehirde sosyal adaletin eksikliği duyulmuştur. Tarımda çalışanlar, toprak ağalarının baskısında takılmışlardır. Şehirde de (ecnebi sermayenin işlettiği) büyük teşebbüsler ameleleri sömürmektedir. Sosyalizmin Türkiye’de yapacağı çok şey vardır” (Tunçay, 2000: 35).

1909 güzünde Selanik’teki Sosyalist Federasyon’un Türkçe yayın organı ‘Amele Gazetesi’ni çıkaran Rasim Haşmet (1888-1919), İstanbul’da yayımlanan aylık resimli kitap dergisinin 1910 Mayıs sayısında ‘Sendikalizme Dair’ bir makale yazmıştır. Rasim Haşmet, meşrutiyetten sonra sosyalizm üzerine yanlış veya doğru birçok makale ele almıştır (Tunçay, 2000: 35)

Bu dönemin ilginç bir sol-sosyalist düşüncedeki aydınlardan biri de Bahriye Feriki Ahmet Besim Paşadır (1850-1928).

“Ahmet Paşa, İngiliz Bağımsız İşçi Partisi’ne üye olacak kadar kendisini sosyalist saymıştır. Fakat bu safdilce bir sosyalistlik olduğu söylenebilir. Paşa olaylara sınıfsal açıdan bakamayıp, mali emperyalizm kavramını da anlamamıştır. Gerçekte Ahmet Paşa hümanist-batıcı bir Osmanlı yurtseveridir, aynı zamanda anti-militaristte denilebilir. Trablusgarp Savaşı dolayısıyla İngiliz sosyalist kamuoyunu Türklerden yana etkilemeye çalışmıştır” (Tunçay, 2000: 36).

2.5. 1913-1918 Yılları Sol-Sosyalist Düşünce

Osmanlı Devlet'inin Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı ve iç-dış sorunlarla karşılaştığı bu zaman dilimi sol-sosyalist düşünce açısından olumsuz sayılabilir. 1908'den sonra bir ivme yakalayan sol-sosyalist düşünce bu yıllarda aydınlarının sürgünleri, yayın organlarının kapatılması gibi durumlarla baş başa kaldığı için hareketsiz kalmıştır. Doğal çevrenin ve koşulların verdiği etkiyle 1.Dünya Savaşının ağır yıkımı diğer kaybeden devletleri etkilediği gibi Osmanlı Devlet'ini de büyük oranda etkilemiştir. Bu büyük savaşta ölüm ve kayıplarla söylenilen rakam 17 milyon asker ve sivil aştır (Diken, 2014). Bu konuya Osmanlı Devlet'inde yeni oluşmaya çalışan işçi sınıfının savaş dolayısıyla kaybolmasına sebep olduğu söylenebilir.

Osmanlı Devlet'inde 1908 ile başlayan ve 1918'e kadar siyasi olarak damgasına vuran İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti yaklaşık olarak kurulduğu 1889 yılı ile fiilen iktidara ortak olduğu II. Meşrutiyet'e kadar geçen süre içerisinde kendilerine 1789 Fransız Devrimini örnek alarak, Osmanlı Devlet'inde meşrutiyet ve özgürlük mücadelesinin sembolü olduğu söylenebilir. İlk kurucuları arasında Ohrili İbrahim Temo (1865-1939), Arapkirli Abdullah Cevdet (1869-1932), Diyarbakırlı İshak Sükûti (1868-1902), Kafkasyalı Mehmet Reşit (1873-1919), Bakülü Hüseyinzâde Ali'nin (1864-1940) kurduğu cemiyet, Abdülhamit yönetiminin zamanında terk edilmiş, bir dönemden sonra ise İttihat ve Terakki Cemiyeti; Talat Paşa (1874-1921), Cemal Paşa (1872-1922) ve Enver Paşa'nın (1881-1922) adlarıyla anılır olmuştur (Erdem, 2018: 125).

1908 Meşrutiyet Devrimi, geniş tabanlı bir halk hareketi olmamakla beraber, Meşrutiyet'in getireceği yeni düzen, kapitalizmin az da olsa gelişeceği, 1908'den önceye bireysel haklarının daha da artacağı düşüncesini getirmiştir. "İşçilerin ve sosyalistlerin de desteğini almıştır" (Erdem, 2018: 126). İşçilerin yaşam koşulları ve çalışma hayatı hukukunun belirlenmesi talepleri, genel taleplerin içinde 1908'in ruhuna uygundur denilebilir. 1908 Devrimi, Manastır'dan Şam'a kadar büyük bir coğrafyada coşkuyla karşılanmış, 1789 Fransız Devrimi'nin 'Hürriyet, Adalet, Müsavat (eşitlik)' sloganlarını kullanan II. Meşrutiyet'in, mevcut sorunları çözme vaadi devrimi destekleyenlerin beklentisi olmuştur (Erdem, 2018: 127). 1908 Grevlerinin artarak devam etmesi hürriyet, adalet ve eşitlikten pay istemenin sonuçlarından sayılabilir. 1908'den sonra ilk gelen

durum değişmeye başlamış, batı sermayesinin elinde olan işletmelerde çıkan ayaklanmalarda İttihat ve Terakki Cemiyeti, sloganlarına karşı bir tutum izlemiştir. Bunların arasında sendikaların kapatılması, işverenlerin düzenlediği sert yönetmelikler, Tatil-i Eşgal kanunu, Basın Kanunu ve toplumsal yasalar örnek gösterilebilir (Erdem, 2018: 127). 1913 yılı başlangıçta hükümetin Balkan Savaşı’nı yönetmedeki başarısızlığı söylenerek, ordunun genç subayları ile Babili Baskını düzenlenmiş, Mahmut şevket Paşa (1856-1913) sadarete (Başbakanlık) getirilmiştir. Mahmut şevket Paşa’nın katli üzerine de, birçok muhalif ‘hükümeti devirmek için harekete kalkışma ve suikast’ düzenleme gereğiyle Divan-ı Harbe verilmiştir. Hüseyin Hilmi ve çevresindekilerden Gümülcineli İsmail (1877-1942) ve Pertev Tefvik Beylere de idam cezası verilmiştir. “Daha öncelerde de birçok kez tutuklanıp sürgün cezasına çarptırılan İştirakçi Hilmi, bu sefer bir Avrupa gezisi dönüşü sırasında Sirkeci’de tutuklanmış, Sinop’tan orum’a, orum’dan da Ankara Bal’ya gönderilmiş, Mütareke’ye kadar orada İstanbul politikasından uzak yaşamıştır” (Tunçay, 2000: 38).

Osmanlı bu yıllarda Mondros Mütarekesine değin, sol-sosyalist hareketten herhangi bir kıpırdama yaşayamamış denilebilir. Uluslararası anlamda sol-sosyalist düşünce açısından iki önemli gelişme gösterilebilir. ‘Alexander Parvus’un (1867-1924) Osmanlı’da kalması ve hükümetin görevlendirdiği bazı aydınların 1917 Stockholm Konferansına gitmesi şeklinde ifade edilebilir.

“Parvus Efendi aslen bir Rus Yahudi ailendendir. Genç yaşında Almanya’ya gerek Sosyal Demokrat akımının sol kanadında n kazanmıştır.1905 gznde Rusya’da devrimin patlak vermesi zerine, Parvus anayurduna dönmüş ve birlikte ‘Sürekli Devrim’ kavramını geliştirdikleri Lev Troçki (1879-1940) ile St. Petersburg Sovyet’ine ye olmuşlardır. Devrim bastırılınca, Parvus Sibirya’ya sürülmüş, oradan Almanya’ya tekrar kaçmış, fakat Alman Sosyal Demokrat hareketten de hoşnutsuzluk duyarak Balkanlar’da gazete muhabirliği yapmaya başlamıştır” (Tunçay, 2000: 38).

1912 yılından itibaren Parvus İstanbul’da birçok İttihat ve Terakki aydınlarıyla beraber iletişime geçmiştir. Tanin, Tasvir-i Efkr, Jeune Turc gazetelerine, *Bilgi* mecmuasına ve özellikle Türk Yurdu’na iktisat politikaları ile ilgili yazılar yazmış ve kitaplar yayınlamıştır (Timeturk). Parvus Efendi o zamanki yöneticilere Batı emperyalizminin ekonomik sömürü mekanizmasını ve Osmanlı Devleti’nin bundan nasıl zarar gördüğünü

öğretmeye çalışmıştır. Parvus, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine, Almanya'nın Rusya'yı mutlaka yenmesi gerektiğini dile getirmiştir. Rusya yenilince sol-sosyalist bir devrim olacak ve Almanya üstünden dünyaya yayılacağını söylemiştir. Parvus savaşın ilk günlerinde Türk Yurdu çevresinin yardımıyla iki siyasal risale bastırmıştır: 'Almanya galip Gelirse ve İngiltere Galip Gelirse'. Bu savaşın dünya üzerindeki değişikliklerin neler olacağını kestirmeye çalışan bu kitaplar, Osmanlı'nın savaşa Almanya'nın yanında girmesini de teşvik etmiştir (Tunçay, 2000: 39).

Savaşın sonlarına doğru, toplumcu ilkelere uygun barış düşünen Hollandalı ve İskandinavlı sosyalistlerin girişimi üzerine ve Rusların da desteği üzerine Stockholm'de yapılmak istenilen uluslararası sosyalistler toplantısına Türklerin de katılmasını İttihat ve Terakki yönetimi uygun bulmuş, fakat bu delegeler konferansa kabul edilmemiştir. Bu yıllarda sol-sosyalist aydınlar sürgünde bulunup, yayın organları kapatılmıştır. Osmanlı'da bir sosyalist parti bulunamayışı da kabul edilmeme nedenlerinden gösterilebilir.

1914-1918 yılları Birinci Dünya Savaşı'nın mevcut sorunlarının daha da ağırlaştığı, koşulların zorlaştığı yıllar olmuştur. Sol-sosyalist hareket bu yıllarda zayıflamış olup, savaşın bulunduğu ortamda milliyetçi düşünceyle buluşan Osmanlı işçi sınıfı, seferberlik ve cephelerde savaşla karşılaşmış, işgücü azalmış toplumsal hayat derinden sarsılmıştır. Bu dönem 1918'de savaşın bitişiyle Osmanlı Devleti'nin yenilgisi ve İttihat ve Terakki yöneticilerinin hükümetten düşmeleri sonucuyla aralanmıştır (Erdem, 2018: 130).

2.6. Türkiye Sosyalist Fırkası ve Diğer Kuruluşlar

30 Ekim 1918 günü Çanakkale Boğazı'nın yanında bulunan Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda Türkiye adına Bahriye Nazırı Rauf Orbay'ın (1881-1964) imzaladığı Mondros Antlaşması, Türkiye için Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdirirken, İttihat ve Terakki yönetimi de hükümetten düşürmüştür. 'Talat, Enver ve Cemal Paşaları taşıyan Alman gemisi onları Bebek koyundan alarak Sivastopol'e getirmiştir (Erdem, 2018: 130).

İttihat ve Terakki döneminin bitmesiyle birlikte Türkiye'nin farklı bölgelerinde sürgünde olan sol-sosyalist aydınlar ve muhalifler, haklarındaki yasaklar kalkınca İstanbul'a dönmeye başlamışlardır. Osmanlı Sosyalist Fırkası reisi olan Hüseyin Hilmi'de son sürgün yeri olan Balâ'dan 1918 yılı sonlarında İstanbul'a dönüş yapmıştır (Erdem, 2018:

130). Hüseyin Hilmi mütarekeden sonra İstanbul'a dönüşünde hemen yeni bir isimle parti oluşturmak için girişim yapmıştır. Hilmi, 1919 yılı Şubat ayının başında partinin kuruluş çalışmaları öncesinde İstanbul'da bulunan ve sürgünden dönen sol-sosyalist aydınlarla çağrı yaparak Osmanlı Sosyalist Fırkası' merkezinde toplanmalarını istemiştir. Bu çağrı şöyle dile getirilmiştir:

“Sosyalist arkadaşlara, Menfi (sürgün) ve sosyalist arkadaşlara: Bilumum (bütün) ve sosyalist arkadaşların önümüzdeki Salı günü Sirkeci'de Hocapaşa'da Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirak gazetesi idarehanesi merkezine gelmesi rica olunur”
(Milliyet, 1968)

Hüseyin Hilmi'nin arkadaşlarına olan bu çağrısıyla beraber, 8 Şubat 1919 tarihindeki toplantıdan sonra 'Türkiye Sosyalist Fırkası' Sirkeci Hocapaşa Hamam Sokağı'nda 20 Şubat 1919'da kurulmuştur. 'Kurucular arasında; Hüseyin Hilmi, Mustafa Fazıl Çun (?), Şevket Mehmet Ali (Bilgişin) (?), Hasan Sadi (Birkök) (?) ve başka isimlerde bulunmuştur' (Tunçay, 2000: 39). Osmanlı Sosyalist Fırkasından da kurucular arasında şu isimler bulunmuştur: 'Hüseyin Hilmi, Namık Hasan ve Paris temsilcisi Refik Nevzat'. Münir Süleyman Çapanoğlu, Türkiye Sosyalist Fırkası kurucuları için şunları yazmıştır:

“Baha Tevfik'in yerini İsviçre'de tahsilde bulunan gençlerden Mustafa Fazıl Çun almıştır. Harp içinde İsviçre'de hukuk tahsilini bitirmiş olan gençlerden Şevket Mehmet Ali (Bilgişin), Hasan Sadi (Birkök), üniversite öğrencisi Branko Mercanopolos (?) ve Hüseyin Hilmi'nin yakın arkadaşı olan Yüzbaşı Murat Bey (?), su gemisi kaptanı Hasan Bey(?), Sirkeci'de Hocapaşa Hamamı Sokağında altı dükkân olan bir binanın üst katında toplanarak partiyi kurmuşlardır” (Tunçay, 2000: 40).

Türkiye Sosyalist Fırkasının yayın organı *İdrak* gazetesi olmuştur. Programını açıklayan parti, önceki programının izlerini taşımakla birlikte öncekinden daha ayrıntılı ve bilinçli bir program izlemiştir. Türkiye Sosyalist Fırkası; 'Siyasi' ve 'İktisadi' başlıkları altında sıralanan programda, iktisadi talepleri millileştirmeye ve mali konuları yakın plana almıştır. “Öngörülen vergi reformu; zorunlu ihtiyaç maddelerinden tüketim vergilerinin kaldırılması ve müterakki vergi (kademeli vergi) esasının kabulüyle yetinmemiş, miras vergilerinin arttırılmasını, lüks harcamaların ve kullanılmayan servetlerin vergilendirilmesini, emekçilerden vergi alınmamasını talep etmiştir” (Karaca, 1996). Çalışma koşullarının düzenlenmesi ile ilgili yazılar yazmışlardır. 'Amele Nezareti' (İşçi

Bakanlığı) ve ‘Meşagil ve Mesalih-i Amele Kalemî’ (İşçi Çalışma ve Mesai Bürosu) kurulmasını da istemişlerdir. Türkiye Sosyalist Fırkası Beyannamesi’nde özet olarak aşağıdakiler gösterilebilir: (Erdem, 2018: 132).

- Memleketimizde toplumsal sefalet o kadar artmıştır ki, buna kesin olarak acil çare bulunması gerekmektedir.
- Bu sefaletin kaynağı asıl olarak; iktisadi hayat ve özel mülkiyet ilişkisidir.
- Biz bu kanaatle adalet ve insanlığa aykırı bulunan bu iktisadi yapıyı düzeltmek, üretim araçlarını toplumsallaştırmak, insanlar arasında eşitliği sağlamak istiyoruz.
- Sosyalizm iktisadi olduğu kadar ahlaki de bir doktrindir.
- İslam dini sosyalizmin temel esaslarını açıkça kabul ettiği gibi, Türk geleneklerinde de birçok sosyalist ilkeler mevcuttur.
- Şimdiye kadar memleketimizde ihmal edilen bu ideolojiyi hayata geçirmek amacıyla ‘Türkiye Sosyalist Fırkası’ kurulmuştur.

Türkiye Sosyalist Fırkası ilk kongresini 20 Temmuz 1919’da İstanbul’da yapmıştır. Cenevre’den Hasan Sadi (Birkök) ve Paris’ten Dr. Refik Nevzat, parti adına Bern Kongresine katılmışlardır. ‘1920 yazında toplanan Cenevre Kongresi’ne de Hüseyin Hilmi imzasıyla ‘Türkiye Sosyalist Fırkasının Tarihi’ hakkında rapor sunulmuştur’ (Tunçay, 2000: 39). Parti, Haliç’teki Bahriye Nezaretine bağlı (Tersane vb.) fabrikalarda çalışanların isteklerine sözcülük etmiş ve sonrasında yaklaşık 1300 kişinin katıldığı grev gerçekleşmiştir. Ücretli Hafta Tatili Kanunun çıkarılması için de ayrıca girişimlerde bulunulmuştur.

Osmanlı Sosyalist Fırkasına göre daha bilinçli ve sistematik bir şekilde oluşturulan Türkiye Sosyalist Fırkası, ideolojik karmaşıklıktan uzak durmuş ve sosyalist ana fikre yakın durduğu söylenebilir. 1919 sonlarında yapılan genel seçimlerde parti İstanbul’dan iki adayla katılmış, ancak pek bir başarı elde edememiştir. 1920 ilkbaharında belirli alanlarda yapılan grevlerle, parti daha çok üne kavuşmuştur. Partinin başarılı gidişatına rağmen, 1920’de ülkenin bulunduğu olağanüstü durum neticesinde ülkenin herhangi bir yerinde kutlama yapılmamıştır. “31 Ekim 1921’de toplanan partinin ikinci kongresinde 42 maddelik yeni bir tüzükle beraber, parti Hüseyin Hilmi’nin diktatörlüğüne sokulmuştur” (Tunçay, 2000: 40). Durumun kötüleşmesinde Hilmi’nin diktatörce davranışları, grevlerin başarısızlığı ve başka iç kuruluşlarla rekabet olması söylenebilir.

1921 ve 1922’de kutlamalar yapılmasına karşın, üyelerini çoğaltsalar da, Hüseyin Hilmi’nin yanında kimse kalmamıştır. ‘Bu tarihten sonra Hüseyin Hilmi’nin de Kalkandereli Ali Haydar (?) isimli bir polis tarafından öldürülmesiyle Türkiye Sosyalist Fırkası tarihe karışmış denilebilir’ (Atik, 2018).

2.6.1. Sosyal Demokrat Fırkası

Sosyal demokrasi, Prusya’da 1863 işçi hareketiyle birlikte ortaya çıkmıştır. 1869 yılında Marksizm’e yanaşmakla birlikte, 1914’e kadar Marksist ana temelde kalmaya çalışmıştır. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonraki süreçlerde Sosyal demokrasi Marksizm’den uzaklaşmış ve kapitalist sistemle bütünleşmiştir (Koç, 2016). Sosyal Demokrat Fırkası 1918’in sonlarında Dr. Hasan Rıza (?) adlı eski bir İttihatçı tarafından faaliyete geçirilmiştir. Partinin ileri gelenleri arasında Yorgi Zaferaki (?) bir Rum’du ve partinin genel sekreteri olmuştur (Koç, 2016). Sosyal Demokrat Fırkasının kurucuları arasında daha birçok isim sayılabilir. Bu çevrenin Mütakere’de süreli bir yayın organı olmamıştır (Tunçay, 2000: 42).

Sosyal Demokrat Fırkanın 1919 yılı başlarında yayımladığı programa ve beyannameye göre, partinin amaçları arasında; bütün işçilerin çalışma hayatlarının düzenlenmesi, sendikaların içinde özgürce örgütlenmeleri, ücretlerin arttırılmasını, kaza, hastalık, yaşlılık gibi durumlarda yardım görmelerini sağlamak gösterilebilir. ‘Dr. Hasan Rıza ‘*Sosyalizm*’ adlı küçük kitabında, ‘İnsaniyetperverlik’ kavramına büyük önem vermiş, İkinci Enternasyonal görüşüne atıfla sosyalist teori açıklanmaya çalışılmış ve sosyalist düzenin işçi sınıfına dayanarak nasıl kurulacağı gösterilmiştir’ (Tunçay, 2000: 42). Buradan Sosyal Demokrat Fırkasının evrensel ve hümanist bir çizgide olduğu düşünülebilir.

Sosyal Demokrat Fırka yaklaşık 4 sene mücadele durumunda bulunmuştur. “1922 yazına gelindiğinde Dr. Hasan Rıza’yı işçiler terk etmiş, sonra da yanındaki arkadaşları partiden istifa etmiştir” (Tunçay, 2000: 43). Parti bu durumdan sonra tutunamayıp kapanmıştır.

2.6.2. Diğer Örgütler

Bu dönemin bazı örgütleri arasında sol-sosyalist düşünceye, tam tersi durumunda kurulan bazı örgütler mevcut olmuştur. Bunlardan birisi ‘Osmanlı Mesai Fırkası’ gösterilebilir. Bu parti 17 Ocak 1919’da bir çeşit siyaset oyunuyla ortaya çıkmıştır. Parti, sol-sosyalist

bir parti olarak değeriendirilmeyerek, tersine ÷lkedeki sol-sosyalist partilere karşı olarak kurulmuştur. Fırkanın programında, savaş zenginlerine ait para ve mallara el konulması, saltanatın korunması, genel seçim yapılması gibi konular yer bulmuştur (Boyutpedia, 2006).

Osmanlı Mesai Fırkasından başka, izine rastlanılan sendika niteliğindeki dört partiden ikisi, Hüseyin Hilmi'nin Türkiye Sosyalist Fırkasından ayrılan kimseler tarafından kurulan; 'Türkiye İşçi Sosyalist Fırkası' ve 'Müstakil Sosyalist Fırkası', öteki iki partinin isimleri ise 'Amele Fırkası' ve 'Müstakil Amele Fırkası' olarak söylenebilir. Tramvay işçilerini Türkiye Sosyalist Fırkasından ayırmak amacıyla, 'İşçileri Sinayet Cemiyeti' adlı bir aldatici bir kuruluştta örgütlenmiştir (Tunçay, 2000: 44).

1913 ve 1918 yılları arasında ciddi bir sol-sosyalist harekete rastlanılmamıştır. Bu dönemde Osmanlı Devlet'inin içsel ve dışsal sorunlarla karşılaştığı, toplumsal olarak fıkırsel akımların tartışılabilceğı bir zemin bulunamadığı söylenebilir. 1908 süreci sol-sosyalist düşünceye büyük bir ivme kazandırmıştır. II. Meşrutiyet dönemi özgürlük sloganlarına karşı grevlere sert tedbirlerle cevap vermesi, işçi sınıfı bilinci açısından kötü sayılabilir. Tarihsel olarak Osmanlı Devlet'inin Sanayi Devrim'i ile ÷lkede kurulan fabrikaların birçoğı devlet eliyle kurulmuştur. Yabancı sermayenin öncülük ettiğı bu dönemde, gayrimüslim tebaa daha fazla zenginleşmiştir. Osmanlı Devlet'inde Türk-Müslüman işçi sınıfı bilincinin geç gelişmesi, o dönemde kalifiye eleman olmaması, yabancı sermayenin destekleri ile dışarıdan işçilerin getirilmesinin etkili olduğı düşünülebilir. 19. yüzyılın ikinci yarısı; Osmanlı Devlet'inde işçi kuruluşlarının yavaş yavaş örgütlendiğini, bu örgütlenmelerin koşullara karşı grevler yapmalarını, Osmanlı aydınlarının sosyalizmle tanışmaları ve yayın organlarında yorumlar geliştirdiğı dönem olmuştur. Gayrimüslim tebaanın iş alanlarında daha fazla yoğunlukta çalışması, gayrimüslimlerin işçi örgütlerini kurmaları, Osmanlı sol-sosyalist düşünce gelişimi açısından önemli gösterilebilir. 1908 yılına gelindiğinde ardı ardına gelen grevler ve kurulan örgütlenmeler koşulların da gereğince Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı oluşturmuş denilebilir. Osmanlı Devlet'inde bu partinin yanında sol-sosyalist partiler, sendikalar ve örgütler bulunmuştur. Osmanlı işçi grevlerine öncülük etmiş, üye sayısını arttırıp örgütlenilmiş ve yayın organları ile mücadelelerine devam edilmiştir. Bu gelişmeler Osmanlı'da sol-sosyalist düşünce açısından önemli noktalar olmuştur. Türkiye Sosyalist

Fırkası öncülü olan O.S.F’den daha bilinçli ve sistematik yol izlemeye çalışmıştır. 1913-1918 arası bir duraklama izlenilmiş ve ardından Milli Mücadele dönemine gelinmiştir.

BÖLÜM 3: MİLLİ MÜCADELE YILLARI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE SOL-SOSYALİST ÇALIŞMALAR

Milli Mücadele döneminde sol-sosyalist hareketlerin yabancı ülkelere etkilendiği söylenebilir. Ülkenin kurtuluşu için bir yol olarak görülen sol-sosyalist düşünce aydınları, Almanya, Fransa ve Sovyet Rusya'dan etkilenmiştir. Milli Mücadele döneminde sol-sosyalist düşüncenin en çok Sovyet Rusya'dan etkilendiği görülmüştür. Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ağır koşullarla karşılaşması halkın da örgütlenmesinde birinci rolü oynamıştır. Halkın bu hareketinde Anadolu'nun emperyalist ülkelere mücadele edildiği için anti-emperyalist bir görünüm kazandığı dile getirilebilir. Milli Mücadele döneminde sol-sosyalist partiler, yayın organları ve eylemlerinin arttığı söylenebilir. Oluşan sol-sosyalist düşüncenin en güçlü olduğu dönemlerden biri olan Milli Mücadele döneminin önemi, sol-sosyalist aydınların Anadolu koşullarına göre teori geliştirdiklerini ve uluslararası alanda etkinlik kazanmaya çalıştıkları yıllara denk gelmiştir. B.M.M'nin de Milli Mücadele döneminde Sovyet Rusya'ya yakınlaşmasındaki temel nedenlerden birisi stratejik olarak güç dengelerini eşitlemek olduğu ileri sürülebilir. Sovyet Rusya'dan alınan askeri ve mali yardımların Milli Mücadele dönemindeki etkisinin fazla olduğu düşünülebilir. Sovyet Rusya ile Türk kurtuluş savaşının iyi ilişkileri devam ettiği sürece Türk siyasetinde sol-sosyalist fikirler kabul görmüştür. Bu durum sol-sosyalist hareketlerin gelişim evrensinde önemli bir basamaktır. Dolayısıyla incelemeye tabi tutulması sol siyasetin Türkiye Cumhuriyeti dönemi boyunca nasıl bir temelden geldiğini anlamamıza yardımcı olacağı düşünülmektedir. Buradan hareketle bölüm içerisinde öncelikle Milli Mücadele'nin 19 Mayıs 1919'da başlaması üzerine o dönemde açılan sol-sosyalist partiler ve yayın organları aşağıda incelenmiştir. Ardından cumhuriyetin ilk yıllarında sol- sosyalist düşünce ve hareketler ele alınmaya çalışılmıştır. Milli Mücadele döneminden sonrasında en azından yeni devlette nasıl bir şekilde sol-sosyalist hareket ve eylemlerin devam ettiği incelenmeye çalışılmıştır. Cumhuriyetin ilan sonrası, yeni bir devlet yönetim biçimin ortaya çıkmıştır. Sol – sosyalist hareket iktidar olamasa bile milli mücadele sonrası örgütlenme ve yayın istikrarını kaybetmemiştir. Milli Mücadele döneminde oluşan geniş çaplı sol-sosyalist hareket yeni kurulan Cumhuriyette yavaşladığı söylenebilir. Aydınlik çevresi ve TKP, Milli Mücadele sonrasında eylemlerine devam etmeye çalışmıştır. Cumhuriyetin izlediği politikalar Milli Mücadele

dönemine göre değişmiştir. Milli Mücadele döneminde güçlenmeye çalışan sol-sosyalist düşüncenin dinamiklerine Cumhuriyet ilan edildikten sonrasına bakmak, oluşan düşüncenin seyrini anlamak açısından önemli görülebilir. Bu bölüm aynı zamanda günümüze gelen süreçte sol-sosyalist çalışmaların güncel hareketleri hakkında fikir oluşturmaya katkı sağlamayı amaçlamıştır.

3.1. Milli Mücadele Dönemi ve Sol-Sosyalist Hareketler

Mondros Liman'ında Bahriye Nazırı Rauf Orbay başkanlığındaki heyet ile İngilizlerin Akdeniz filosu kumandanı Amiral Arthur Calthorpe (1865-1937) arasında imzalanan 30 Ekim 1918 tarihli mütareke, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgisinin göstergesi olmuştur. Mütareke, diğer yenilen devletlere nazaran, Osmanlı Devleti'ne ağır hükümler yüklemiştir. 'Bu hükümlere göre Türk ordusu terhis edilip, boğazlar açılacak ve buradaki savunma tabyalarıyla donanma, İtilaf devletlerine teslim edilecektir. Toros tünelleri ve bazı mühim telefon, telgraf ve demiryolları İtilaf devletlerine verilecek, işgal kuvvetlerinin bütün masrafları ise Osmanlı Hükümeti tarafından karşılanacaktı' (Karpat, 2016: 111). Mütarekenin iki tane daha ağır hükmü var olmuştur. Kargaşa ve güvensiz bir ortam oluştuğunda İtilaf devletleri, o devirde ismi Vilayet-i Selâse olarak bilinen Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Sivas, Bitlis ve Van'ı kısmen ya da tamamen işgal etme hakkına sahip bulunmuşlardır. Bu vilayetlere bakılınca Ermenilerin bağımsız bir devlet kurmak istedikleri bölge olması, maddelerin böl-parçala-yönet kuramına uygun olduğu söylenebilir. "Mütareke, ayrıca Osmanlı Devleti'nin şark sınırlarını 1914'teki durumuna sokarak, Osmanlı ordusunun Şubat-Haziran döneminde Kafkaslarda elde ettiği toprakları boşaltma hükmünü getirmiştir" (Karpat, 2016: 112).

Türkler, savaş bitiminde imzalanacak barış antlaşmalarının ve devletin milli sınırlarının, Amerikan başkanı Woodrow Wilson'un (1856-1924) milli bütünlük ve hâkimiyet kurallarına uygun olarak gerçekleşeceğini düşünmüştür. 12. Madde Osmanlı Devleti'ni esas alıp Türklere de kendi milli iradelerine ve milli duruşlarına göre kendi topraklarında hür yaşama hakkının tanınmasını öngörmüştür. Paris'te ortaya konulan barış antlaşmalarını Amerikan Kongresi tasdik etmemiş, Wilson'un şahsi nüfuzu azalmış ve prensiplerinin bir hükmü de kalmamıştır (Karpat, 2016: 113). İstanbul Hükümeti'nin durumu ise oldukça karışmış, İttihat ve Terakki yönetiminin düşmesiyle, padişah tekrar iktidarı ele almıştır. Sultan Reşat'ın (1844-1918) 1918'de ölmesi üzerine, onun yerine

geçen Sultan Vahdettin (1861-1926), Sadrazam Tevfik Paşa (1845-1936) ve Damat Ferit Paşa (1853-1923) hükümetleri İtilaf devletleri ve özellikle İngiltere ile iş birliği yapmışlardır. Damat Ferit Paşa Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin başına geçerek bu partiyi İttihatçılar aleyhine kullanmış ve birçok kişiyi kendinden uzaklaştırmıştır. Bunun sebebi olarak da o dönemde sürekli değişen hükümetler örnek gösterilebilir.

İşgale karşı bağımsızlık hareketinde, coğrafi olarak ve sosyal anlamda örgütlenmeler mevcut olmuştur. Ülke genelinde birbirinden habersiz olarak ortaya çıkan mahalli teşkilatlanmalar; bölgede oturan halk, okumuşlar, memur, ulema, toprak sahipleri gibi bölgede yaşayanlarca Mondros Mütarekesinin sonucunda kısa zaman içerisinde oluşmuş denilebilir. Bu örgütlenmeler arasında şunlar gösterilebilir: “Kars'ta kurulan ‘Kars İslam Şurası’ Kasım 1918’de, Ekim 1918’de İzmir’de kurulan Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye, Edirne’de Trakya ve Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Trabzon’da kurulan cemiyetler ön planda olmuştur” (Karpaz, 2016: 114). Bunun yanında birçok kurulan cemiyet var olmuştur. İşgallere karşı toplumsal ayaklanma izlerini görmek böylelikle mümkün olabilir.

Milli bağımsızlığın diğer taraftan bir ivmesini de İstanbul’da ve ülke genelinde bulunan üst ve orta derece subaylar ile sivil yöneticiler oluşturmuştur. Mustafa Kemal Paşa, kumandanı olduğu Yıldırım Orduları Grubu kapatılınca İstanbul’a gelmiş ve Harbiye Nezaretinde görev yapmaya başlamıştır. Kazım Karabekir Paşa da (1882-1948) kapatılan 9. Ordu yerine kurulan ve Erzurum’da bulunan 15. Kolordu Kumandanlığına tayin edilmiştir. Bu paşaların bağımsızlık fikrinde olmaları, bu önemli görevlerde işgale karşı olumlu bir etki yaptığı söylenebilir. Mustafa Kemal Paşa’nın Çanakkale Savaşı’nda Anafartalar Kumandanı olarak elde ettiği prestij neticesinde, padişahın fahri yaveri olması hükümet görevlilerinin Paşa’ya güvenlerini sağlamıştır. Samsun bölgesinde Rumların sebep olduğu kargaşa ve düzensizlik bahane edilerek İngilizler, o bölgeyi işgale hazırlanmışlardır. Mustafa Kemal Paşa’ya Damat Ferit hükümeti tarafından verilen görev bu kargaşayı yerinde incelemek ve gereken tedbirleri alması şeklinde olmuştur. Mustafa Kemal 9. Ordu Müfettişliği’ne atanmış ve bu müfettişlik bölgesi; Samsun, Trabzon, Sivas, Erzurum, Van livalarını ele almış, yetkileri ise hem askeri hem de idari makamları kapsayacak şekilde geniş tutulmuştur (Karpaz, 2016: 116). Tayin işlemi gerçekleşince Mustafa Kemal, Bandırma Vapuru ile 16 Mayıs 1919’da İstanbul’dan hareket edip 19 Mayıs 1919’da Samsun’a gelmiştir. Samsun’a çıkışın ve Milli Mücadeleyi başlatan ana

etmenler arasında Yunanistan'ın İzmir'i işgali gösterilebilir. Halkın belirli alanlarda kimseye zarar vermeyerek protesto yapmasını isteyen Mustafa Kemal, bunun zamanla kemikleşerek bilinçli bir direnişe dönüşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu direniş başlangıcında toplumun sesi olarak Kuvayi Milliye örnek olabilir. "Kuvayi Milliye tabiri ilk kez Aydın'da bulunan 57. Fırka Kumandanı Şefik Bey'in (?), Harbiye Nezareti'ne gönderdiği bir raporda mevcut olmuştur" (Karpaz, 2016: 116).

Anadolu'da 1920 yılı ve 1922 yılları arasında, canlı bir sol-sosyalist hareket eylemleri görülmüştür. Bu yıllardan önce 1917'de Rusya'da Ekim Devrimi (Bolşevik İhtilali) Vladimir Lenin (1870-1924) önderliğinde gerçekleşmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın üst yönetici kadrolarının Sovyet hükümeti ile arasındaki ilişkiler Milli Mücadele yıllarında ki sol-sosyalist hareketi çözümleyebilir. Sovyetlerin devlet çapında bir güç olmaları ve emperyalistlere karşı girişilen mücadelede bütün işgal altındaki devletlere de bir umut olmasından söz edilebilir. Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkan Osmanlı Devleti'nin savaş arasındaki hükümeti olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin lider kadrosu da Anadolu'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin liderleri Talat, Enver ve Cemal Paşalar ilk önce Almanya'ya oradan da Rusya'ya gitmişler ve ülkeleri için çözüm arayışlarına girdikleri söylenebilir. Çözümü Bolşevizm'de bulan daha çok Enver Paşa olmuş ve Bolşeviklerle iyi ilişkiler kurmanın yollarını aramıştır (Atasever, 2010)

Türk-Sovyet ilişkileri açısından anlamlı birçok kesit noktası var olmuştur. 'Bunlardan birincisinin Büyük Millet Meclisi'nin açılması (23 Nisan 1920), ikincisinin Moskova Antlaşması'nın (16 Mart 1921) imzalanması ve üçüncüsü ise bir Bolşevik önderi olan M. Frunze'nin (1885-1925) Ankara'yı ziyaret etmesi gösterilebilir' (Tunçay, 2000: 73). Kurtuluş Savaşı'nda Sovyetlerden yardım sağlanması stratejik bir durum olarak özetlenebilir. Sovyet yöneticilerinin de, Milli Mücadele öncesinden beri Türkiye'ye karşı olumlu davrandığı da söylenebilir. 'Mustafa Kemal Paşa, 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi konuşmasında Sovyetleri öven sözler söylemiştir. Sovyet Dışişleri Komiserliği de, Sivas Kongresi'nden iki gün sonra (13 Eylül) 'Türkiye İşçi ve Köylüleri' ne demeciyle, İngiliz emperyalizmini ve İstanbul Hükümeti'ni yermiş, hazırlanan Anadolu Milli Mücadelesine 'Rus İşçiler ve Köylüler Hükümeti'nin kardeşlik elini uzatacağı da belirtmiştir (Açıkkaya, 2010). B.M.M'nin açılmasına kadar Türk-Sovyet ilişkisi açısından temaslar yaşanmıştır. 1919'da Erzurum Kongresi'nde buluşan Milli Mücadele

yöneticileri, Bolşeviklerle temasın Doğu Cephesi aracılığıyla yapılmasını kararlaştırmıştır. ‘Mustafa Kemal Paşa eski Şark Orduları komutanı Halil (Kut) Paşa’yı (1881-1957) da Ruslarla ilişki kurmakla görevlendirmiştir. Bu ilişkiler sonucunda mali ve askeri destek sağlanması öngörülebilir. Bu desteklerin ve hareketlerin Milli Mücadele yoluyla da bütünleşmesi anti-emperyalist düşünceyi de yaygınlaştırdığı söylenebilir. Bakü’de toplanan gayri-resmi temsilcilerimiz de, mali ve askeri destek açısından Türkiye Komünist Fırkası’nı kurmuşlardır (Tunçay, 2000: 74).

3.2. Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası

Birinci Dünya Savaşı sona erdiği zaman, öğrenim görmek, çalışmak vb. nedenlerle Almanya’ya giden birçok Türk var olmuştur. Mütarekeden sonra patlak veren Alman Devrimi’nin getirdiği etki ile Türklerden bazılarını kendi ülkelerinin içine düştüğü durumdan kurtarma amacıyla, sol-sosyalist çevrelere yönelmiş denilebilir. ‘Öncü rolünü Ethem Nejat’ın (1883-1921) oynadığı bu çevre, Berlin’de “Türkiye İşçi ve Köylü Partisini kurmuş ve dergilerini yayımlamıştır. Parti kurucuları ve üyeleri Almanya’da ki Spartaküslerin ayaklanmalarına, savaşa karşı yapılan işçi gösterilerine katılmıştır” (Yıldırım, 2016). Almanya Berlin’den gelen sol-sosyalist çevre, İstanbul’a gelip çalışmaya başlamıştır. Türkiye’de gelince yeni parti kurmak için hükümete başvurulmuş, fakat tam anlamıyla cevap verilmemiştir. Bu partiye en önemli etkilerden biri olarak, Dr. Şefik Hüsnü’nün partiye katılması gösterilebilir. ‘Grup birçok hazırlığını yerine getirdikten sonra, ‘Kurtuluş’ adında aylık bir dergi olarak kurulan, ‘Sosyalizmden Bahseder İlim ve Sanat Mecmuası’ kaydıyla 20 Eylül 1919 tarihinde yayımlanmaya başlamıştır (Tunçay, 2000: 169). Hükümetin cevap vermemesi dolayısıyla ikinci bir müracaatta bulunarak, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası 22 Eylül 1919’da kurulduğu söylenebilir. Türkiye Komünist Partisi’nin de kolunu oluşturacak olan partinin kurucuları arasında Doktor Şefik Hüsnü, Ethem Nejat, Sadrettin Celal (1890-1954) yer almıştır.

1919 Eylül ayından itibaren 1920 Şubatına kadar 5 sayı çıkartan *Kurtuluş* dergisi, sola yönelme, sistematik teoriler oluşturma, Türkiye’nin Avrupa ülkelerinin gelişmelerini izleyerek bir temellendirme yapmaya çalışmıştır. ‘Dr. Şefik Hüsnü’nün de ilk yazısında, derginin temellendirme yaptığı konularla ilgili olarak şunları söylemiştir: Türkiye’nin ekonomik gelişimi kaçınılmaz bir dinamik olmuştur. Böyle olunca, er geç sol-sosyalist

siyasete yer verilecektir. Sosyalizmin sözcülüğünü yaptığı ‘Proletarya Sınıfı’ şehirli sanayi işçisinden ibaret olmamıştır (Tunçay, 2000: 169). Dr. Şefik Hüsnü’nün bu yazısında proletarya kavramına birçok ayrışan mesleği dâhil ettiği söylenebilir. Şefik Hüsnü’nün, öğretmenler, memurlar, çiftçiler, doktorlar vb. meslekler de proletarya sınıfına ait olduğunu ileri sürmüştür. *Kurtuluş* dergisi kapandıktan sonra *Aydınlık* dergisinde yazdığı Toplumsal sınıfların varlığı ve çatışması üzerine yazdığı makalesinde ise şu düşüncelere yer vermiştir:

“İnsan zümrelerinin nitelikleri, üretim tarzına ve cemiyet teşkilatlarına nazaran her millette başka olabilir. Fakat aynı milletin tarihi, belirli geleneklere sahip bazı sınıfların, diğer bazı sınıflar üzerinde icra ettiği cebr ve baskının değişimini resmeder. Devlet teşkilatları ne olursa olsun, bu ezilen, ebedî bir vesayet altında yaşayan, mutluluk kavramıyla alakası olmayan sınıfın yaşama şartları yeryüzünde mevcut cemiyetlerin hepsinde hemen hemen aynı sonuçlar verebilir. Bu sınıf her yerde, halk kitlelerinin, kahir bir ekseriyetini (ezici çoğunluğunu) teşkil etmektedir. Kim olduğumuzu öğrenmez ve birleşemezsek, para kuvveti, apaçık olan mukaddes hukukumuzu kıyamete kadar ayaklar altında ezdirir ve çiğnetir” (Hüsnü, 2017: 67).

“1300 işçinin katıldığı tersane grevinden sonra, İstanbul’un 2000 işçi delegesiyle, 1919 seçimleri için TİÇSF İstanbul, İzmir, Eskişehir, Niğde adayları seçilmiş; genel oy, nisbi temsil metotlarının kabul edilmesi istenmiştir” (Babalık, 2003: 42). Diğer sol partilerle bir cephe kurulmak istense de sonuca ulaşılmamış ve Berlin’de ki üyelerin birçoğu Anadolu’da Kurtuluş Mücadelesi ’ne katılmıştır. Türkiye İşçi Derneği’ni alarak, işçiler arasında bir birlik yaratılmaya çalışılmış, yaklaşılan seçimlerde bu hareketten faydalanmaya çalışıldığı söylenebilir. 1919 genel seçimlerinde, TİÇSF ’nin İstanbul, İzmir, Eskişehir ve Niğde’den bir aday göstermiş, Çorum’dan bir kişi fırka programına dayanarak adaylığını koymuş ve İstanbul adayı Mehmet Vehbi 14 oy almış, İzmir’de seçim yapılmamış, öteki illerde de pek bir başarı gösterememişlerdir (Tunçay, 2000: 170).

Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası ’nın programı ve dergilerinin kavramları emperyalizme karşı tutumunda, Kemalistleri desteklemiştir fakat onların gölgesinde kalmadığı söylenebilir. Diğer sorunsallarda tam karşılarında durmuşlardır. Bu fırkanın farklı yerlerden etki aldığı doğru olabilir fakat Türkiye’nin koşullarına uygun bir tavırla parti faaliyetlerini sürdürdüğü de söylenebilir. Merkezi Bâbîâli’de Çiftçi Kütüphanesi’nde olan TİÇSF ’nin reisi Mehmet Vehbi daha sonra Dr. Şefik Hüsnü

olmuştur. Bu parti 1919 yıllarının sonlarında İstanbul'da sol-sosyalist bir cephe kurmak için giriştiği mücadelelerde başarı kazanamamıştır, çıkarılan dergide, 19 Şubat tarihli 5. Sayıdan sonra, 16 Mart 1920'de İngilizlerin İstanbul'u işgal etmeleri üzerine durdurulmuş, Kurtuluş'un yayımlanması Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından yasaklanmıştır (Tunçay, 2000:170). 1921'de Dr. Şefik Hüsnü, Sadrettin Celal ve arkadaşları *Aydınlık* dergisini çıkarmaya başlamıştır. Parti'nin Ethem Nejat ve bir bölüm yöneticisi Türkiye Komünist Partisi'ne katılmış, başka bir bölümü Ankara Hükümetine yaklaşmıştır.

3.3. B.M.M 'nin İlk Yılları ve Türkiye'de Sol-Sosyalist Gruplar

23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılması, Türk-Sovyet ilişkilerinin resmi bir şekle bürünmesini olanaklı kıldığı söylenebilir. Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Nisan 1920'de Lenin'e çektiği telgrafta, Emperyalist hükümetler aleyhine, emperyalist baskı altında kalan insanları kurtarmak için Sovyetlerle işbirliği yapmayı ve Sovyetler Gürcistan'a karşı harekete geçerse, Türkiye'nin de emperyalist Ermeni hükümetine karşı harekete geçmeyi ve Azerbaycan'ı Bolşevik zümresine sokmayı kabul ettiğini bildirmekte ve birlikte mücadelemiz için kuvvetlerimizi teşkilatlandırmak üzere para ve silah yardımıyla bulunulmasını istemiştir (Tunçay, 2000: 74). Sovyetlerin de bu teklife olumsuz tarafı olmamakla beraber Büyük Millet Meclisini tanıması önemli sayılabilir. Sovyetlerle anlaşmak üzere gönderilen Türk delegeleri, Moskova'da birkaç ay süren görüşmelerden sonra Ruslarla bir Dostluk Anlaşması üzerinde anlaşmışlardır. Görüşmeler sırasında ortada olan sorunlardan biri Türkiye'nin doğu illerinden Ermenilere toprak verme sorunu sayılabilir. 'Sorun delegelerin Moskova'dan ayrılmasına, Yusuf Kemal'in (1878-1969) Türkiye'ye gelmesi ile ve Bekir Sami (1867-1933) ise geri dönmek üzere Kafkasya'ya geçmesi ile sonuçlanmıştır. Birinci Millet Meclisi'nin ısrarlarına rağmen sorun, 1920 yılı boyunca devam etmiş ve Türk-Sovyet anlaşması, Doğu Ordumuzun Taşnak Ermenistan'ı yenmesinden ve Rusya'ya yeni bir delege göndermesinden sonra başlamıştır (Tunçay, 2000: 75).

Türkiye sol-sosyalist hareketin bu yıllarda Bolşevizm'den etkilendiği söylenebilir. 1908'den sonra sol-sosyalist hareketin bir diğer ivmesi de Ekim Devrimi ile gerçekleşmiştir. Tarihsel süreçte gelişim gösteren sol, yanında komşusu olan bir devletin bu devrimi gerçekleştirmesi ile somut anlamda güç kazanmıştır. Sovyetlerle anlaşma

girişiminde bulunduğu 1920 yılının yazında, Ankara’da komünizmin çok iyi karşılandığı bir hava esmiştir (Tunçay, 2000: 75). Türkiye’nin bulunduğu zor şartlar altında ve emperyalist ülkelerin yaptırımlarına karşı Sovyetlerle anlaşma sağladıkları normal karşılanabilir. Üst yöneticilerin durumu çözümlemesi ile beraber ‘ne kadar yakın olursak o kadar yardım alırız’ düşüncesiyle hareket etmesi de örnek gösterilebilir. Türkiye’nin bu koşulları çerçevesinde, Anadolu’da gerçekçi ve maksatlı birtakım sol-sosyalist hareketler gözlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nın burada yıkıcı etkisi Türkiye’yi derinden sarsmıştır. Ekonomi, eğitim, sağlık vb. sorunlarla karşılaşmıştır. Bu çerçevede sol-sosyalist düşünce hareketinin 1908’e göre farklı olması bu koşullarla gösterilebilir.

3.3.1. İttihat ve Terakki’nin Sol-Sosyalist Hareketle Karşılaşması

İttihat ve Terakki, yakın Türk tarihinde görülen siyasal örgütlerin en güçlüsü sayılabilir. Düşünce içeriği bakımından da etkileri günümüze değin sürmüştür. İttihat ve Terakki ideolojisinin başlangıçta liberal olan görüşleri zamanla gelişmiştir. ‘Hürriyet İlan’ından birkaç ay sonra, parti organında, program madde madde ele alınıp açıklanırken, işçi-işveren ilişkileri konusuna iki yanın çıkarını uzlaştıracı bir tutumla yaklaşılmış, işçilerden sorumluluk göstermeleri istenmiş ve Osmanlı’daki kapitalistleri korkutmama gereği vurgulanmıştır (Başaran, 2012).

“İttihat ve Terakki başından beri Devlet Sosyalizmini savunmuştur. İleriki yılların Devletçiliğini haber veren bu anlayış, gerçekte Devlet Sosyalizmi değil, Bismarkçı (1815-1898) Devlet Kapitalizmi olmuştur’ (Tunçay, 2000: 75). Bu yöntemle ulusal burjuvazi yaratma amacı güdülmüş olabilir. ‘Birinci Dünya Savaşı yıllarında, hükümet şirketlerin açılmasını teşvik etmiş, bir yandan da esnaf tabakasını liman, fırın, ayakkabı vb. işçilerini de kendi denetimi altında tutarak kredi imkânı sağlamış ve Almanya’dan makineler getirilmiştir. Yine de ulusal burjuvazi gelişmemiş ve bu koşullardan kaynaklı olmuştur” (Boratav, 2018: 28-29).

Partileri kapatıldıktan sonra, Mütareke ve Milli Mücadele dönemlerinde, İttihatçılardan yurt dışına kaçanlar ve Türkiye’de kalanlar olmuştur. Yurt dışında olanların bir bölümü Almanya, İsviçre ve İtalya gibi ülkelere kalmıştır. Bir bölümü de Sovyetler Birliğine gitmiştir. Yurt içinde olanlar ise İstanbul, Ankara, Erzurum ve Trabzon gibi yerlerde bulunmuşlardır.

İttihatçıların Rusya'ya gitmeleri ile bir grup Sovyetlere yaklaşırken diğer gruplar farklı fikirlerde olmuşlardır. Enver Paşa yanlısı bir İttihatçı grubu Kafkasya'da kalmış ve bunlar Bakü'de *Türkiye Komünist Fırkası* kurmuşlar, fakat 1920 Mayıs sonunda Azerbaycan'da Sovyet Devrimi yapılmış, buraya gelen Mustafa Suphi (1883-1921) tarafından birçoğu parti tarafından dışarı atılmıştır (Tunçay, 2000: 75). Komüntern'in (3. Enternasyonal) 1920 Eylül ayında Bakü'de düzenlediği 'Şark Milletleri Kurultay'ına Enver Paşa Kuzey Afrika devrimcilerini temsilen katılmıştır. Buradan da Mustafa Kemal'e bir rapor göndermişlerdir. Bu raporda yazılanlar şunlardır:

“Türkiye'nin komünistliği kabul etmesi hayat ve hakikate uygun düşmeyecektir. Türkiye'de Kızılordu gibi, belirli bir sınıf temeline dayanan bir ordu da kurulamaz. Sonra Türkiye Sovyetleşecekse, bunun Rus Komünist Partisi Merkezinin güvendiği Türkiye İştirakiyun Fırkası eliyle yapılmasına çalışılacağı besbellidir, oysa o adamlar fikir veya ahlakça düşündürücü kimselerdir. Öte yandan bugün Türkiye'de sol-sosyalist bir hareketi vücuda getirmeye muhtaçtır. Türkiye'nin sola kaymakta acele edilmesi, Türk ve Müslüman alemleri ile irtibatı kesecektir” demiştir” (Tunçay, 2000: 77).

İttihat ve Terakki liderlerinin yurtdışındaki bu uğraşlarının mali yardım ve silah desteği için yapıldığı söylenebilir. Sovyetler birliğinin Türkiye'nin yanında yeni bir güç oluşturması hem Büyük Millet Meclisi yönetici kadrosunun hem de İttihatçıların yeni bir çözüm yolu için mücadele ettiği de örnek gösterilebilir.

3.3.2. Yeşil Ordu Grubu

Milli Mücadele döneminde kurulan Yeşil Ordu grubu söz konusu sol-sosyalist hareketin eylemlerinin bir kısmını oluşturmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın onay vermesi ile kurulan Yeşil Ordu grubu, Çerkez Ethem'inde bu gruba dâhil olmasıyla Milli Mücadele için tehdit unsuru oluşturduğu söylenebilir. Milli Mücadele yıllarında bazı grupların oluşumu için o dönemin siyasi yaşamı etkin olduğu düşünülebilir. Yeşil Ordu'nun Ankara'da düzenli birliklere geçilmediği dönemde 1920 yılında oluşturulmuştur. Yeşil Ordu grubunu İttihatçılar, Mustafa Kemal Paşa'nın onayıyla kurulduğunu hatırlatarak, faaliyetlerini her alanda genişletmiştir (Arbaç, 2017). Grubun 'Yeşil Ordu' isminde çıkış noktası olarak açıklama yapmak gerekirse, “Stefanos Yerasimos'a (1942-2005) göre; Yeşil Ordu hareketi Rusya'dan kaynaklanmakta olup, bu hareket aslında Soçi ve Suhum yörelerinde

baş gösteren bir Hristiyan Rus köylü akımı olmuştur” (Arbaç, 2017). Yeşil Ordu hareketi sonradan yön değiştirmiştir. 1920 yıllarında sol-sosyalist harekete yaklaşmış ve Kızıl Ordu ile birleşmiştir. Sancağı kırmızı zemin üzerinde yeşil haç olan bu akımın ne İslamcılıkla ya da Türkçülükle alakalı olduğu söylenemeyebilir.

İttihat ve Terakki, Birinci Dünya Savaşı’nın başından beri Pan-Turanist politikayı gütmeye çalıştığı söylenebilir. İttihatçıların, Çarlık Ordularına karşı girişilen Sarıkamış hareketinin (75.000 askerin donması ile sonuçlanan) olumsuzluğundan sonra, bir faaliyet alanı bulamamış ve mütarekeden sonra farklı yerlere dağılmışlardır. 1917 Ekim Devrimi’nin patlak vermesi ve Rus Ordularının cepheleri terk etmesi üzerine, Kafkaslarda faaliyete geçilmiştir. Enver Paşa’nın üvey kardeşi olan Nuri Paşa’nın (1889-1949) komutasında, 6000 mevcutlu 5’inci ve 36’ncı Kafkas Fırkalarıyla, sayıları 10-12000’e varan Azerî gönüllü ve milislerden kurulan bir yeşil bayraklı ‘İslam Ordusu’ Turan’a doğru ilerlemeye başlamış, 14 Eylül 1918’de Bakü’yü zapt etmiş ve Hazar kıyılarından yukarıya doğru gitmişlerdir (Tunçay, 2000: 84).

Anadolu’da yavaş yavaş gelişen Yeşil Ordunun kökleri, Enver Paşa’ya dayandırılmıştır. ‘Enver Paşa Anadolu’ya gelmeden önce, onun komutası altında Anadolu’ya yürüyeceği propagandası ile halka da güç kaynağı oluşturduğu söylenebilir. Dini faktörlerin etkisi de bu güç kaynağını somutlaştırma açısından önemli görülebilir. Ekim Devrimi’nden sonra bu hareket ile Azerî gönüllülerinden oluşturulan ‘Yeşil Bayraklı İslam Orduları ’nın başarıları üzerine İttihatçıların Turancı düşüncüleri tekrar başladığı ileri sürülebilir. Cemiyetin oluşmasında etkili olan nedenlerden birisi Yeşil renginin halk inancında kutsal olması yani İslam’ı temsil etmesi gösterilebilir. Yeşil Ordu farklı bir biçimde ivme kazandıranlardan biri de Kazım Karabekir denilebilir. Doğu Cephesi’ni güçsüzleştirmemek için isyanları bastırmakta kullanılacak askeri birlikleri vermek yerine komutasındaki yöre birliklerini donatıp Batı’ya gönderirken onlara ‘Yeşil Bayrak’ vermiş onlara da ‘Yeşil Ordu’ demiştir (Tunçay, 2000: 84). Anadolu’nun umutsuz anlarında bu hareketin böyle bütünleşmesi, bir beklenti oluşturmuştur. Yeşil Ordu böylelikle düzenli ordusu bile olmayan ulusa umut olması ve bunun canlı tutulması, kurtuluş simgelerinden olabileceği düşünülmüştür.

Yeşil Ordu Grubunun 1920 Mayıs ayında ortaya çıkmıştır. İstanbul’un tutucu çevreleri Milli Mücadele Hareketini Bolşevizm’le suçlayarak ‘kâfirlikle suçlamıştır (Tunçay,

2000: 85). Anadolu'daki halkın kabulü için, Bolşevikliğin İslam'ın uygulanmasından başka bir şey olmadığı fikrinin aşılması ve Sovyetlerle yapılması gereken anlaşmalar ve işbirliği için bir ortam gerektiği amacıyla, Yeşil Ordu adında dernek kurulmuştur. Yeşil Ordu isminin de düşünülmesi ulusal bütünlük açısından ve dini çevreler açısından önemli görülebilir. Bu Cemiyetin üyeleri arasında: Şeyh Servet (1880-1962), Dr. Adnan Adıvar (1882-1955), Hakkı Behiç (1882-1943), Eyüp Sabri (1876-1950), Çerkez Ethem Bey'in (1886-1948) abisi Çerkes Reşit Bey (1869-1951), Yunus Nadi (1879-1945), İbrahim Süreyya (1880-1952), Nazım Öztelli (Resmor) (1868-1935) bu isimler bulunmuştur. Yeşil Ordu gizli kurulması karşın Cemiyetin kurulması Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi dışında olmamıştır. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta durumu şöyle ifade etmiştir:

“Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kuruluşundan sonra Ankara'da ‘Yeşil Ordu’ adında cemiyet teşkil etmiştir. Bu Cemiyetin kuruluşunda benim arkadaşlarım var olmuştur. Kuruluş maksadını izah için iç isyanları ve bu isyanlara karşı gönderilen ordu kuvvetlerinin ve milli kuvvetlerin gösterdikleri bazı durum ve manzaraları hatırlamak icap eder. Faaliyete geçmiş bu teşkilat sadece milli kuvvetler oluşturma fikrinden çıkmış büyük bir gayeye yönelmiştir” (Atatürk, 2012: 40-43).

Yeşil Ordu Cemiyeti'nin ikisi vekil Büyük Millet Meclisi üyesi on dört mebusu var olmuştur. Cemiyet'in içerisinde yer alan üyelerinin büyük bir bölümünün İttihatçı olması dolayısıyla, belirli amaçlar etrafında ortak hareket etmediği düşünülebilir. Bu nedenle, Cemiyet içerisinde yer alan bu kişilerden bazıları İttihatçılara yakın olmuş, bazıları ise Mustafa Kemal'e yakın durmuşlardır. Bunun yanı sıra üyelerinin bazıları da samimi olarak sol-sosyalist düşünceye bağlanmıştır denilebilir (Arbaç, 2017).

Cemiyet üyeleri kurulduğu andan itibaren başlayarak, Ankara'da ki resmi Sovyet temsilcisi Şerif Manatov (?) ile ilişki kurmuş ve sosyalizm üzerine konferans düzenlemiştir' (Başaran, 2017). 1920'de bu dernek, bir 'Nizamname' hazırlamıştır. Bu Nizamname'de İslam ile komünizmin ilkelerini bağdaştırmak istemiştir. Bu nizamnamede yazarlar arasında şunlar var olmuştur.

“Yeşil Ordu anti-kapitalist, anti-emperyalist ve anti-militarist denilmiştir. Türk aile yaşamına saygılıdır. Devletin ekonomik ve toplumsal alanda etkinliğinden yana bir tavırdan yanadır. İslamiyet'in inançlarına saygılıdır. Cemiyet gizli bir örgüt olarak Rus sosyalistlerinin yöntemlerine uygun olarak çalışır. Türk Yeşil Ordusu başka

memleketlerin Yeşil ve Kızıl Orduları ile kardeştir. Moskova ile ilişkiler esas alınmıştır” (Arbaç, 2017).

Bu nizamnameye rağmen Cemiyet Komüntern’e başvurusuna karşı bir cevap alamamıştır. Örgütün bazı maddelerinin tutucu olması başvuruyu cevapsız bırakmış olabilir. Ali Fuat Cebesoy (1882-1968), Yeşil Ordu’nun iç isyanlara karşı bir teşkilat oluşturduğunu ancak bu amacından dışarı çıktığını görerek Mustafa Kemal Paşa’yı uyarmıştır. Yeşil Ordu Mustafa Kemal Paşa’nın izni var diyerek birçok yere memurlarını gönderip, taraftar sayılarını arttırması bu kuşkuyu derinleştirmiş denilebilir. Ankara’nın denetimi altında bulunan Yeşil Ordu’nun güvenilirliği, Çerkez Ethem’in Çapanoğlu ayaklanmasını bastırmaya giderken ve dönüşünde, Ankara’da bu örgüte katılması ve örgüte silahlı bir kuvvetin geçmesi ile sarsılmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın bu grubun faaliyetlerini durdurma fikri ortaya çıkmış fakat 1920 yazındaki bu ilk durdurma girişimi tamamıyla başarılı olamamış ve grubun ağırlık merkezi, Çerkez Ethem’in egemen olduğu Eskişehir bölgesine kaymıştır (Tunçay, 2000: 85).

Çevresindekilere zaman zaman komünizmin tek kurtuluş yolu olduğunu söyleyen Çerkez Ethem, 1920 Ağustos ayında, Eskişehir’de Arif Oruç (1893-1956) vasıtası ile *Seyyare Yeni Dünya* adlı günlük bir ‘İslam Bolşevik Gazetesi’ çıkartmaya başlamıştır. ‘*Seyyare Yeni Dünya*’nın adı ve başındaki ‘Dünyanın Fukara-ı Kâsibesi (Çalışan) Birleşiniz’ sözü Sovyet Müslümanlarından esinlenilmiş denilebilir (Tunçay, 2000: 86). Gazetenin sistematik bir şekilde yazıldığı pek söylenmeyebilir fakat halk arasında birlik yaratmak ve devrime bir çeşit rehberlik etme düşüncesi ile başlatıldığı ileri sürülebilir. Yeşil Ordu grubunun 1920 sonbaharında kesin olarak feshedilmesi üzerine Ankara’daki diğer komünist partilerle bağdaştırılması düşünülmüştür. Söz konusu olan, aylar önce kurulan kadro değil Çerkez Ethem’in çevresi olmuştur. ‘Cemiyetin ilk kurucularından çoğu, sol-sosyalist denemelerden vazgeçmiş, ancak Hakkı Behiç grubu resmi fırkaya girmiş, Tokat Mebusu Nazım Öztelli ise başka bir yol izleyerek, Halk İştirakiyun Fırkasına katılmıştır’ (Arbaç, 2017). Resmi Türkiye Komünist Fırkası kurulduğu andan itibaren Yeşil Ordu’nun buraya geçtiği bildirilmiş, Mustafa Kemal Paşa Çerkez Ethem’e mektup yazarak, hem kuruluşa davet etmiş hem de *Yeni Dünya*’nın resmi Komünist organı olmak üzere, Ankara’ya taşınmasını istemiştir (Tunçay, 2000: 90). Bunların sonucunda Anadolu’da ortaya çıkan solu resmi bir örgütte toplama teşebbüsüne girilirken, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası adıyla açığa çıkan bir grupta var olmuştur.

Yeşil Ordu'nun kuruluş çerçevesinde ve sonlandırılmasına bakıldığında, ne işçi hareketi, ne köylü hareketi ne de geniş halk kitlelerine hitap eden bir oluşum olduğu söylenemeyebilir. Dönemin şartları dikkate alındığında İslamiyet ile Sosyalizmi bağdaştırmaya çalışan bir grup olmuşlardır. Yeşil Ordu'nun içindeki üyelerde genel anlamda ideolojik sol-sosyalist bir düşünce görülmeyebilir fakat grubun içinden sol-sosyalist çevrelere yönelenlerin olduğu görülebilmektedir. İslamiyet ile sosyalizm ilişkisini bağdaştırmaya gayret gösteren Yeşil Ordu grubu, bu farkı dolayısıyla Türk siyasetindeki çalışmalarının incelenmesi gerekli görülmüştür.

3.3.3. Halk Zümresi Grubu

Meclis içerisinde kendilerine Sovyet Devrimini ilkelerini rehber olarak gören milletvekilleri, Anadolu'da böyle bir yönetim sisteminin kurulmasından yana olmuştur. Batı uygarlığının sisteminin sömürüye dayandığını ve çökmekte olduğunu, daha iyi bir toplum modelinin doğuda olacağını Hakkı Behiç Bey gibi düşünenler, Yeşil Ordu Grubu'nun meclis kanadı olarak çalışacak olan 'Halk Zümresi Grubu'nu 1920 Eylül'ünde örgütlemiştir. Bu Grup daha sonra Tokat Mebusu Nazım Bey'in Dâhiliye Vekili (İçişleri Bakanı) seçilmesine önayak olmuş ve meclisteki gücünü kanıtlamıştır. Siyasi programını ise Yunus Nadi'nin *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde yayımlamışlardır. Halk Zümre'sinin açıklanan siyasal görüşlerinde, İttihatçıların fikirlerine benzer çözüm arayışları mevcut olmuştur.

“B.M.M.'nin açılmasından kısa bir süre sonra Ankara'ya gelen İttihat ve Terakki'nin eski İstanbul Murahhası (Delege) Kör Ali İhsan Bey'in (1870-1940) savunduğu bir programdan esinlenmiştir ve Yeni Gün'de yazıları yayımlanan radikal İttihatçılardan Muhiddin Birgen Bey de (1885-1959), Halk Zümresi 'nin fikirlerinin oluşmasında etkili olmuştur” (Tunçay, 2000: 90).

Mustafa Kemal Paşa Halk Zümresi 'nin İttihatçı bir grup olarak Meclis'te egemen olmasından çekinmiş, bu grubun istek ve önerilerini hükümetçe sağlamaya çalışmış ve örgütsel bütünlüğünü yok etmek için yollar aramıştır (Tunçay, 2000: 90). Halk Zümresi etrafında düşünülen ve geliştirilen fikirler, B.M.M.'nde yapılan anayasa görüşmelerinde ileri sürülmüştür. Bunlardan birisi ve en önemlisi bürokrasiye karşı demokratik bir tedbir olarak savunulan 'Mesleki Temsil' ilkesi olmuştur. Mesleki Temsil fikrini savunanlarda

bir halkçılık programı var olmuştur. Bu programdan esinlenen düşünceler şöyle ifade edilmiştir:

Anadolu’da uzmanlıklarına göre ayrılmış şehirler inşa edilmelidir. Bu şehirler batıdaki şehirlerden ayrı olarak üretimi organize eden şehirler olacaktır. Bu doğrultuda siyasi partilerde parti içi demokrasisini geliştireceklerdir. Partiler içerisinde mesleki örgütlenmeler olmalıdır. Örnek verilecek olursa partiler içerisinde işçi, çiftçi, memur, öğretmen, hekim, esnaf gibi tüm meslek gruplar eşit şekilde temsil edilmelidir. Aynı zamanda eğitim sistemi de 15-25 yaş arası genç nüfusa iş sağlayacak şekilde yeniden revize edilmesi gerektiğinden bahsetmektedir (Bergen, 2015).

Ali İhsan Bey, Mesleki Temsil fikrinin oluşmasında büyük rol oynamıştır denilebilir. 1921 Anayasasının tartışmalarında, Meclis’te bu gibi önerilerin üzerine Mesleki Temsil fikrinin etkileri görülebilir. Ankara basınında oluşturulan iki gazete bu fikri güçlü bir şekilde savunduğu söylenebilir. *‘Hakimiyet-i Milliye’* ve *‘Anadolu’da Yeni Gün’* gazeteleri bu düşünceye yer vermiş, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu için hükümet layihasında (tasarı) öngörülen genel oy mekanizması, Meclis’teki Encümen düzenlemesinde ‘Mesleki Temsille değiştirilmiştir (Tunçay, 2000: 91). Ali İhsan Bey Mustafa Kemal Paşa’ya da Mesleki Temsil fikrini benimsetmeye çalışsa da bunu başaramamıştır. Yunus Nadi, Muhittin Birgen ve Ali İhsan Bey Ankara’nın sol-sosyalist siyasete mensup isimleri olmuştur. Kapitalistleşme sürecine giren Osmanlı Devleti’nin küçük girişimleri yok ederek, çöktüğünü düşünmüşler ve toplumcu-devletçi görüşleri ön planda denilebilir. Sol-sosyalist düşüncenin bu dönemde toplumcu kurtuluşa ve kurumlarla zamanın ruhuna cevap aradığı düşünülebilir. Muhittin Birgen’in Ali İhsan Bey’i Karl Marx’a benzeterek, ‘Marx dünya tarihi için ne yapmışsa, Ali Bey’de Osmanlı-Türk’ü için onu yapmıştır, denilebilir ki, bütün dünya hayatını okurken Marx nasıl bir gözlük kullanmışsa, Ali İhsan Bey’de aynı gözlüğü kullanmıştır (Yalçın, 2015).

3.3.4. (Resmî) Türkiye Komünist Fırkası

Mustafa Kemal Paşa, 18 Ekim 1920 tarihinde Ankara’da bir ‘Türkiye Komünist Fırkası’ kurdurmuştur. Bu partinin kurucuları arasında: Tevfik Rüştü Aras (1883-1972), Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943), Yunus Nadi, Kılıç Ali (1888-1971), Hakkı Behiç, Refik Koraltan (1889-1974), Eyüp Sabri Akgöl (1876-1950) gibi meclis üyeleri bulunmuştur. Türkiye Komünist Fırkası, Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulduğuna göre bir siyasal

görüşün uzantısı olduğu, bağımsız olmadığı söylenebilir. Herhangi bir pratik faaliyetine rastlanılmayan Türkiye Komünist Fırkası denetime uğrayan bir parti olduğu ileri sürülebilir. Anadolu’da resmi bir *komünist* isimli bir parti olmasının, Türk-Sovyet ilişkilerinde olumlu bir yanı olduğu düşünülmüş olabilir. Mustafa Kemal Paşa’nın kendi, Komünist Partisi kurdurmasının sebebini şöyle açıklamıştır: ‘Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele Paşalara 31 Ekim 1920’de gönderdiği şifreli yazıda komünizmin Rusya’da bile tam gelişmediği konusunda henüz tam bir karar verilmeyeceğini fakat bu akımın Türkiye’ye de gelmesi ve gereken tedbirlerin alınmaması halinde milli birliğin zarar görebileceğini söylemiş ve en doğru çarenin ‘*hükümetin bilgisi dahilinde bir komünist partisi kurulması*’ olduğunu yazmıştır. “Mustafa Kemal Paşa, partiye Fevzi Çakmak (1876-1950), Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve İsmet İnönü (1884-1973) gibi isimlerin katılmasını onaylamış, ‘komünizm cereyanının ordunun en büyük kumandanlarında kalması gerektiğini’ vurgulamıştır” (Bardakçı, 2018).

Türkiye Komünist Fırkası danışıklı kurulan bir parti gibi gözükse de, yeni teoriler geliştirdiği söylenebilir. ‘Anadolu mücadelesini Bolşevik Devrimine benzetmemekle beraber, Bolşevik modelinin Türkiye’de uygulanmayacağını ileri sürmüşlerdir. ‘*Hakimiyet-i Milliye*’ Resmi T.K.P için, ‘Tanzimatçı ruhla taklit bir komünizmin değil, Türk ve Anadolu bünyesine uygun hakiki ve verimli bir komünizmin öncülüğünü yapmayı Türkiye’yi hakikaten bir selamete çıkarmak işinin temellisini oluşturmuşlardır’ demiştir (Tunçay, 2000: 92). *Hakimiyet-i Milliye* Resmi T.K.P’nin fikirlerinden şunları işlemiştir:

“Bir memlekette kapitalizm sömürüsü içeriden değil dışarıdan gelecek olursa, o memlekette zenginle fakirin aynı sömürüye karşı birleşmesi gerekir. Anadolu’da Rusya’daki tarzda zor ve kanlı bir proletarya diktatörlüğüne lüzum kalmaksızın komünizm tahakkuk edecektir. Anadolu komünizmi daha verimli, daha müsmir (yemiş veren) neticelere doğru gidecektir. Demek ki komünizm olduğu muhakkaktır. Türkiye’yi komünizmin halk kütleleri için muhakkak suretle hayırkâr olan sonucuna götürmek isteyenler, Bolşevizm derecesinde sarıh ve ateşli bir inkılâp için ne Rusya’da ki gibi doğuş ve hazırlanış ne de böyle kuvvetli silah görüyorlar. Bolşevizm inkılabı, bütün komünizm hareketleri için bir örnek, bir model değil, pek kıymetli, pek canlı, pek muazzam bir rehberdir. Her şeyde körü körüne taklitçilik fenadır; bilhassa inkılapçılıkta” (Tunçay, 2000: 93).

Kurulan bu partinin doğrudan yayın organı ise *Yeni Gün* gazetesi olmuştur. *Yeni gün* de *Hakimiyet-i Milliye* gibi aynı konulardan bahsettiği söylenebilir. Türkiye Komünist Fırkasının iki gazetede de, Türkiye için Rusya'daki gibi bir iç devrimin gerekmeyeceği düşüncesini savunduğu ileri sürülebilir. Parti sol fikirlerini Türkiye'ye uygulamaları için birtakım pragmatik yollar aramış, Yeşil Ordu'nun düşünceleri gibi İslamiyet'i sosyalizmin esası olarak göstermiştir. *Yeni Gün*'ün Türk Karl Marx'ı diye tanıttığı Ali İhsan Bey'e göre de dünya ihtilali meselesi faydasız görünmektedir; onun yerine Anadolu için bir sosyalist program düşünmek daha doğru olacaktır, özel sermayeye yer verilmeli, büyük endüstri ve sermaye birikimleri yavaş yavaş devletleştirilmelidir (Tunçay, 2000: 94). 1920 yılında Anadolu'da sol-sosyalist siyaset önem kazanmaya başlamış denilebilir. Mustafa Kemal'in kurdurduğu bu partinin kuruluş gerekçesi, iç politika ile ilgili olduğu düşünülebilir. Yeşil Ordu ve Halk Zümresi 'nin siyasetini bastırmak amacıyla faaliyete geçtiği de söylenebilir. Yönetimin birliği korumak için, diğer sol-sosyalist çevrelerin Türkiye Komünist Fırkasında toplanmaları düşünülmüş ve kontrolsüz yayılmalar önlenmek istenmiştir. Parti ne kadar komünist olduğunu düşünse bile, Komüntern'e üyelik başvurusu reddedilmiştir (Tunçay, 2000: 95). Türkiye Komünist Fırkası Çerkez Ethem'i kendine çekmiştir. Yurtdışında ki İttihatçı önderlerle de ilişki kurmaya çalışmıştır. Bu yönüyle tamamen bir uysal parti olduğu söylenemeyebilir.

Türkiye Komünist Fırkasının diğer bir kuruluş gerekçesi olarak, askeri-stratejik kavramlar gösterilebilir. 1920 yılının sonbaharına kadar, Türk kuvvetleri bir varlık gösteremediği düşünülebilir. Cephelerde gerileme neticesinde Meclis Hükümeti Doğu Anadolu'ya sığınmak ve Rus güçlerinin büyük ölçüde etkisi altında kalacağını düşünmüş olabilir. Mustafa Kemal'in burada Sovyetlere karşı bir miktar bağımsızlık sağlanmasını hesaplayarak bu partiyi kurdurması da düşünülebilir. Resmî T.K.F'nin ömrü üç ay kadar sürmüş, Çerkez Ethem'in ayaklanması ile bastırılma esnasında kapatılmıştır.

3.3.5. Gizli Türkiye Komünist Partisi

Anadolu'da 1920 yazının başında Türkiye Komünist Partisi adında bir çevre oluşmuştur. Bu örgüt, daha çok Sovyet ülkelerinden gönderilen solcuların etkileriyle ilgili düşünülebilir. Mustafa Suphi'nin Bakü'de oluşturduğu Türkiye Komünist Partisi'nin Anadolu Şubesi diye de söylenebilir. Ankara ve Eskişehir'de T.K.P'nin kurulmasına, B.M.M. Hükümeti nezdindeki ilk temsilcisi Şerif Manatov'un önyak olduğu ileri

sürülebilir. Manatov, Ankara ve Eskişehir’de Bolşevik Devrimi üzerine konferanslar vermiş; Mustafa Kemal Paşa ile konuşmuş ve başlangıçta hükümetten yardım da görmüştür. Türkiye Komünist Partisi’nin kurucuları arasında şu isimler öne çıkmıştır: Binbaşı Salih Hacıoğlu (1880-1954), Muallim Mustafa Nuri (?), Ziyetullah Nuşirevan (?) gibi isimler bulunmuştur. Meclis’te ki ‘Halk Zümresi’ grubundan Tokat Mebusu Nâzım grubu da bu partiye girmiştir (Tunçay, 2000: 95).

Gizli T.K.P’nin görüşlerine ilişkin olarak 25 Maddelik Umumî Nizamnamesi ’nde bazı düşüncelerine örnek olarak şunlar söylenmiştir:

“Bütün beşeriyete refah ve saadet temin edecek olan cihan inkılabının Türkiye’de bir an evvel olmasını temin etmek ve sosyalizmin tesisi için Türkiye’de Komünist yani Bolşevik Partisi teşekkül etmiştir. Kapitalizm ve emperyalizm baskısından bütün mazlum milletlerin ve sınıfların kurtulması için bütün kuvvetiyle mücadele edecek olan Türkiye Bolşevikleri Rusya merkez teşkilatının esaslarını ve genel siyaset planını rehber almıştır. Türkiye Bolşevikleri köy, nahiye, kaza, sancak ve merkez danışma kurulları vasıtasıyla, sosyalizmi yerleştirene kadar fukara-i kasidesinden oluşan şûraların diktatörlüğünü vaz’ eder. Temellük-ü şahsiye (kendine has) mülk kaldırılarak, arazi, bankalar, fabrikalar, ticarethaneler, mebanî (bina), demiryolları, vapurlar bütün servet ve sanayi millileştirilecek, her yerde kooperatifler açıldıktan sonra ‘serbestî-î ticaret’ de kaldırılacaktır. Paranın kalktığı güne kadar geçici mali ıslahatlar yapılacaktır. Askerlik, eğitim, adalet alanlarında radikal reformlar yapılmasını isteyen T.K.P, laiklik taraftarıdır” (Tunçay, 2000: 96).

Bolşevik Devrimi rehber edinen bu parti, Üçüncü Enternasyonal’e bağlı olmuştur. T.K.P’nin çalışmaları ilgili pek bir şey söylenemeyebilir. Ankara ve Eskişehir’den başka illerde de örgütlü olduğu düşünülebilir. Bir süre sonra Şerif Manatov’un düşünceleri hükümetçe zararlı sayılarak, kendisi şehir dışı edilmiştir. Gizli T.K.P bunun üzerine yeni temaslar aramaya girişmiş olabilir. Fakat hükümet sol-sosyalist hareketi kendi tekeline tutmak için parti açmıştır. Bunun sonucunda Gizli T.K.P’nin yayılmaları sonucunda Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ’da kurulmuştur.

3.3.6. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası

Gizli T.K.P.’nin yayılma ve yasalaşma çabalarının sonucunda, İçişleri Bakanlığı’nın (Dahiliye Vekaleti) fırkanın program ve beyannamesini onaylaması ile, 7 Aralık 1920

tarihinde ‘Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası’ kurulmuştur. T.H.İ.F.’nin kurucuları arasında, Tokat Mebusu Nazım Bey, Binbaşı Salih Hacıoğlu, Şeyh Servet, Ziyetullah Nuşirevan bulunmuştur. Arapça kökenli bir sözcük olan ‘İştirakiyun’ sözcüğü o dönemde ‘Komünist’ nitelemesinin karşılığı olarak kullanılmıştır (Başaran, 2017). Bunun gerekçesi olarak meclisteki halkçı milletvekillerini kaybetmeme stratejisi olduğu söylenebilir. T.H.İ.F.’nin savunduğu fikirlerde, memleketin koşullarını göz önüne alarak, komünist teoriden bazı sapmalar gösterdiği söylenebilir. Harekete sınıflar-arası bir nitelik vermek için köylüleri sol-sosyalist harekete çekmek istenmiştir. Meclis’te ki Halk Zümresi ve Yeşil Ordu mebuslarının desteğini kazanmak amacıyla, İslamiyet’in sol-sosyalist düşünceye uygun olduğu savunulmuştur (Tunçay, 2000: 97).

T.H.İ.F.’in önemli özelliklerinden biri kadınların parti yönetiminde yer alması olmuştur. Merkez Komitesinde Cemile Nevşirvanova (1894-?) ve Fatma Hacıoğlu (?) görev almıştır. ‘Tokat Milletvekili Nazım Bey’in 1920 Eylül’ünde, Mustafa Kemal’in muhalefetine rağmen, Meclis’te ki en yüksek oyu alarak İçişleri Bakanı seçilmiş ancak Kemalistlerin kendisini bu görevde istememesi üzerine istifaya zorlanmıştır’ (Başaran, 2017). Yeşil Ordu’dan gelme bir lider olan din adamı Şeyh Servet ise, Bolşevik Devrimin doğu halkları için rehber olduğu görüşünü savunmuştur. Anadolu’da İslam ve sosyalizmin uyumlu olduğu ile ilgili olarak konferanslar düzenlemiştir. Salih Hacıoğlu’nda veterinerlik okumuş, batı tarzı bir eğitim almış ve Birinci Dünya Savaşı’nda çeşitli cephelerde savaşarak ‘Binbaşı’ unvanını almıştır. Komünist hareketle tanışması Şerif Manatov’un konferansları neticesinde olmuştur (Başaran, 2017).

Bu partinin izlerinde Bolşevik Devriminin örneklerini görmek mümkün olabilir. Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Mustafa Suphi’nin Bakü’de oluşturduğu Türkiye Komünist Partisi ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasının programlarının birbirine benzediği söylenebilir. Bu üç partinin Türkiye’nin kurtuluşu olarak Bolşevik Devrimi’ni rehber edinmeleri de örnek gösterilebilir. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ‘nın birinci ömrü yaklaşık bir ay kadar sürmüş, daha ileride tekrar canlanmıştır. Bu partinin Çerkez Ethem’le işbirliği yaparak Taklib-i Hükümet’e (Darbe) kalkıştığı iddia edilmiştir. Doğru olmayan bu ithamla beraber Çerkez Ethem ayaklanması ile bu partiye de son verilmiştir (Tunçay, 2000: 98).

3.3.7. Mustafa Suphi ve Türkiye Komünist Partisi

Mustafa Suphi, 1882 yılında Giresun’da doğmuştur. Babası Konya Vilayetinin eski valisi Ali Rıza Bey’in (?) görevi gereği farklı bölgelerde bulunması ile Suphi, ilk eğitimini Kudüs ve Şam’da, orta öğretimini de Erzurum’da almıştır (Sayılğan, 2009: 69). “Yükseköğrenimini İstanbul’da ki Mekteb-i Hukuk-i Şahane ’de (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi) tamamlayan Suphi, Paris’te Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde ‘*Memalik-i Osmaniye’de İtibar-ı Ziraî Teşkilatı’nın Hâl ve İstikbali*’ tezi ile yüksek lisansını tamamlamıştır” (Yıldırım, 2014). Paris’te bulunduğu sıralarda *Tanin* gazetesinin Avrupa muhabirliğini yapmış, İstanbul’a döndükten sonra da gazeteciliğe devam ederek *Tanin*, *Servet-i Fünun* ve *Hak* gazetelerinde yazılar yazmıştır. Mustafa Suphi, İstanbul’a gelince hem gazeteci hem de öğretmen olarak hayatını kazanmıştır (Tunçay, 2000: 99). 1912 ve 1913’te Milli gelişime hizmet etme hedefiyle bazı vekil, öğretmen ve gazetecilerle birlikte Milli Meşrutiyet Perver Fırkası’nı kurmuş, aynı doğrultuda *İfham* (Kanit) isimli bir gazete çıkartarak gazetenin müdürlüğünü de yürütmüştür (Yıldırım, 2014). Suphi, Dr. Nevzat gibi Paris’te sos-sosyalist düşünceye ilgi duymuş Jean Jaures’ten de etkilenmiş olduğu ileri sürülebilir fakat 1912 yılına kadar farklı düşünceler ortaya koymayan Suphi, İttihat ve Terakki örgütlenmelerinin içinde yer almıştır (Sayılğan, 2009: 70). İttihat ve Terakki’nin Selanik’te toplanan gizli kongresine Anadolu delegesi olarak katılan Suphi, kongrenin sorunlarına çözüm bulmaktan uzak kalması ve kongrenin tartışmalarla geçmesi sebebiyle, İttihat ve Terakki’ye muhalif bir kimliğe bürünmesine sebep olmuştur (Yıldırım, 2014). *İfham*’daki İttihat ve Terakki’yi eleştiren yazılarından dolayı, Mahmut Şevket Paşa’nın suikastından sonra, Sinop’a sürgün edilmiştir (Tunçay, 2000: 99).

Sinop’ta sürgün hayatı sırasında arkadaşları ile birlikte 1914’te Rusya’ya kaçmışlar, Suphi buradan Kafkasya’ya geçmiştir. Savaşın başlaması ile beraber Rus Hükümeti yabancıları toplama kamplarına göndermeye başlamış, Suphi ise Kaluga’ya sürülmüştür. ‘Diğer esirlerle beraber demiryolları ve tarlalarda işçi olarak çalıştırıldığı bu bölgede politik kimliğinden, gazeteciliğinden, eğitimci yönünden, İttihat ve Terakki karşıtlığından bahsedip kendisine siyasi göçmen pasaportu ve geçim parası verilmesini istemiştir. Suphi’nin talepleri kabul edilmemekle beraber, Eylül 1915’te diğer esirlerle beraber Ural’a sürülmüştür’ (Yıldırım, 2014). Sürgün aylarında bulunduğu bölgeden dolayı sol-sosyalist devrimci kişilerle tanışması mümkün olmuştur. Sürgün esnasında Marksizm’e yönelen Suphi, Rusça öğrenip Bolşeviklerle temas kurmuştur. 1915 yılı içinde ‘Rusya

Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne katılmış ve Ekim Devrimi ile birlikte sürgünden kurtulup Moskova'ya geçmiştir (Yıldırım, 2014). Moskova'ya geçişi ile birlikte orada Tatar-Başkurt sol-sosyalistlerle beraber *Yeni Dünya* isimli gazeteyi çıkarmaya başlamış, Rusyalı Türklerle beraber buluşmuştur (Tunçay, 2000: 99).

“Mustafa Suphi, 25 Temmuz 1918'de Moskova'da Türk Sol-sosyalistleri Birinci Kongresi'nin toplanmasına ve Moskova, Kazan, Samara, Saratov, Rezan, Astrahan gibi merkezlerde Türk Komünist teşkilatları kurulmasına yardım etmiştir. 1918 Aralık ayında Petrograt'da yapılan Uluslararası Devrimciler toplantısına ve 1919 Martında yine Moskova'da toplanan Üçüncü Enternasyonal'in ilk kongresine Türkiye delegesi olarak katılmıştır” (Tunçay, 2000: 99).

Suphi belirli yerlerde faaliyet gösterdikten sonra, 22 Ocak 1919'da Kırım'a geçmiştir. Kırım'da ise 'Müslüman Komünistler Ülke Bürosu'nu açmıştır. Burada *Yeni Dünya* çıkartılmaya devam edilmiş, *Kırım Haberleri* adlı bir gazete kurulmuş, anayasa ve program çevirileri de broşürler halinde dağıtılmıştır (Sayılğan, 2009: 72). Anayasa, program çevirileri ve çıkartılan dergilerin Türkiye'ye gönderilmesi mümkün olabilir. Suphi, hem Türklerle ilişkisini arttırarak hem de Müslüman çevrelerle beraber olarak faaliyetlerine devam ettiği söylenebilir. Kırım'a saldırı gerçekleşince Odesa'ya çekilmiş ve çalışmalarına devam etmiştir. Türkistan'da 'Beynelmilel Şark Tebligat Şurası'nı da kurmuştur (Başaran, 2017). Taşkent'te sol-sosyalist örgütünü düzenlemiş, *Türk Kızıl Ordusu*'nu da kurmuştur. Türkistan'daki faaliyetleri sırasında, Azerbaycan'da Sovyet devrimi yapılması ile 27 Mayıs 1920'de Bakü'ye taşınmıştır (Tunçay, 2000: 100).

Mustafa Suphi, Anadolu'nun kurtuluşunu Bolşevik Devrimine benzer bir ihtilalle gerçekleşeceğini düşünmüştür. 1919'da Birinci Komüntern Kongresi'nde yaptığı konuşmada, Türk halkının Rus Devrimine sempati ile yaklaştığını dile getirmiş ve şunları söylemiştir:

“Fransız-İngiliz kapitalizminin başı' Avrupa'da ise, gövdesi ve midesi de Asya'nın geniş topraklarında olmuştur ve Türk sosyalistlerinin görevi ise, Doğu'da kapitalizmin kökünden atılmasıdır. İngiliz-Fransız sisteminin hammadde kaynaklarından yoksun bırakılması ancak bu yolla çözülebilir. Devrim ocakları teşkilatlandırılıp silahlandırılmalıdır. Dünya Devrimi başarı ile sonuçlanırsa, Enternasyonal'in başkenti de İstanbul olmalı” (Yıldırım, 2014).

Suphi, aynı kongrede şeriat mahkemeleri ile açılan bir konuda, şeriat mahkemelerinin, kadılık kurumlarının, patrikhanelerin insanları geriye getireceğinden bahsetmiş ve bu kurumların millileştirilmesini önermiştir. Türkiye sınırları içerisindeki dini kurumların, hangi din olursa olsun o dinin mahkemelerinin açılmaması gerektiğini vurgulamıştır (Tunçay, 2000: 100).

Mustafa Suphi'nin sol-sosyalist düşünceye yönelik en önemli ürününün Türkiye Komünist Partisi olduğu söylenebilir. Bakü'de Sovyet Devrimi olduğu sırada o bölgeye geçen Suphi, daha öncelerde örgütlenmiş olan Türkiye Komünist Fırkası'nı İttihatçıları uzaklaştırarak tekrar kurmuştur. Rusya'da 'Türk Komünist Teşkilatları' nın kurulmasında büyük rolü olan Suphi, Türkler ve Müslümanlar arasında sol-sosyalist hareketin yayılma amacını gütmüştür. Kurduğu Türkiye Komünist Partisinde detaylı bir program izlemiştir. Suphi'nin buradaki görüşlerinde toplumun asıl çıkmazının *özel mülkiyet* ve *sömürü* olduğu dile getirilebilir. Fabrika sanayiinin dünyada yükselişi ve diğer ülkeleri işgaliyle küçük üreticiler ve milli sanatların yok da yok olduğuna ve çiftçi, işçi, küçük esnafın sefaletle mahkûm olacağına değinmiştir. Bu süreçte devlet de hâkim sınıfların çıkarlarını seslendiren bir aygıt olarak kullanıldığından bahsetmiş, İran, Hindistan gibi ülkelerle bir arada değerlendirdiği ve yarı sömürge olarak tanımladığı Türkiye'nin kurtuluşunu sosyalist bir devrimle öngörmüştür (Yıldırım, 2014). Türkiye'ye yaptığı çağrılar arasında, Türkiye'deki işçiler ve çiftçileri mazlumlar olarak görmüştür. Toprak ağalarının, paşaların, sermayedarların ve para egemenliğinin yıkılması ile özgürlüklerini kavuşacaklarını söylemiştir (Güler, 2001). O dönemdeki işgal altındaki İstanbul halkını ve Anadolu'da kurtuluş mücadelesi yürütenleri silahlı mücadeleye çağırmıştır. Bu birlikteliği oluşturmak için Anadolu'nun çeşitli yerlerine üyeler gönderilmiştir. İstanbul şubesi faaliyetleyken 1920 yılında Zonguldak, Ereğli, Trabzon, Rize'de şubeler açmıştır (Yıldırım, 2014). Bu açılan şubeler sınırlı sayıda olduğu için pek fazla eylemde bulunmadığı söylenebilir.

Mustafa Suphi ve çevresi, Bakü'de iken Ankara hükümeti ile ilişki sağlamaya çalışmış ve bu amaçla, Süleyman Sami'yi (1881-1955) Mustafa Kemal'e hitaben yazılmış bir mektupla Türkiye'ye göndermiştir.

“Süleyman Sami, Bakü'de bulunan Türkiye Komünist teşkilatının Sovyet hükümetinin Türkiye'ye yapacağı yardımda aracılık edeceğini, şimdiden bir miktar silah ve cephane hazırladığını, ancak yol henüz açılmadığı için bunların

gönderilmediğini söylemiş ve Bolşeviklerle işbirliği yapma hususunda B.M.M.’nin görüşlerini öğrenmek isteyerek, Anadolu’da açık komünist teşkilata izin verilip verilmeyeceğini, Bolşevik programının ne gibi değişikliklerle Anadolu’da uygulanmasının düşünüldüğünü sormuştur” (Tunçay, 2000: 100).

Bu girişim olumlu karşılanmış olabilir çünkü Süleyman Sami, Eskişehir’e ve oradan da Ankara’ya gitmiş, resmi çevrelerle ve sol-sosyalist çevrelerle ilişki kurmuştur. Türkiye Komünist Partisi Komüntern’in konferanslarına delegeleri ile katılmıştır. ‘Bakü’de düzenlenen ‘Şark Milliyetleri Kurultayı’ da, Türk sol-sosyalist hareketin gelişimi açısından önemli sayılabilir (Tunçay, 2000: 100). En kalabalık heyetle Türk sol-sosyalistlerinin katılması bu önemi açıklayabilir. Bakü’de Kızıl Ordu Kulübü’nde 10 Eylül 1920 günü Türkiye ve Sovyet ülkelerindeki 15 kadar teşkilattan gelen 74 delege ile ‘Türk Komünistleri Kongresi’ toplanmıştır (Sayılğan, 2009: 74). Mustafa Suphi, daha önce yaptığı çalışmalar hakkında Merkezi Heyet’in faaliyet raporunu okumuş ve yapılan seçimlerde Türkiye Komünist Partisi’nin genel başkanı olmuştur. Faaliyet Merkezinin Anadolu’ya taşınmasına karar veren bu toplantıyı, Türkiye Komünist Partisi’nin başlangıcı saymak yerinde olabilir (Tunçay, 2000: 101).

Mustafa Kemal’in bu faaliyetler devam ettiği sürece bir kaygı taşıması ihtimal olabilir. Mustafa Suphi’nin Sovyet Rusya’dan alacağı bir destek ile alternatif güç oluşturma olasılığı bu ihtimali güçlendirebilir (Yıldırım, 2014). Suphi, Türkiye’ye gelmeden önce Mustafa Kemal ile bir süre mektupla yazışmıştır.

“Mustafa Kemal, Suphi’ye kendisinin ve arkadaşlarının tek amaçlarının ulusal bağımsızlığı sağlamak olduğunu, T.K.P.’nin de aynı amaçla çalışmasını sevinçle karşıladıklarını, ülkede büyük çoğunluğunun köylülerden oluştuğunu, B.M.M. yönetiminin ise Sovyet yönetimine benzediğini, toplumsal devrimin aşamalarının B.M.M.’nce yönetildiğini, Suphi ve çevresinin de ülkedeki birlik ve direnişi bozmamak için B.M.M. başkanlığıyla ilişki kurmaları gerektiğini bildirmiştir ve Suphi’nin cevabı ise ortak amaç ülkenin kölelik ve yoksulluktan kurtarılması diye tanımlanmıştır” (Tunçay, 2000: 101).

Bu durumda Suphi, Türkiye’de belirli sorunları görüşmek üzere Ankara’ya gitmiştir. Mustafa Suphi, karısı ve T.K.P.’nin Merkezi Heyet üyelerinden bazıları 28 Aralık 1920’de Kars’a gelmişlerdir. Suphi ve arkadaşları, Kars’ta birkaç hafta kalmışlar ve bu arada, Ali Fuat Paşa ile konuşmuşlardır. Kars’ta bu gruptan iki eski subay propaganda

iddiası ile tutuklanmış, Suphi bunun üzerine aleyhlerine bir düzen kurulduğundan şüphelenip Ankara'ya ulaşmak amacı ile Erzurum'a hareket etmiştir (Tunçay, 2000: 101). Erzurum'da kalabalıkların protestosu ile karşılaşan Suphi ve arkadaşları, Erzurum'a sokulmamış, Trabzon'a geçmiştir (Yıldırım, 2014). 'Trabzon'da da aleyhte gösteriler yapılması üzerine, Sovyet konsolosu Vali le görüşerek, Suphi ve arkadaşlarının Bakü'ye dönmek üzere bir motorla Batum'a gönderilmek istenmiştir. Bunun üzerine, kayıkçılar kâhyası Yahya'nın (?) verdiği bir motora, Suphi, karısı ve 14 arkadaşı bindirilerek yola çıkarılmış fakat hemen arkalarından kalkan başka bir motorla, Yahya kaptanın arkadaşlarından Faik reis (?) ve arkadaşları geceye doğru 28/29 Ocak 1921 tarihinde Sürmene açıklarında onlara yetişmiş ve karısı hariç hepsini öldürüp denize atmıştır (Koç, 2014).

Mustafa Suphi, sol-sosyalist temelli görüş ve faaliyetler karşısında, Anadolu'ya yönelik çağrılarında teorik anlamda emperyalizm çağrısının ağır bastığı söylenebilir. Yazılarında Anadolu halkını bağımsızlık yolunda Padişah, İttihatçı fikirler ve İngiliz-Fransız kuvvetlerine karşı silahlı mücadeleye çağırmıştır. Yunanlılara, Avrupa ve Amerikan emperyalistlerine karşı sabırla mücadelenin kutsal bir görev olduğunu dile getirmiştir. Anadolu'nun savaş koşulları altında olması Suphi'nin bu görüşlerinin oluşmasında etkili olduğu düşünülebilir. Suphi'nin sürgün hayatı öncesinde yer alan ekonomi ve sosyoloji temelli görüşlerinin yerine bu dönemde Rus örneğinden esinlenilen emperyalizm karşıtı bir düşünce olması, Bolşevizm'den etkilendiğinin diğer bir örneği olarak gösterilebilir. Mustafa Suphi, etkilendiği Bolşevizm'den dolayı ve devrimden sonraki hayatını Türk-Müslüman ülkelerde yaygınlaştırmaya çalıştığından söz edilebilir. Sovyet Rusya'nın tüm dünya halklarının ve mazlumların ortak vatanı olduğunu düşünmüş, kendi teşkilat ve faaliyetlerinin Türkiye'nin de bu yola girdiğinin bir göstergesi olduğunu dile getirmiştir (Yıldırım, 2014). Fikir ve ideallerini Türkiye ile sınırlamamış, Tatarlar, Araplar ve İranlıların kısa zamanda sosyalizme katılacağını düşünmüştür. Suphi, hedef ve düşüncelerini Anadolu'da gerçekleştirme için 1921'de Türkiye topraklarına dönmesi ise hayatını kaybetmesine yol açmıştır.

Mustafa Suphi'nin ölümünle ilgili birçok söylenti var olmuştur. Murat Bardakçı'nın 'Enver' adlı kitabında ilk kez yayınlayan bazı mektuplara göre, Enver Paşa, Suphi cinayetini kendi taraftarlarının kendi adına işlediğini öne sürmüştür. Trabzon'daki kayıkçılar kâhyası Yahya, Enver Paşa'nın adamı olduğu söylenmiştir. Mustafa Kemal'in

gönderdiği istihbarat müdürü Feridun Kandemir'i (1895-1977) tehdit ve zorbalıkla Trabzon'dan uzaklaştırmaya çalışmıştır. Yahya, Enver Paşa'ya daha yakındır denilebilir. Yahya Kaptan, bu suikast nedeniyle Kazım Karabekir'in emriyle 1921'de tutuklanıp Sivas'ta yargılanmış ve beraat etmiştir. Yahya Kaptan'ın sonraki ifadeleri ise '*Sanki bu işi ben yaptım, daha fazla üstüme varırlarsa her şeyi açıklarım*' demiştir (Çalışkan, 2016). Sonrasında ise Yahya Kaptan'da 3 Temmuz 1922'de suikasta uğramıştır. Mustafa Suphi sol-sosyalist düşünce açısından önemli bir konumda durduğu söylenebilir. Türk sol-sosyalist düşüncesinin Milli Mücadele yıllarında Sovyet etkisi ile genişlediği, açtıkları kurumlar, oluşturulan konferanslar, kitap ve program çevirileri ile daha da kurumsal bir örgüte dönüştükleri dile getirilebilir.

3.4. Savaşın Son Yılları Sol-Sosyalist Hareket

Sakarya (23 Ağustos-13 Eylül) 1921 ve Dumlupınar Savaşları (Başkomutanlık Meydan Muharebesi) 30 Ağustos 1922 arasında geçen yıl Anadolu'da sol-sosyalist hareketin canlandığı bir yıl olarak söylenebilir. 'Türk-Sovyet' ilişkilerinin de en iyi olduğu dönem denilebilir' (Tunçay, 2000: 107). Ankara Hükümetinin hem zaferle sonuçlanan savaşlar neticesinde hem de dış politika nedenleri ile sol-sosyalist harekete hoşgörülü davrandığı bir dönem olduğu da dile getirilebilir. Yunan ordusunun Anadolu topraklarını kesin bir şekilde bırakması nedeni ile Sovyet yardımının alınması gerekmiştir. Türklerin İtilaf devletlerine olan zaferleri görülünce Sovyet Rusya Türklere daha da inanmıştır. Ukrayna Sovyet'i Merkez Yürütme Kurulu üyelerinden ve Halk Komiserlerinden, Ukrayna ve Kırım'daki Kızıl ordularının başkomutanı M. Frunze'nin, Ukrayna Sovyet Hükümeti ile B.M.M hükümeti arasında bir dostluk anlaşması yapmak üzere 13 Aralık 1921'de Ankara'ya gelmesi, Türk-Sovyet ilişkilerinin en yüksek noktasını simgelemiştir (Tunçay, 2000: 107). Bu toplantıda Yunanlıların kesin püskürtülme planları üzerinde durulmuştur. 1922 yılının sonuna kadar Sovyetler Anadolu'ya geniş çapta askeri yardım yapmaya devam etmişlerdir. "Bu yıllarda esen dostluk havasının etkisi ile Ankara'da 1 Mayıs günü İşçi Bayramı çok canlı bir şekilde kutlanmıştır" (Tunçay, 2000: 107).

Sakarya Savaşı'ndan sonra, B.M.M'nin çıkardığı bir kanunla, "taklib-i hükümet" maddesinden dolayı Ankara İstiklal Mahkemesi'nce mahkûm edilen solcular serbest bırakılmıştır (Tunçay, 2000: 107). Bu çevre, 6 ay sonrasında *Yeni Hayat* adlı dergiyi çıkarmış ve '*Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası*'nı canlandırmıştır. *Yeni Hayat*, uluslararası

sol-sosyalist tarihinde önemli bir olay olan, Paris Komünü'nün (1871) dağıtılmasının yıl dönümünde yayımlanmaya başlamıştır. T.H.İ.F. Türkiye sorunları hakkındaki görüşü bütün dünya komünist fırkalarının ve onları kendi etrafında toplayan, üye olduğumuz Üçüncü Enternasyonal'in de bakış açısıdır şeklinde olmuştur (Tunçay, 2000: 107).

T.H.İ.F'nin ilk kuruluşunda da, tekrar kurulmasında da üzerinde durduğu sorunlardan biri köylüler olduğu söylenebilir. Kurtuluş Savaşı'nda Türkiye'nin genel tablosunu oluşturan köylüler olması bu düşünceye T.H.İ.F'ı itmiş olabilir.

“Türk halkının Misak-ı Milli kurallarını destekleyen T.H.İ.F, Cenova'da emperyalist devletlerin bir konferans hazırladıkları yolundaki söylentiler üzerine, bu toplantıyı önlemek için yayımladığı 'Cihan Amele ve Köylüsüne ve Üçüncü Enternasyonal Vasıtasıyla Komünist Fırka ve Teşkilatlarına Beyanname' ile Anadolu savaşının gerekçelerini açıklamaya çalışmış ve bütün dünyanın emekçi ve sol-sosyalistlerini yardıma çağırmıştır” (Tunçay, 2000: 108).

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nı Rauf Bey hükümeti çok geçmeden kapatmış, bazı üyeleri hakkında ise casusluk suçlaması ile kavuşturma yapmıştır. Parti kapatılmasından önce delege olarak seçilen Salih Hacıoğlu, Ziyetullah Nuşirevan ve birkaç kişi daha Dördüncü Komüntern Kongresi'ne katılmak için Moskova'ya gitme fırsatı bulmuşlardır (Tunçay, 2000: 108).

30 Ağustos zaferinden Lozan konferansına (Kasım 1922) kadar geçen iki ay içinde, Türkiye'de sol-sosyalist hareket sona erdirilmiş denilebilir. Bunun nedenleri arasında dönemin askeri ve siyasal durumu göz önünde bulundurabilir. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış ve Mondros Mütarekesini, sonra da Sevr Anlaşmasını (10 Ağustos 1920) imzalamıştır. Anlaşmaların ağırlığı neticesinde Türkiye halkı direnç göstermiştir. Doğu'da Ermeniler yenilmiş, güneyde Fransızlar ve güneybatıda İtalyanlarla uzlaşmıştır. Boğazlar ise halen düşmanların etkisi altında kalmıştır (Karpat, 2016: 132-133). “Türkler Misak-ı Milli sınırlarını uluslararası anlamda onaylatmak, Marmara bölgesini ve Trakya'yı düşman ordusundan temizlemek istemişlerdir” (Tunçay, 2000: 109). Ankara Hükümeti, İzmir kurtarıldıktan (9 Eylül 1922) sonra dış politikasını barışçı yollarla çözmek istemiştir. Bu aşamaya kadar alınan Sovyet Rusya'nın askeri ve mali yardımına artık gerek kalmamıştır. Milli Mücadele önderleri, yeni devletin Sovyet Rusya'nın etkisi altına girmesini istememişler, bunun için de Batılı devletlere yanaşmışlardır. Bağımsız kalabilmek ve Lozan konferansında düşmanlarla uzlaşmanın

kolay olacağı düşünmek bu gibi stratejileri Ankara Hükümeti'ne düşündürmüş olabilir. Ankara Hükümeti'nin 1921 ve Ağustos 1922 tarihlerine kadar Bolşeviklerle arasının en iyi olduğu dönem denilebilir. Bu dönemlerde birçok savaş kazanılmış ve Sovyetlerin desteği alınmıştır. Türkiye'de bu yıllarda Sovyet sol-sosyalist hareketlerinin izlerini daha fazla görmek mümkün olabilir. Milli Mücadele yıllarında bağımsızlık eksenli ve Sovyet Rusya tabanlı bir sol-sosyalist hareket ağırlık kazanmıştır. Toplumdan uzak olmayan, dini inançlarla bağdaşık hatta dini inançlarla sol-sosyalist düşüncüyü birleştiren akımlar da mevcut olmuştur. Bu sol-sosyalist hareketleri o zamanki toplumun kurtuluş reçeteleri olarak tanımlamak mümkün olabilir. Ankara Hükümeti'nin Sovyet Rusya'dan aldığı destekleri 30 Ağustos'a kadar sürdürmeleri stratejik hamle olarak düşünülmüştür. Sonradan Batılı devletlere de yaklaşılmaması ve Misak-ı Milli'yi benimsetme çabaları ulusal çıkarlar konusunda değerlendirilebilir. Bu durumların en başta ise ulusal bağımsızlıkla yakından ilgisi olduğu söylenebilir. Bu yıllarda yine de İstanbul çevresinde *Aydınlık* grubunun ve belirli sol-sosyalist hareketlerin izlerini görmek mümkün olabilir.

3.4.1. Aydınlık Çevresi ve Yeniden Doğuş

İstanbul'da dergileri kapanan Şefik Hüsnü ve arkadaşlarının *Kurtuluş* grubu, işgal koşullarının elverişsizliği nedeniyle 15 ay herhangi bir yayın faaliyetinde bulunamamıştır. Bu grup Anadolu verilen Milli Mücadeleyi desteklemiştir. Dr. Şefik Hüsnü 1919 sonlarında, Türk amelesi 'nin savaşa hazır olduğunu ileri sürmüş, bir yıl sonrasına kadar Berlin'den gelenlerin bir kısmı Anadolu'ya geçerek mücadeleye katılma kararı almışlardır (Tunçay, 2000: 170). T.İ.Ç.S.F.'nin asıl ileri gelenleri ise, işçi sınıfının yoğun olduğu başkentten ayrılmayı doğru bulmamışlardır (Tunçay, 2000: 171). Moskova'da Komintern'in Üçüncü Kongresi yapılırken (22 Haziran-12 Temmuz 1921), İstanbul'daki çevre de *Aydınlık* dergisi çıkarmayı başarmıştır.

Sadrettin Celal (sorumlu müdür), daha çok eğitim ve kültür konularıyla ilgilenmiştir. Sosyolojik-Politik-İdeolojik yazıları ile çevrede ağır basan Dr. Şefik Hüsnü olmuştur. Şefik Hüsnü, 'Türkiye İctimaî Sınıflar' konusunu işlemiştir. "Onun çözümlemesine göre, Türkiye'de Tanzimat'a kadar çok bir süre, siyaset olağandışı iktisadiyata hâkim olmuştur" (Hüsnü, 2017: 71). Büyük şehirlerde biri zadeğândan (aristokrasi), öteki de ordu ve idarenin ileri gelenlerinden olmak üzere, iki çeşit burjuvazi gelişmeye başlamış; bunların yanı sıra, köylerde ve kasabalarda küçük burjuvaziye karşı bir sınıf doğmuştur

(Tunçay, 2000: 171). Türk toplumunda ayrıca tarım işçileri ve şehirli işçi sınıfı var olmuştur. Avrupa’da sınıflar arası ilişkilerin ezilenler lehine değişmesinde örnek ve önder olan şehirli işçi sınıfı, memleketimizde bu zorunlu görevin bilincine varacak düzeyde olmamıştır (Hüsnü, 2017: 79). Şefik Hüsnü’ye göre işçi sınıfındaki eksiklik örgütlenme eksikliği şeklinde ifade edilebilir.

Şefik Hüsnü’nün öngördüğü aşamalı devrim şartlarında yazarlar ise ‘Şehir proletaryası iktidara gelirse, üretim ve taşıma araçlarını, büyük binaları, madenleri ve araziyi milletin malı ilan ettikten sonra; çatışan menfaatli sınıflar arasında, büyük (mesnet) dayanak ve makamlara, servetlere, malikane ve çiftliklere sahip olan, ‘(alelumum) genellikle hazır ve haram yiyicileri’ zararsız hale getirebilmek için, tarım işçilerini de hükümete ortak ettikten sonra, küçük burjuvaziye, yani küçük sermaye ve sahipleri esnaf, satıcı ve birkaç dönüm arazisini kendi işleyen ve eken mutavassıt (aracılık) eden köylüyü devrim cephesine çekerek çoğunluğu sağlayacaktır demiştir (Tunçay, 2000: 172). Aydınlık çevresi Kemalizm’in Türkiye’de uzun zaman iktidarı kullanması ve Kemalizm’in orta sınıf hareketi anlamına geldiğini çözümleyerek yeni çözümler geliştirmesi gerekmiştir.

Aydınlık dergisinin 7. sayısı 6. sayıdan altı ay sonra çıkmıştır. Bu ara verme süreci, işgal ordularının yasakları ve belirli nedenlerden kaynaklı olduğu söylenebilir. Anadolu’da bu sıralarda T.H.İ.F canlanmış ve *Yeni Hayat* çıkmaya başlamıştır. İstanbul’da da *Aydınlık* çevresi faaliyete geçmiştir. Dumlupınar Savaşı’nın sonuna kadar çevreyi ilgilendiren sorunlardan en önemlisi işçi örgütlerini birleştirmek denilebilir. 1922 yazında İstanbul’da sol-sosyalist harekete uygun iki işçi kuruluşu var olmuştur. Birincisi yerli azınlıkların hâkim olduğu ‘Beynelmilel İşçiler İttihadı’ diğeri de *Aydınlık* çevresinin yönettiği ‘Türkiye İşçiler Derneği’ olmuştur. Türkiye İşçi Derneği, 1922 Temmuz ayında, İstanbul’daki bütün sol-sosyalist partilere ve işçi kuruluşlarına, birlikte örgütlenme üzerine yazılı bir çağrıda bulunmuş, fakat düşünülen birlik gerçekleştirilememiştir (Tunçay, 2000: 173).

Dumlupınar’da Yunan ordusunun yenilmesi üzerine, Aydınlık çevresinde sevinçle karşılanmıştır. Bu zaferle sol-sosyalist reformlar istenmiştir. 1922 Eylül ve Ekim ayları içinde *Aydınlık* çevresi İstanbul’da birtakım bildiriler dağıtarak, Mustafa Kemal lehine, emperyalizm, kapitalizm ve monarşizm aleyhine propagandalar yapmışlardır. 1 Kasım 1922’de saltanatın kaldırılmasını da Meclis’e tebrik telgrafı göndererek memnuniyetle

karşılamışlardır (Tunçay, 2000: 173). *Aydınlık* çevresi, 1923'ün ilk aylarında işçiler arasındaki birleşme hareketlerine sol-sosyalist bir önyak olmaya devam etmiş ve bu dönemde işçi sınıfının haklarının tanınmasına yardımcı olmuştur. İşçi sınıfının birleşme hareketine yoğunlaşan Şefik Hüsnü ve çevresi başarıya ulaşmış ve İstanbul'da 250 delegelik bir kongre yapılmış, işçi temsilcileri İş Yasası çıkarılmasını istemişlerdir (Babalık, 2003: 35). *Aydınlık* grubu, 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de toplanan ilk İktisat Kongresi'ne ilgi gösterdiği söylenebilir. Kongreye katılacak işçi ve köylü delegelerine, bu derginin sayfalarında yol gösterilmiştir. Tarım konusunda devlet çiftlikleri ve kooperatif çiftlikleri kurulması, topraksız köylüye toprak dağıtılması, küçük ve orta sınıf köylüye yardımcı olmak için köy bankaları kurumu istenmiş; endüstri işçilerinin öne sürmeleri gereken talepler de ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir (Tunçay, 2000: 173).

1 Nisan 1923'te, yeni seçimlere gidilmesi dolayısıyla, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası 'da tekrar faaliyete geçmiş denilebilir. Dr. Şefik Hüsnü'ye göre, 'bu dönemde sol-sosyalist kişilerin izlemeleri gereken politika, ulusal devrimcilerle işbirliği yapmak ve programlarını mümkün olduğu kadar ileri götürmektir' demiştir (Tunçay, 2000: 176). T.İ.Ç.S.F'nin belirli talepleri arasında şunları göstermek mümkün olabilir: (Tunçay, 2000, 177 ve Hüsnü, 2017: 224-225).

- Genel ve Gizli oy, Nisbi Temsil
- Aşarın (Topraktan alınan) ve Temettü (Kâr, kazanç) vergilerinin kaldırılması
- Kademeli bir genel gelir vergisi
- Devlet tekeli hariç diğer tekellerin kaldırılması
- Dış ticaretin tekelleştirilmesi
- İktisadi devlet işletmeleri
- Ekonomi 'nin her alanında kooperatifleşme
- Sendika, birlik, grev, işçi hak ve hürriyetleri
- Parasız ve zorunlu ilköğrenim
- Askerlik yükümlülüğünün düzenlenmesi
- Sosyal yardım tedbirleri
- Memurluk halkları, derebeylik düzeninden kalan kalıntılarla savaşılmaması.

Aydınlık ve T.İ.Ç.S.F'nin isteklerinin bazılarını zamanında, bazılarını ise ileriki yıllarda yapıldığını görmek mümkün olabilir. Bu yıllarda oluşan sol-sosyalist çevre Ankara Hükümeti ile uzlaşa yönü ile sorun çözdüğü söylenebilir ve Hükümete, sol-sosyalist çevrelerinin önerileri ile yardımda bulunulduğu ileri sürülebilir. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, T.İ.Ç.S.F, Aydınlık grubu, Mustafa Suphi ile kurulan T.K.P'nin birbiri ile aynı çizgide olduğu ileri sürülebilir. İlerleyen yıllarda T.B.M.M.'nin çıkarmış olduğu kanunlara ve Türk devrimi olarak adlandırabilecek reform hareketlerinde T.İ.Ç.S.F'nin belirli taleplerinin bir kısmının karşılandığı açıkça görülmektedir. Buradan hareketle iktidarın sol siyasi yayın ve çalışmaları takip ederek önemseydiği söylenebilir. Ayrıca sol siyasi çalışmalarında, toplumun gerçeklerinden uzak olmadığı ve Türk siyasi yapısının entelektüel kabiliyetini artırabilecek çalışmalar yapabilme kabiliyetinin olduğunu ileri sürebiliriz.

Karl Marx'ın Komünist Manifesto'su Dr. Şefik Hüsnü tarafından çevrilerek 1923 yılının başlarında *Aydınlık* dergisinde yayımlanmaya başlanmıştır. *Aydınlık* çevresi derginin yanında 'Aydınlık Kütüphanesi' oluşturmuş, Komünist Manifesto, Nikolay Buhari'nin (1888-1938) Komünizmin Alfabesi gibi kitaplar, dergide çıkan bazı makalelerle ayrı ayrı yayımlanmıştır (Erdoğan, 2009). Şefik Hüsnü'ye göre çağdaş siyasal akımları iki cephede toplamak mümkündür: Burjuvazi cephesi ve Proletarya cephesi. Proleter sınıfa dayanan fikirler ise 'Anarşizm, Sosyalizm, Komünizm' gibi üç grupta ele alınabilir. Şefik Hüsnü'nün amaç bakımından sosyalizm ve komünizmin aynı şey olduğunu, ancak dünya savaşı arasındaki farklı tutumlardan kaynak alan taktik düşüncelerin Batıdaki sol-sosyalist düşünceyi ikiye böldüğünü söylemiştir (Tunçay, 2000: 184).

3.4.2. İlk Tevkifat ve Aydınlık

Aydınlık çevresi, 1923 Mayıs'ında Ankara Hükümetinin ilk darbesini yemiştir (Tunçay, 2000: 178). 1 Mayıs 1923'te dağıtılan 'Bildiriler' nedeniyle Türkiye Komünist Partisi mensupları tutuklanmış 'vatana ihanet' suçlamasıyla dava açılmıştır (Erdem, 2014). Bunların yanında T.İ.Ç.S.F reisi, genel katipleri, birtakım üyeleri de bulunan yirmi kişiye yakın bir grup tutuklanmıştır (Tunçay, 2000: 178). Bu durumda yayınlanan bildirilerden tutuklanmalarıyla beraber *Aydınlık* çevresinin çalışmaları ile ilgili bilgiler açıklanmıştır. 1919'dan beri memleket dahilinde komünizmi yaymak için Türkiye Komünist Partisi ile Türkiye Komünist Gençler Birliği adları ile iki gizli cemiyet meydana gelmiştir

(Sayılğan, 2009: 65). Bulgaristan ve Rusya'dan kitap ve dergiler getirtilmiş, bunun nedeniyle tutukluların Hıyanet-i Vataniye Kanunu gereğince yargılanmaları istenmiştir (Tunçay, 2000: 178).

Milli Mücadele yıllarında ve sonralarında sol-sosyalist düşünceye karşı tevkifatlar yapılmıştır. Mustafa Suphi'ye karşı suikast, Hüseyin Hilmi'nin öldürülmesi, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, Yeşil Ordu ve Halk Zümrelerinin yöneticilerinin tutuklanması da tevkifatların bazılarına örnek olabilir (Erdem, 2014).

3.5. Milli Mücadele Döneminde Sol-Sosyalist Düşünce 'ye Toplu Bir Bakış

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti ağır bir yükü karşı karşıya kalmıştır. İttihat ve Terakki yönetimi bitmiş, birçoğu yurtdışına kaçmıştır. Yeni oluşan koşullar altında Mondros Mütarekesi'nin ülkenin açıkça işgale sürüklendiği bir anlaşma olduğu söylenebilir. Bu durum, Osmanlı aydınlarının, paşaların, okumuşların ve bilhassa halkın tepki doğurmasına yol açmıştır. Samsun'a gönderilen Mustafa Kemal Paşa'nın halkı işgallere karşı bilinçlendirmesi ve diğer paşalarla beraber görüşmeleri kurtuluşa karşı ilk adım denilebilir. Daha sonrasında kongreler, 1876'da açılan Osmanlı Mebusan Meclisi'nin tekrar açılması, Temsil Heyeti bu koşullarda somut adımlara örnek gösterilebilir. Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve diğer yabancı devletlerle tanınması Türkiye'ye farklı bir yön kazandırmıştır. Bunun çevresinde Türkiye'nin komşusu olan Çarlık Rusya'da Ekim devrimi olmuştur. İtilaf devletleri grubundan çıkan Sovyet Rusya o dönemde güç dengelerini fazlasıyla değiştirmiştir. İtilaf devletleri etrafında işgale uğrayan Türkiye için bir çıkış taktiği olarak Sovyetlere yanaşması normal gösterilebilir.

Osmanlı Devleti'ne sol-sosyalist düşünce başlangıçları sanayileşmenin etkileriyle fabrikalarda oluşan gruplarda başlamış ve gayrimüslim tebaada ilk eylemler görülmüştür. Osmanlı'da dinamik yakalayan sol-sosyalist düşünce daha çok 1908 grevlerinde boy göstermiştir. İttihat ve Terakki yönetiminde grevler fazlasıyla artmış, sol-sosyalist partiler ve yayın organları ortaya çıkmıştır. Çıkan yayın organları ve sol-sosyalist partilerin sistematigi pek olmayan, düşüncelerini tam netleştiremeyen bir şekilde oluştuğu söylenebilir. Birinci Dünya Savaşı Osmanlı'da gerileyen sol-sosyalist düşünce Milli Mücadele yıllarında tekrar somut bir şekilde oluşmuştur. Milli Mücadele yıllarında Bolşeviklerden etkilenen Türk sol-sosyalist düşüncesi temele oturmuş, çevresel koşullar altında sistematik bir şekilde var olmuş denilebilir. Ortaya çıkan fikir adamlarının belirli

lkelerde aldığı eğitimlerden, ya da bir şekilde orda bulunmalarından dolayı etkilendiğı söylenebilir. Türk sol-sosyalist düşüncesini etkileyen ülkelere örnek olarak; Fransa özellikle kişi olarak Jean Jaures, Almanya özellikle spartakist hareketi, Rusya Ekim Devrimi ve İsviçre yani kuzey ülkeleri örnek gösterilebilir. Milli Mücadele yıllarında ağır tonlarda Sovyetlerin Ekim Devrimi'nin etkilerinin izleri görmek mümkün olabilir.

Türk sol-sosyalistlerinde farklı etkiler ve izler görülse de ülkenin koşullarına uygun olarak teoriler ürettiğı söylenebilir. Milli Mücadele yıllarında emperyalizme karşı Ankara Hükümeti ile ortak çalışılmış, yapılan reformlar desteklenmiştir. Yeni mecliste işçi hakları için programlar, konferanslar düzenlenmiş, çeviriler yayımlanmıştır. İşçiler için kurumlar tesis edilmiş, işçi haklarının geliştirme yolunda çalışmalar düzenlenmiştir. Köylü sınıfının Osmanlı'da fazla olması göz önünde tutulmuş, Birinci İktisat Kongresi'nde önerilenler arasında öncelik tanınmıştır. Türk sol-sosyalistleri açtığı organizasyonlarla Enternasyonal'in konferanslarına katılmış, uluslararası alanda da mücadelelerini yürütmüştür. Ankara Hükümeti ise 30 Ağustos Zaferi'ne kadar Sovyetlerle arasını iyi tutarak, denge politikası izlediğı söylenebilir. Sovyetlerin Milli Mücadele yıllarında asker, silah ve para yardımlarının düşmanın yurttan atılmasına kadar kullanıldığı ileri sürülebilir. Türkiye'nin ise bağımsız bir devlet olabilmesi için Sovyetlerin bu etkilerinden kurtulması gerekmiştir. Bu düşünce de zaman için de Türk siyasi yapısının içindeki sol-sosyalist düşüncenin, iktidar tarafından dışlanmasını beraberinde getirmiştir. İktidarın Sovyetler Birliğine mesafeli durması, sol-sosyalist harekete mesafeli durmasıyla aynı paralelde görmüştür. Yani Türk siyasi yapısı o dönemde sol-sosyalist çalışmaları dış politik yaklaşımlarla bir bütün olarak ele alarak, sol siyasete yönelik müdahaleler çerçevesinde dış ilişkilere mesaj vermeye çalışmıştır. Türkiye siyasetinin gelişiminde sol-sosyalist düşüncenin pozisyonu açısından bunları söylemek mümkün olabilir.

3.6. Erken Cumhuriyet Dönemi Sol-Sosyalist Düşüncenin Çalışmaları

Cumhuriyetin ilanı sonrasında yeni bir rejimin Türk Devleti'ne iktidar oluşu, sol-sosyalist hareketin düşünce ve yayın hayatını kısıtlamıştır. Milli Mücadele dönemindeki mecburi bir ilişki olarak tanımlayabileceğimiz Sovyet Rusya ile olan diplomatik ilişkiler, yeni Türk Devleti'nin bağımsızlığını pekiştirebilmesi için eski esnekliğini kaybetmiştir. Sol siyaset bu dönemde dış politikanın kurbanı olarak görülse bile, çalışmaları incelendiğinde

yeni Türk Devlet modelini desteklemekte ve genel hatları ile Milli Mücadele sonrası ortaya çıkan kazanımları Emperyalist sisteme karşı bir zafer olarak tanımlama geliştirmiş oldukları söylenebilir. Tezimizin konusu olan Milli Mücadele dönemi dışına fazlaca çıkmadan Erken Cumhuriyet Dönemi hakkında bilgi vermek isabetli olacaktır görüşündeyim. Günümüze uzanan Sol-sosyalist siyaset yapısının oluşmasında bu dönemin etkisinin büyük olduğunu söyleyebiliriz.

3.6.1. Aydınlik Çevresi

Lozan Antlaşmasının 24 Temmuz 1923'te imzalanmasından sonra, müzakereler sırasında delegelerle tartışmakta olan Rauf Orbay istifa etmiştir. Yeni Meclis 2 Ağustos 1923'te toplanmış ve Fethi Okyar (1880-1943) 14 Ağustos 1923'te yeni hükümeti kurmuştur. Yeni hükümet imzalanan anlaşmaların gürültülü tartışmaları neticesinde, 23 Ağustos 1923'te mecliste onaylanmıştır (Tunçay, 2000: 186). Fethi Okyar 27 Ekim 1923'te hükümetten çekilmiş, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş ve 30 Ekim 1923'te de İsmet İnönü yeni hükümeti kurmuştur (Hürriyet, 2003).

1923 yılı yaz sonunda, *Aydınlık* sayfalarında, emperyalizme karşı ekonomik bağımsızlığın sağlanması gereğini öne süren Şefik Hüsnü'den başka Vedat Nedim Tör'de (1897-1985) Türkiye'nin ekonomik durumu hakkında Şefik Hüsnü'ye benzer yazılar kaleme almıştır (Tunçay, 2000: 186).

“Vedat Nedim Tör bir yazısında ‘Ziraat memleketi, kendi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra arta kalan üretim fazlası ile ithalatını ödeyebilen memlekettir. Hâlbuki Türkiye, üstelik zirai ürünleri ithal etmek zorunda kalmaktadır. Öyleyse Türkiye ne memleketidir? Sadece bir piyasa memleketi, bir istihlâk (tüketim) memleketi, yani sömürgeleştirilmeye elverişli bir memleket’ demiştir” (Tunçay, 2000: 188).

Aydınlık, 6 Ekim 1923'te İstanbul'a resmen giren Türk ordu birliklerini memnuniyetle karşılamakla beraber, memleketin Cumhuriyet'le beraber olan reformlarının ne sonuçlar doğurabileceğini kendi ifadelerince söylemişlerdir. Şefik Hüsnü ifadelerini şöyle dile getirmiştir: “Gazete haberlerinden ve münakaşalarından anlaşıldığına göre, Türkiye hanedansız birer hükümdarlıktan başka bir şey olmayan Avrupa ve Amerika'daki mevcut Cumhuriyetlere benzemiş oluyor. Bu Cumhuriyetler malum olduğu üzere, burjuvazi hakimiyetine en elverişli, sınıf hükümetlerinden başka bir şey değildir” (Tunçay, 2000: 188).

Mustafa Kemal, bu eleştirilerin tersine, böyle bir Cumhuriyetin kurulmasını ve Türkiye’de yerli burjuvazinin gelişmesini düşünmüş olabilir. Cumhuriyetin ilanından sonra yeni kültürel reformlar gelmiştir. *Aydınlık* grubu kurulan yeni hükümetleri etkileme yolundaki girişimlerini terk etmiş denilebilir.

“Aydınlık çevresinin iç politikayı yavaş yavaş yazılarında yer vermemesi, Halk Fırkasına bakış açılarının artık bir ‘burjuva yönetiminin temsilcisine dönüşmesine sebep olmuştur ve Aydınlık dergisinin 1923 Kasım sayısı 1917 Ekim Devrimi’nin altıncı yıldönümüne ayrılmış olup, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanından bahsetmemiştir” (Tunçay, 2000: 188).

Aydınlık işçileri birleştirme girişimlerini bu yıllarda başarıya ulaştırdığı ve bir kongre oluşturduğu söylenebilir. 34 sendika içinde örgütlenmiş, İstanbul’dan 19.000, Zonguldak Kömür Havzasından 15.000 ve Balya-Karaaydın Kurşun Madenlerinden 10.000 işçiyi temsil ettiği söylenen bu kongre, ‘Türkiye Amele Birliği’ni kurmaya karar vermiş ancak hükümet birliği tanımayı reddetmiştir (Tunçay, 2000: 188). 1923 yıllarında Rusya’da öğrenim gören Şevket Süreyya Aydemir (1897-1976) Türkiye’ye dönerek Aydınlık grubuna katılmıştır. *Aydınlık*’ın 1924 yılında çıkan sayılarında, eskilerinden farklı olarak iç politikalara tekrar değinildiği ve Marksist teori hakkında yazılar yazıldığı söylenebilir. *Aydınlık*’ın Cumhuriyetin ilk yıllarda hükümet etrafında faaliyetlerine pek izin verilmediği söylenebilir. Kurulan teşkilatların tanınmaması, yasaklar bunun nedenleri olmuştur. 1923’te iç politikalara yer verilmemesi, desteklenen Cumhuriyet devriminin yazılarında yer verilmemesi hükümetle aralarında geçen tartışmalardan kaynaklı olduğu öngörülebilir. 1924’te tekrar iç politikalara dönmesi ile Türk sol-sosyalistlerinin çevresel koşullardan uzak bir mücadele yürütemeyeceği dile getirilebilir.

3.6.2. T.K.P ve Aydınlık

17 Haziran – 8 Temmuz 1924 tarihleri arasında Komüntern’in Beşinci Kongresi’nde Ukrayna delegesi Manuilski (?), Türkiye Komünist Partisi’ni burjuvazi ile işbirliği yapmak istemesinden dolayı tenkit etmiş Aydınlık dergisi yayınları üzerinde durulmuş, ‘batı kapitalizmine karşılık milli sermayenin gelişmesini istemeleri hoş karşılanmamıştır’ (Sayılğan, 2009: 145). Manuilski ’ye göre, Türk sol-sosyalistleri ve bilhassa Aydınlık grubu II. Enternasyonal’in ‘Sosyalist Vatanseverlik’ ideolojisine dönüşmüştür. Sol-sosyalistlerin emperyalizm ve halifelik gibi feodalite kalıntılarına karşı koymak için,

yalnızca ‘devrimci milliyetçilik’ ile işbirliği yaptığını öne süren Türk delegeleri, birkaç Türk sol-sosyalistin burjuva demokrasisi çerçevesi içinde devlet ve belediye sosyalizmini desteklemiş olduklarını kabul etmekle birlikte, Komüntern’e bu sapmalardan düzeltildiğini temin etmiştir (Tunçay, 2000: 191).

Manuilski ’nin tenkitleri Komüntern’in, Sovyetlerin Dış ve İç politikası tarafından 1924 yıllarında kullandığı söylenebilir. Sovyetler Birliğinde farklı milli grupların, bağımsızlık hareketlerini bastırmak için Stalin, milli bağımsızlık fikrine karşılık sınıf mücadelesi tezini ileri sürmüştür, Sultan Galiyev’de (1892-1940) benzeri Asyalı Türk sol-sosyalistlerini de partiden atmıştır (Sayılğan, 2009: 146). Türkiye Komünist Partisi, 1923’teki tevkifatla tutuklanıp sonra serbest bırakılmaları ile *Aydınlık* dergisi çevresinde toplanmaya başlamıştır. ‘Edirne’den Adana’ya kadar geniş bir teşkilat faaliyete geçirilmiştir (Sayılğan, 2009: 146). 1 Mayıs 1924’te ‘Amele Birliği’ on üyesi ile beraber toplanmıştır. İstanbul Umum Amele Birliği kurucusu Şakir Rasim (?), bu birliğin de kurucusu olmuştur (Tunçay, 2009: 9). Amele Birliği Başkanı olan Şakir Rasim ‘amele hükümeti işbaşına gelene kadar mücadele’ edeceğini bildirmiştir (Sayılğan, 2009: 147).

Komüntern’in Beşinci Kongresinden sonra T.K.P, kendini yeniden teşkilatlandırma gereği doğmuş olabilir. 1925 yılında Dr. Şefik Hüsnü’nün evinde parti toplanmaya çalışmış, bu toplantıda ‘Dr. Hikmet Kıvılcımlı (1902-1971), Salih Hacıoğlu, Nazım Hikmet Ran (1902-1963), Elektrikçi Nuri (?), Faik Usta (?), Şevket Süreyya Aydemir’ bulunmuştur (Sayılğan, 2009: 147). *Aydınlık* dergisi genellikle aydınlara hitap eden bir dergi olmuş ve T.K.P.’nin milli burjuvazi ile yabancı sermayeye karşı işbirliğini tezini savunmuştur (Tunçay, 2000: 194 Sayılğan, 2009: 147). Komüntern kongresinden sonra tekrar düzenlenmeye dönüşen çevreler bu dergilerin farklılaşması yönünde adımlar atmıştır. Bu farklılaşmanın sonucu olarak ‘Orak Çekiç’ gazetesi çıkmaya başlamıştır (Sayılğan, 2009: 148).

“Beşinci Kongre’nin etkisiyle *Aydınlık* 1924 yaz aylarında düzensiz aralıklarla yalnız işçiler için resim, haber, mektup, tenkit ve yorumlar içeren ‘Fevkalâde Amele Nüshaları’ yayımlamıştır ve bir adım daha ileri giderek 21 Ocak 1925’ten itibaren ‘Orak Çekiç’ adı altında ayrı bir ‘Haftalık Siyasi Amele ve Köylü Gazetesi’ çıkarılmaya başlamıştır” (Tunçay, 2000: 194).

Orak Çekiç’in yazılarından birkaç fikir vermek amacıyla şunlar söylenebilir: İşçilerin ‘Amele Fırkası’ nın hâkim sınıf üyelerinin bir oyunu olup onlara kanmamaları gerektiğini

ve kendi sendika çalışmalarına bakmaları öğütlenmiş, günlük işçi olaylarını ele almış, burjuvallaşma sürecinde bulunan Halk Fırkası hükümetinin izlediği işçi politikasının bozgunculuktan ibaret olduğu söylemiştir (Tunçay, 2000: 195). Bu gazetenin yazıları da *Aydınlık*’ta Şefik Hüsnü’nün yaptığı yorumlara uygun olduğu söylenebilir. *Orak Çekiç* bir diğer yazısında da şunları ele almıştır:

“Hükümetin ve hükümet partisinin etrafını alan Anadolu burjuvazisi, İstiklal Mücadelesinin galeyana getirdiği milliyetseverlik hislerini, ücrete çevirmek ve büyük sermayedar mevkiine yükselmek için koşuyorlar, bunun için de Halk Fırkası, köylü ve işçi sınıfının haklarını tekeline almak istiyor, köylü ve işçi sınıfları bilinçlenerek ve örgütlenerek kendilerini savunmaları gerekmektedir” (Tunçay, 2000: 195).

Orak Çekiç’in yazıları genel anlamda işçi ve köylülerin bilinçlenmeleri üzerine, Halk Fırkasının burjuvallaşma üzerine eleştirileri ile olduğu söylenebilir. İstanbul’dan bir amele mebus çıkartılmasını istemişler, tek dereceli ve nisbi temsil sistemini savunmuşlardır (Tunçay, 2000: 195).

1925 Şubat’ında dini bir ayaklanma altında Kürt milliyetçilik hareketini destekleyen Şeyh Sait (1865-1925) liderliğinde bir isyan patlak vermiştir (Zürcher, 2016: 116). Teşkilatlanıp yayılmaya başlayan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da, Halk Fırkası ‘nın girdiği siyasal devrimlere ve özellikle laikliğe karşı halk kitleleri arasında doğan tepkilerin aracı olma eğilimini göstermiştir (Tunçay, 2000: 202). Misak-ı Milli sınırları içerisinde olan Musul ve Kerkük üzerinde Türk hükümetinin hak talebine karşı baskı amacı ile İngilizler Kürtleri kışkırtmış ve silahlandırmıştır (Sayılğan, 2009: 148). Şevket Süreyya Aydemir idaresinde çıkan *Orak Çekiç*, Kürt isyanına karşı ilk günden hükümetin yanında olmuştur. 4 Mart 1925’te kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu çıkmış ve bu ardından İstiklal Mahkemelerinin çıkmasına ortam hazırlamıştır (Zürcher, 2016: 121). Takrir-i Sükûn Kanunu Türk sol-sosyalistlerinin tevkifine (alıkoyulma) yol açmıştır. *Aydınlık* ve *Orak Çekiç* kapatılmıştır. Bursa’da yayımlanmakta olan *Yoldaş* gazetesinin de kapatılmasına Bakanlar Kurulu kararı ile son verilmiştir (Kaplanoğlu, 2019). T.K.P mensuplarından 38 kişi mahkemeye sevk edilmek üzere Ankara’ya getirilmiş, İstiklal Mahkemesinin huzuruna çıkarılmıştır. Huzura çıkanlar ve aldığı cezalar şu şekilde söylenebilir *Yoldaş* gazetesinin sahibi İbrahim Hilmi, Sadrettin Celal, öğrenci Nuri Haydar (?) 7’şer yıl, Şevket Süreyya Aydemir, Eczacı Vasıf Tokuzlu (?), Hikmet

Kıvılcımlı 10'ar yıl, tevkifatın başlaması üzerine Rusya'ya kaçan Dr. Şefik Hüsnü, Nazım Hikmet ve Hasan Ali Ediz'de (1905-1972) 15'er yıl hapis cezası almıştır (Sayılğan, 2009: 149).

Şefik Hüsnü'nün yurtdışında olma sebebiyle Vedat Nedim Tör yönetimindeki parti Komüntern'in (Moskova) emirlerine göre hareket etmeyip, Türkiye'nin şartlarına göre mücadele etmek istemiştir. 1927 yılı için T.K.P içinde kesin bir bölünme yaşandığı söylenebilir. Şefik Hüsnü gizlice İstanbul'a gelmiş, Vedat Nedim'in evinde bir toplantı yapmıştır. Bu toplantı neticesinde Vedat Nedim ile arasında bir ayrışma yaşanmıştır. Şefik Hüsnü'nün arkadaşları ile beraber Komüntern paralelinde bir T.K.P kurmuştur (Sayılğan, 2009: 149). Kendisi tekrar yurtdışına çıkması ile beraber T.K.P'nin Komüntern'in emirleri altında kaldığı söylenebilir. İstanbul'un Cibali semtinde 16 Eylül 1927 tarihinde küçük çocukların işçi yevmiyelerinden kesilen ücretleri protesto etme amacıyla duvar ilanı şeklinde bir yazı bastırarak işçi semtlerine dağıtmışlardır ve bunlarda yazan 'Ey millet! Bir günde on saat çalıştığımız halde aç kalıyoruz. Grev yapalım. Patronlar da aç kalsınlar. Yaşasın Lenin' yazı bu olmuştur (Sayılğan, 2009: 150). Vedat Nedim Tör, Dr. Şefik Hüsnü'nün Merkez komitesini hiçe sayarak giriştiği faaliyetleri bastırma amacıyla, tanıdığı siyasi kısım komiserlerinden biri olan Şinasi Bey'e (?) ihbarda bulunmuştur. Dr. Şefik Hüsnü ikamet ettiği otelde yakalanmış, Vedat Nedim T.K.P'nin Ankara, Eskişehir, Adana, İzmir teşkilatlarını bildirmiş ve birçok belgeyi polise teslim etmiştir (Sayılğan, 2009: 150). T.K.P içindeki bu ayrılık Komüntern'in başında olan Stalin'in dünya ihtilaline karşı olmasında şeklinde gösterilebilir. Vedat Nedim Tör'ün itirafıyla tutuklanan Şefik Hüsnü ve arkadaşları yakalanmışlardır. Dr. Şefik Hüsnü, 17 Nisan 1929'da cezasını çekip tahliye olduktan sonra, Varşova'ya gitmiş, bir süre sonra T.K.P Dış Bürosunun bulunduğu Berlin'e gitmiş fakat Türk-Alman ilişkilerinin sarsılacağı gerekçesi ile sınır dışı edilmiş, 1939 yılına kadar Paris'te kalmıştır (Sayılğan, 2009: 152). Vedat Nedim ile Şefik Hüsnü'nün anlaşamaması sonucunda ayrışmaları, Vedat Nedim ve Şevket Süreyya Aydemir gibi isimlerin Marksizm'den uzaklaşıp, Kemalist çizgiye yakınlaştıkları söylenebilir. 1932'de *Kadro* dergisini çıkaran bu çevre, sol-sosyalist düşünceyi CHF anlayışına göre tekrar yorumlamış, bu dönemden sonra da Kemalizm ile sol-sosyalist düşünceyi birleştirmeye çalışan sol-sosyalistlerin doğduğu da dile getirilebilir (Akkuş, 2015).

1927 ve 1939 T.K.P'nin başarısız olduğu, Türkiye'de örgütlenemediği ve çeşitli liderlik kavgalarının yapıldığı bir parti konumuna dönüşmüş denilebilir. Türk sol-sosyalistleri gelişime paralel olarak, Cumhuriyet Halk Fırkası yöneticileri ile anlaşamayacağını anlamıştır. Anti-emperyalist niteliği ile destek verdiği, savaşı kazanan, saltanatı kaldıran ilerici hareketin, zamanla burjuva devrimi taraftarı olduğunu görmüş, CHF'nin çağdaşlaşma hamlelerinin üst yapı öğelerine yönelik yüzeysel değişimleri olarak nitelemiş, CHF'nin devrim anlayışı ile kendilerinin sınıf temelli devrim anlayışlarının uzlaşamayacağını söylemişlerdir (Akkuş, 2015). CHF ve TKP arasında gerilim böylelikle devam etmiş denilebilir. TKP ve *Aydınlık* çevresi, iktidardaki CHF'yi sınıf egemenliği aracı olarak görmüş, saltanatın kaldırılmasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına karşı CHF'yi destekler gibi görünse de bu iki partinin arasındaki ilişkiyi 'burjuvazinin iki kanadı' olarak nitelemiştir.

Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan 18 ay sonra Ekim 1926'da sol-sosyalist mahkûmlar bir yasa değişikliği ile serbest bırakılmışlardır. Çıkanların çoğu eski çalışmalarına devam etmek istemiştir. Bunların dışında olanlar da sol-sosyalist eylemlerine devam etmiştir. 1925'ten sonra bir zamanlar yasal olan sol-sosyalist düşünce, artık yasal alan dışına itilmiştir. Hapishane ve sürgün yaşamları ya da bunların korkusu Türk toplumunun sorunlarına farklı bir çözüm getirmek isteyenler için çetin bir sınav olmuştur (Tunçay, 2000: 202). Türkiye'nin de yaklaşık yirmi yıl süreceği tek parti iktidarı yönetimde olmuştur. Milli Mücadele döneminde Ekim Devrimi neticesinde etki yaşayan Türk sol-sosyalistleri şuan farklı bir durumla karşılaşmış, Stalin Komüntern aracılığı ile farklı bir strateji izlemiş ve bu bazı toplumlarda sert yönetimlere dönüşmüştür. Sol-sosyalist düşüncede bu yıllarda somut eylem ve fikirlerin azaldığı söylenebilir. Sessizlik döneminin yaşandığı bu yıllar parti içi ayrışmanın görüldüğü yıllar olmuştur. Cumhuriyetin kurulması ile beraber sol-sosyalistlerde örgütlenme özgürlüğü ile ilgili düşünceler terse çevrilmiş denilebilir. Hükümetle bazı konularda uzlaşa yapmaya çalışsa da, sol-sosyalist hareket bu dönemde zayıflamıştır. Türkiye'de sol-sosyalist düşünce bu koşullarda tutunamamış, insanlar değişmiş, etkiler değişmiş, teknikler değişmiş Türk sol-sosyalist düşüncenin tarihinde bir dönem kapanmıştır (Tunçay, 2000: 203).

3.6.3. Kadro Dergisi

Kadro Dergisi'nin yayın yaptığı tarihler olan 1932-1934 yılları aralığındaki siyasi ortam değerlendirilecek olursa: Öncelikle genç cumhuriyetin içerisinde bulunduğu politik ortamda önemli bir yer işgal eden 1926 yılında Şeyh Sait İsyanı yaşanmıştır. Dönemin hükümeti olan Ali Fethi Okyar'ın çıkan ayaklanmayı bastırmaktaki aldığı önlemler yetersiz kalmış, mevcut hükümet istifa edip yerine İsmet İnönü hükümet kurulmuştur. Bu ortamda esas olan düşünce şudur: Ali Fethi Okyar hükümeti isyanı yapılan devrimlere karşı bir eleştiri bir sivil itaatsizlik eylemi olarak bakıp daha yumuşak bir politika olarak değerlendirirken İsmet İnönü hükümeti söz konusu olaya daha özel bir tanım yaparak isyanı devlete ve cumhuriyete yapılan bir kalkışma olarak tanımlayıp isyanı iç güvenlik tedbiri olarak görmüştür. Bu bakış açısıyla birlikte isyan bastırılmak için sert tedbirler alınmış istiklal mahkemeleri tekrar hayata geçirilmiş, isyancılar yakalanarak idama mahkûm edilmiştir. Bunun dışında 1923 yılında yeni kurulmuş olan cumhuriyetin Kemalist ideolojiyle devrimler toplumsal hayata süratle uygulanmakta, devrimlerle yeni toplum yapısı inşa edilmeye çalışılmaktadır. Devrimlere karşı gelişen tepkinin isyanla birlikte güvenlik tehdidi olarak algılanması daha sert müdahaleleri beraberinde getirmiştir. Bunların haricinde ABD'de başlayan ve tüm dünyaya büyük bir hızla yayılan 1929 ekonomik bunalımı Türkiye'yi de etkilemiş, hükümetin politikaları ekonomik krizi önlemek konusunda yetersiz görülmüştür. Ayrıca liberal ekonominin işlerliğini yitirmesi, ekonomik krizden en az etkilenen SSCB oluşu ülke içerisindeki aydın kesim tarafından sosyalist fikirlerin benimsenmesine neden olmuştur. İşte tam bu noktada kadro dergisi ülke içerisindeki güvenlik anlayışından beslenerek Kemalist devrimin ideolojisini kendi sosyalist fikirleriyle birleştirmiş, ekonomik krizden çıkış reçetesinin devletçilik ekonomisinin sosyalist fikirlerle paralellik göstermesiyle kendi siyasi görüşünü oluşturmuştur. Yani Kadro dergisi kendi siyasi literatürünü Kemalist devrim ideolojisi ve devletçilik ekonomisiyle uyumlaştırmıştır. “Devletçilik” ve “Halkçılık” temelinden yükselmiştir. Böylelikle cumhuriyetin ilanı önce sol-sosyalist düşüncenin başlıca bağdaştırmaya çalıştığı Türkçülük, Osmanlıcılık, İslamcılık fikirlerinin yerini Devletçilik ve Halkçılık düşüncelerine bıraktığı görülebilir.

Kadro dergisinin ortaya çıkışında Şevket Süreyya Aydemir'in 5 Ocak 1931 yılında Türk Ocağı salonunda verdiği “İnkılap ve Kadro” başlıklı konferans derginin ortaya çıkmasında mihenk taşı olmuştur. Aydemir bu konferansta Türk devriminin daha da

geliştirilmesi gerektiğini vurgulamış ve devrimlerin toplumda uygulanmasının zorunluluk olduğunu belirtmiştir. Konferanstaki konuşmalar *Kadro Dergisi*'nin kuruluş felsefesini ve benimsediği ideolojiye ışık tutmuştur (Demirci, 2006: 40). Derginin kurucuları ve yazar kadrosu Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tokin, Burhan Asaf Belge'dir. Bu isimlere bakıldığında hepsi de eski sol sosyalist ideolojiyi benimsemiş kişilerdir. Derginin yazar ve kurucu kadrosunun bu çizgide olması ve ortaya çıkış gerekçeleriyle amaçları açısından bakıldığında Marksist fikirlerin derginin ideolojine sirayet etmiş olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Ancak burada tamamen bir Marksizm'e yönelik söz konusu değildir. Nitekim derginin kuruluş sürecinde Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Atatürk, İsmet İnönü ile bizzat görüşmüş, kuracağı dergide Türk inkılapları ve ideolojisini sistemli bir şekilde analiz ederek bir çerçeveye oturtmayı amaçladığını açıkça belirtmiştir. Her ne kadar bu konuya CHP'nin genel sekreteri Recep Peker sıcak bakmasa da Atatürk derginin yayınlanması için herhangi bir sakınca görmemiştir. Bu sayede yönetici kesimden siyasi olarak pratikte onay alınmıştır (İlhan, 2011; 13-15). Siyasi olarak onay alınması açısından değerlendirilirse kadro dergisi dönemin hükümetinin benimsemiş olduğu siyasi fikirlerle paralellik göstermiştir. Aynı tarihlerde derinleşen ekonomik kriz ve yönetim alanındaki aksaklıklar göz önüne alınarak Ali Fethi Okyar Serbest Cumhuriyet Fırkası adında yeni bir parti kurmuştur. Ekonomik alanda liberal ekonomiyi savunan SCF toplum içerisinde baş gösteren sosyal olaylar neticesinde kapatılmıştır. Bu süreç sonrası Mustafa Kemal kapatılan partinin alternatifi olarak hem devletçi ekonomiyi savunan hem de devrim ideolojisini daha da sistemli hale getirmek için kurulan bir dergiyi bir alternatif olarak görmüştür (Sunar, 2004; 512-515).

Kadro hareketinin benimsemiş olduğu siyasi duruş olarak seçkin bir anlayışı benimsemişlerdir. Dergi yazarları devrimlerin halk tarafından benimsenmese de yine de halk için yapıldığı anlayışıyla hareket ederek devrimlerin ve dönemin hâkim ideolojisini sistemli bir çerçeveye oturtarak devrim ideolojisini inşa etmeyi amaçlamışlardır. Dergi yayınları halkın okuyup bilinçlenmesi amacını öncelemeyip, başlıca hedef olarak iktidar kararlarını etkileyebilmeyi ve taleplerinden en azından bir kısmını gerçekleştirmeyi hedeflemişler ve bu hususta da başarılı oldukları söylenebilir. Kadrocular öncesinde Marksist ideolojiyi benimsedikleri için batı değerleri olan liberalizm, demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine karşı gelmişlerdir. Kadrocuların ideolojik temeli olan Türk

devriminin ekonomi politik boyutunu kendi görüşleri olan Marksist ekonomik modele daha yakın olduğundan dolayı devletçilik olarak belirlemişlerdir. Bu doğrultuda ekonomi analizlerinde devletçi ekonomik modeli çalışmalarında desteklemişler ve görüşlerini dile getirmişlerdir.

Burada 5-8 yıl kadar öncesinde benimsenmiş olan yeni cumhuriyetin ekonomisini yerli sanayiyle kalkınmasının amaçlanmıştır. Bu kalkınmanın yerli sanayiciye verilecek ekonomik teşvikler ve desteklerle gerçekleştirilmesi gerektiği inancıyla alınan İzmir İktisat kongresi kararları 1930'lu yıllara gelindiğinde yerli sermayenin yetersiz oluşu, büyük buhranın derin etkileriyle birlikte daha çok SSCB'nin benimsemiş olduğu devlet eliyle sanayi yatırımlarının yapılması politikası Türkiye' de de yansıma bulmuştur. Devletçi ekonomik modelin gelişim noktasına bu şekilde bakıldığında kadrocuların geçmiş ve derginin ortaya çıkış amaçlarıyla örtüştüğü görülmektedir. Kadro dergisi yazarlarının Marksist yönünün daha ağır bastığı aynı zamanda Marksist olarak değerlendirilmelerinin sebebi devletçi ekonomik modeli benimsemiş olmalarından kaynaklanmaktadır (Kaya, Yücer, 2018; 564-567).

Kadrocuların Türk ideolojisini başka bir benimsemiş olduğu ve sistematik hale getirdikleri ideolojik temel ulusal bağımsızlık hareketidir. Bu görüşün temeli hiç şüphesiz Türk kurtuluş savaşından gelmektedir. Kadrocular Türk kurtuluş savaşına yaklaşımında verilen mücadeleyi emperyalizme karşı verilen bir mücadele olarak yorumlamışlardır. Bu açıdan bakıldığında milli mücadeleyi kendi ideolojileri doğrultusunda daha da sistemli hale getirmişlerdir. Zaten kadroculara göre milli mücadelenin başat çıkış noktası Türklerin emperyalizme karşı vermiş oldukları mücadele olarak değerlendirdikleri için hem kendi Marksist ideolojileriyle uyumlu hale gelmiş hem de dönemin hâkim ideolojisine bu açıdan sistemli bir çerçeve çizmiş olmuşlardır. Ancak buradaki önemli başka bir nokta, kadrocuların ulusal kurtuluş mücadelesini sadece Türkiye'ye özgü ulusal bir olay olmaktan çıkarıp milli mücadeleye evrensel bir kimlik kazandırmışlardır. Buradaki evrenselliğe bir dayanak noktası da milli mücadele dönemi SSCB ilişkilerinin olumlu yönde olması ve Lenin'in kurtuluş savaşını desteklemesi olmuştur. Buradan hareketle kadroculara göre Türk ulusal kurtuluş mücadelesi yalnızca ülke içerisinde kalamaz, bu mücadele ulusal özellik göstermesinin yanında batının en gelişmiş kapitalist ve sanayi toplumlarına karşı verilmiş olan Dünya tarihinde modern dönemlerde özel bir yeri vardır. Milli mücadele bu yönüyle Dünya'daki tüm ezilen ve sömürülen halkaların

ulusal kurtuluş mücadelelerine örnek teşkil edecek niteliktedir. Kadroculara göre milli mücadele hareketi bu yönüyle ciddi bir önem arz etmektedir (Sunar, 2004: 519-521).

Kadrocular bu görüşlerini geliştirirken yöntem olarak yine Marksist sistemin bir mirası olan tarihsel materyalizm temelinde düşünmüşlerdir. Ancak bu noktada tarihsel materyalizmi kabul ederken Marksist ideolojiyi kendi görüşlerini açıklarken yetersiz bulmuşlardır. Çünkü onlara göre Marksist ideoloji batı Avrupa sanayi toplumları için geliştirilmiş bir sistem olarak kalmakta ve ulusal kurtuluş mücadelesini açıklamak konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda Marksizm emperyalizm ve ulusal bağımsızlık hareketlerine yeterli açıklamayı getiremediğini vurgulamışlardır. Kadrocular teorilerini “Ulusal Kurtuluşçuluk” ve ekonomik anlamda “Devletçilik” üzerine inşa etmişler. Onlara göre Marksizm iki temel noktada Türkiye gibi yeni gelişmekte olan ve emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesi içerisinde olan ülkeleri anlamlandırmada yetersiz kalmaktadır. Birincisi Marksist ideolojinin ortaya koymuş olduğu sınıf çatışmaları, Türkiye’de mevcut değildir. Bunun aksine Türkiye’de yaşanan mücadele emperyalist uluslarla sömürülen ulusların birbiriyle çatışması olarak yorumlanmıştır. Bu bağlamda mücadeleye kendi yöntemleriyle birlikte bağımsızlık mücadelesini uyumlaştırmış oluyordur. İkinci olarak Marksist ideoloji, devletçi ekonomik yapıyı açıklamak konusunda yetersiz kalmıştır. Bunun başlıca sebebi sosyalist işçi devriminin sanayileşmesini kendi içerisinde tamamlamış olan ülkelerde ortaya çıkacağını söylemiştir. Ancak Türkiye’de böyle bir sanayileşmenin varlığı söz konusu değildir. İşte burada devletçi ekonomik model devreye girerek sanayileşme ve kalkınma devlet eliyle olacak böylelikle de zaten hali hazırda üretim araçları mülkiyeti devletin elinde kalacak ve topluma mal olacağını belirtmişlerdir. Böylelikle sınıfsal temelli toplum yapısının ortaya çıkması da önlenmiş olmuştur (Demirci, 2006: 44-48).

Kadro hareketi oluşturdukları teorik çerçeve içerisinde Marksizm’e yeni bir bakış açısı kazandırmış bu yönüyle de Neo-Marksist bir bakış açısı geliştirdikleri söylenebilir. Kadro hareketine göre Türk devrim ideolojisi sınıfsal toplum temelli olmaması ve emperyalizme karşı vermiş olduğu mücadelesiyle sömürge ve yarı sömürge toplumlar için rol model oluşturabilir. Türk kurtuluş mücadelesinin emperyalizme karşı elde etmiş olduğu zafer kapitalist sistemin büyük bir noksanını ortaya çıkartmıştır. Bu bağlamda Türk devrimi sembolik bir nitelik taşımaktadır. Kadro hareketi Troçki’nin “Sürekli Devrim” teorisinden etkilenmişler ve bu teorinin somutlaşmış halini Türk devrimi olarak

tanımlamışlardır. Sömürü ülkelerinde devrim artık kaçınılmazdır ve bu devrim sürekliliğin modeli Türkiye özelinde oluşmuştur. Çünkü kapitalist sistem içerisinde tezatlıklarını barındırmaktadır. Sermayenin uluslararası dolaşıma açılması sanayileşmesini sağlamış batılı toplumların yeni pazar arayışı sömürü ülkelere sirayet etmiştir. Bu sömürü ülkelerinde sanayileşme olmadığı için sınıfsal bir toplum yapısından da söz etmek mümkün değildir. Burada vukuu bulan mücadele yalnızca emperyalizme karşı olan mücadeledir. Özünde de sömürülen toplumların bağımsızlık hareketleridir. Bu noktada da modellerini Türk devrimlerinden almaktadırlar. Kadrocuların bu ülkeler özelinde getirmiş oldukları bu açıklamalar çok erken dönemde Neo-Marksist bakışın temelleri olduğu söylenebilir. Hatta bağımlılık ekolünün temellerini oluşturduğu da söylenebilir. Bu bağlamda teorilerini oluşturdukları başka bir alanda Lenin'in görüşleridir. Lenin kapitalist sermayenin uluslararası dolaşıma girmesiyle devrimin uluslararası bir boyut kazanacağını söylemiştir. Bu bağlamda kapitalist sistem kendi anti tezini üretmiştir. Böylelikle devrim sömürülen uluslar için kaçınılmaz bir boyut kazanmış ve devrim tüm dünyada sürekli hale getirilmiştir. Kadrocuların Türk devriminin model oluşturmasını ön plana çıkarmasıyla devrimin ihracı anlaşılmamalıdır. Burada yapılan modelleme dünya uluslarında gerçekleşmesi kaçınılmaz bir son olarak değil ancak devrimin tüm uluslararası arenada gerçekleşmesi aşamasında ancak örnek bir model oluşturmasıyla ön plana çıkmaktadır. Kadrocular devrimin modelleştirilmesi ve teorik çerçevesini oluşturma açısından kendilerini haklı görmüşlerdir. Onlara göre sömürülen uluslarda kaçınılmaz olarak gerçekleşecek devrimin modellemesini yapmalarını zorunluluk olarak görmüşlerdir. Bu noktada da halk kabul etmese de halk için yapılan bir rol ortaya çıkmış olmaktadır (Sunar, 2004: 521-523).

Kadro dergisinin yayın hayatı uzun sürmemiştir. Burada siyaset bilimi literatüründe artık bir atasözü haline gelmiş olan “Devrim önce kendi evlatlarını yer” söz geçerliliğini bu noktada doğrulamış görünmektir. Dergi 1934 yılına gelindiğinde yayınlarına devam ederken CHF genel sekreteriyle görüş ayrılıkları halen devam etmekteydi ve görüş ayrılıkları derginin kapanmasında etkili olduğu söylenebilir. Peker’e göre derginin yapmış olduğu yayınlar milliyetçi ideolojiye ters düşmektedir. Kadrocuların özellikle vurguladığı sınıfsız toplum Peker tarafından milliyetçiliğe vurulan bir balta olarak yorumlanmıştır. Bu doğrultuda Mustafa Kemal Paşaya görüşlerini dile getirmiş ve Mustafa Kemal sorumluluğu dışişlerinden sorumlu olan İsmet İnönü’ye havale etmiştir.

Ardından derginin baş sorumlusu olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Tiran'a elçi olarak gönderilmesiyle dergi yayınlarına ara verdiğini duyurmuştur (İlhan, 2011: 15-18). 1934 yılında yayın hayatına son vermesine giden süreçte iki önemli olay daha vardır: Birincisi Kadrocular devletçi ekonomik modeli direkt devlet ideolojisi temelinde sarsılmak olarak değerlendirmişlerdir. Bu konu her ne kadar gerçek olsa da ülke içerisindeki uygulama alanlarına bakıldığında eksik kalmaktadır. Çünkü devletçi ekonomik gerçekleşen ekonomik krize bir çözüm arayışının sonucudur. Ancak pratikte işler halde olan model liberal ekonomik modeldir. Bu modelin en büyük uygulayıcılarından olan İş Bankası grubuyla fikir olarak ayrışmalar yaşamışlardır. İş Bankası ülke içerisinde yerli sermayenin oluşması için kredi sağlayıp ülke içerisinde ekonomik kalkınmanın yerli sermaye ve iş adamları eliyle yapılması düşüncesiyle ortaya çıktığı için kadrocularla görüş ayrılıklarına düşmüşler ve Mustafa Kemal Paşa'ya bu doğrultuda olumsuz görüşlerini sürekli dile getirmişlerdir. İkinci olarak 1931 yılında çıkarılan basın yasasıyla alakalıdır. Bu yasaya göre devlet memurları basında hak ve imtiyaz sahibi olma ayrıcalıklarını yitirmişlerdir. Kadrocuların hemen hepsinin devlet memuru olması, bu yasayla çelişmektedir. Bu yasayla Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun dergide imtiyaz sahibi olması eleştirileri beraberinde getirmiştir. Zaten son kerte de Karaosmanoğlu'nun Tiran'a elçi olarak gönderilmesiyle dergi daha fazla tutunamamıştır (Kaya, Yücer, 2018; 564-567).

Kadro hareketinin sonuç olarak değerlendirmesi yapılacak olursa: Çıkış noktası Türk devrim ideolojisinin toplum içerisindeki yansımalarına katkıda bulunması amacıyla ortaya çıkması, bu yönüyle yazar kadrosu ve eski fikirlerinde geçerli olan Marksist ideolojiye gölge düşürecek niteliktedir. Çünkü Marksist ideolojinin ulaşmayı hedeflemiş olduğu sınıfsız toplum yapısına Türk toplumunun sınıfsız bir yapıda olmasıyla açıklama getirilse de tarihsel anlayışları yine ilerlemeci olmasıyla son kerte de devletsiz toplumu açıklamak konusunda yetersiz kalmaktadır. Başka bir noktadan daha değerlendirilecek olursa kadrocular geliştirmiş oldukları entelektüel perspektifi devletle birbirine özdeşleştirmişlerdir. Onlar devlette hâkim olan ideolojinin sosyalist bir perspektife oturtulmasından ziyade devrim ideolojisinin açıklanmasını kendilerine amaç edinmiş görünmektedirler. Düşünce yapılarında öncelik sosyalist bir yapı inşasından ziyade Türk devletinin halkçı ve devletçi yapısının sol ideoloji ile paralellik göstererek ilerlemesi istenmiştir. Buradaki konularla Marksist ideolojiden ayrılmış olmakla birlikte geliştirmiş

oldukları toplumsal yapı ve ekonomik analizleriyle çok önemli bir çalışma yürütmüşlerdir. Bu noktada ülke içerisinde devlet eliyle kalkınma ve yatırımların devlet eliyle yapılması temelinden yükselen ekonomik modellemenin sistematiği dünya sonraki yıllarda dünya entelektüel birikimine ciddi anlamda katkı sağlamışlardır. Buradan hareketle sosyal devletin doğuşunun ortaya çıkmasında bir katalizör görevi üstlenmişlerdir denilebilir. Son olarak Türk devriminin evrensel kimlik kazanması anlamında çok önemli bir yeri vardır. Dünya üzerinde toplumların sömürü ülkelerine karşı vereceği mücadelenin ideolojik boyutunu sistemli hale getirmeleri açısından son derece önemlidir. Buradan hareketle ancak doğu toplumlarının batı toplumlarını kalkındırdığı anlayışına karşı çıkmışlardır.

3.6.4. Yön Dergisi

27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrası yeni kabul edilen 61 anayasası Türk siyasi hayatına toplumsal anlamda özerklik sağlamasıyla *Kadro* dergisinin bir nevi devamı niteliğinde olan *Yön* dergisi faaliyete başlamıştır. Bu dönem öncesinde kısa bir değerlendirme yapılacak olursa 1950 seçimleri sonrası iktidara gelen Demokrat Parti kadrosu ve bu seçimler sonrası ana muhalefet partisine dönüşen CHP'nin arasında geçen 1950-1960 yılları arasında sol görüşlü yayınlar kendisine ülke içerisinde pek yer edinememiştir. Ayrıca bu dönemde Demokrat Partinin fazlasıyla batıya yönelip yeniden kapitalist ekonomik modelleri benimsemesiyle sol görüşlü yayınların etki alanının fazlasıyla daraldığı söylenebilir. Bundan başka bir sebep de 1958-1960 arasında Türk ekonomisinin kötüye doğru gitmesiyle Demokrat Parti hükümeti politik olarak daha baskıcı bir tutum izlemiş ve bu dönemde meclis içerisindeki kurulan bir grubun yayın faaliyetlerini denetiminde tutması sol yayınların etki alanını bir hayli kısıtlamıştır. Ancak 1961 anayasasıyla gelişen özgürlük ve basın faaliyetlerinin yayın yapma kısıtlamalarının kaldırılmasıyla *Yön* dergisi yayın hayatında yerini almıştır. Sol görüşlü yayınlar yapan *Yön* dergisi Kemalist ideolojiyle kendisini uyumlu hale getirmiştir.

Yön dergisi ilk olarak 20 Aralık 1961 yılında yayın hayatına başlayan kuruculuğunu Doğan Avcıoğlu'nun yapmış olduğu arada on dört aylık kesintiye uğramasıyla birlikte yedi sene boyunca yayın hayatına devam eden sol görüşlü bir dergidir. *Yön* dergisinin benimsemiş olduğu söylem ve fikirler temelinde “Üçüncü Dünyacı” bakış açısıyla yayınlar yapmıştır. Görüşlerinde Kemalist bir söylemle birlikte amaçlarının ülkenin

iktisadi kalkınmasını kendilerine başlıca amaç olarak belirlemişlerdir. Bu bağlamda ithal ikameci bir modeli savundukları söylenebilir. Derginin yazar kadrosunu dönemin önemli sol ideolojisini benimsemiş olan başta Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, eski Kadroculardan olan Şevket Süreyya Aydemir gibi isimler oluşturmaktadır (Altun, 2004; 553-555). *Yön* dergisi kendisinin siyasal duruşunu Kemalizm'in sol görüşlerle bir senteziyle oluşturmuştur. İktisadi kalkınmanın temelini devletçilik ekonomisinden geçtiğini sanayileşmenin devlet eliyle gerçekleştirilmesi gerekliliği ve Türk toplumunun batı toplumuna göre geride kalmışlığı temel konularını oluşturmuştur. Burada Osmanlı döneminden 20. yy.'a kadar geri kalmışlığın nedenlerini batı toplumlarıyla karşılaştırmalı olarak bir analiz yapmışlar ve nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulup Kemalist ideolojiyle birlikte modernleşmenin kalkınmanın ve ilerlemenin gerçekleşeceğine inanmışlardır. Bu yönüyle bakıldığında *Yön* Yayınlarının Kadrocu yazarlarla çok uyumlu bir şekilde ilerlediği izlenimi verilebilir ancak birkaç noktada Kadroculardan ayrılmaktadırlar. Öncelikle *Kadro* dergisi yazarları kendilerini devlet ideolojisini sistemli hale getirip analiz yapmayı amaçlarken *Yön* yazarları bu yaklaşımı doğru ama eksik olarak nitelendirmişlerdir. *Yön* yazarlarına göre *Kadro* Dergisinin yapmış olduğu eylemler büyük katkı sunmakla birlikte halkçılık boyutunda eksik kalmaktadır. Bu yönüyle ideoloji çok elit bir düzeyde kalmakla halka mal edilmesi konusunda bir takım eksikler olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin devletçi ekonomik modelle kalkınmanın gerçekleştirilip iş gelir dağılımında adaletin sağlanmasına geldiğinde halkçı bir tutumdan yana olmak onlara göre zor olacaktır. Başka bir açıdan da Kadrocular dönemin hâkim devlet ideolojisini açıklamaya ve sistemli hale getirmeye çalışırken *Yön* dergisinin ortaya çıkışında muhalif bir tutum vardır. Bu tutum 27 Mayıs askeri darbesine yöneltilen eleştirilerdir (Çiçek, 2013; 34-35).

Yöncüler Osmanlı'da başlayıp günümüze kadar sürekli hale gelen modernleşme çabalarının nihayet Kemalizm ile birlikte vücut bulduğunu dile getirmişlerdir. Onlara göre Kemalizm'in üç önemli boyutu bulunmaktadır: bunlar Halkçılık, Devrimcilik ve Devletçiliktir. Bu ilkeler doğrultusunda ilerleyen Kemalizm'in beklenen başarıya ulaşamamasının sebebi Kemalizm'in doğru anlaşılamamasıdır (Gencer, 2020; 923-925). *Yön* dergisi Türk toplumunun modernleşmesi ve kalkınmasını dört aşamada incelemişlerdir: birinci dönemde yapılacak reformlar hakkında darbe sonrası CHP bürokratları ve halen nüfuzunu yoğun bir şekilde hissettiren Milli Birlik Komitesi

görevlerinin gerçekleştirilecek reformlar doğrultusunda ikna etmek. İkinci dönemde toplumu bilinçlenmesi sağlanacak ve bu doğrultuda fikirler benimsetilecektir. Üçüncü dönemde dergi sosyalist-kapitalist karşıtlıklarından sıyrılarak tıpkı kadrocularda olduğu gibi emperyalizm-milliyetçilik zeminine yerleşecektir. Son döneminde parlamenter süreçlerle nihayete erdirilemeyen kalkınmanın artık devrimle mümkün olacağı görüşü hâkim olmuştur. Yön 'ün düşünce yapısını Kemalizm ve Marksizm'in ortak bir sentezi gibi görülebilir ancak pratikte uygulamaya bakıldığında Kemalist görüşlerin daha ağır bastığı anlaşılmaktadır. Yöncülerin temel benimsedikleri düşünce olan Marksizm'in uygulanmasının Türk toplum yapısına uygun hale getirilmelidir. Bu bağlamda Türk sosyalizmi olarak değerlendirilebilecek sosyalist devrim Kemalist ideoloji ve Devletçi ekonomik modelle mümkün olabilecektir. Buradan hareketle Türk toplumunun iktisadi ve sosyal alandaki kalkınması Atatürkçü politikaların devlet eliyle uygulanıp uygulanırken de bu politikaların aktif olarak denetlenmesiyle gerçekleşebilecektir. Bu da tam anlamıyla tepeden inme bir batılılaşma hamlesi demektir. Bu bağlamda modernleşme hamlelerinde geçmişin düşünce kalıpları ve birikimleri tamamen reddedilip yeni düşünce tarzlarının inşa edilmesi gereklidir. Bu görüşün geçerliliğini de Osmanlı Devleti döneminde neredeyse 300 yıldır uygulama alanı bulan geleneksel düşünce tarzının bir sonuç vermediği somut olarak görülmüştür. Bu yüzden her alanda tam anlamıyla bir modernleşmeyi savunmuşlardır. Bu sosyal alandaki dönüşüm sürecinde topluma rehberlik edecek olan öncü kurum olarak silahlı kuvvetleri işaret etmişlerdir (Kaya, Yücer, 2018; 574-577).

Yön dergisi yazarlarının öncelikli amaçları yeni kurulmuş olan cumhuriyetin her alanda kalkınmasını sağlamayı amaçlamışlardır. Bu doğrultuda ikinci dünya savaşı öncesi ve sonrası sürecini değerlendirmişlerdir. Burada öncelikle ikinci dünya savaşı öncesi süreçte devlet politikası olarak Kemalizm'in yoğun hissedildiği dönemi kendi görüşleri doğrultusunda ülke kalkınması için olumlu bir süreç olarak değerlendirirken ikinci dünya savaşı sonrasında çok partili hayata geçişle birlikte dönemin hâkim olan ekonomik ve sosyal politikaları kayıp yıllar olarak değerlendirmişlerdir. Çok partili hayat sonrası etkisini yoğun bir şekilde gösteren liberalleşme dalgası ve Demokrat Parti iktidarını Türkiye Cumhuriyeti tarihinin yozlaşmış bir dönemi olarak nitelendirmişlerdir. Bu değerlendirmenin sebebi: Adnan Menderes hükümetinin aşırı liberal ekonomi politikalarıdır. Bu noktada Yöncülere göre bir tezatlık vardır. Ekonomik anlamda yoğun

bir liberalleşmeye paralel olarak sosyal alanda aynı şekilde bir özgürlük ortamı mümkün olmamıştır. Basın yayın organlarının yoğun bir sansüre maruz kalması, seçim sisteminden dolayı ortaya çıkan adaletsizliği olumsuz anlamda eleştiriye tabi tutmuşlardır. Demokrat Parti iktidarının ekonomi politikalarına da farklı bir bakış açısı getirerek başka bir eleştiri yöneltmişlerdir: 1950-1960'lı yıllar arası yoğun kapitalist ekonomi ciddi anlamda toplumdaki gelir dağılımında adaletsizliği de beraberinde getirmiştir. Suni olarak yükselen milli gelirin toplumun tüm kesimlerine adaletli bir şekilde sirayet etmemesine işaret etmişler ancak küçük bir burjuvazi kesiminin elinde sermayenin ve üretim araçları mülkiyetinin toplandığına dikkat çekmişlerdir. Bununla birlikte Cumhuriyetin ilk yıllarında sınıfsız bir toplum yapısına sahip olan Cumhuriyetin artık sermayenin sınırlı bir burjuvazi elinde toplanmıştır. Bu durum da beraberinde artık sınıflı bir toplum yapısını beraberinde getirdiği yönüyle politikaları eleştirmişlerdir. Nihayet yıl 27 Mayıs 1961'i gösterdiğinde bu sömürü düzeninin son bulduğunu darbenin bu adaletsiz ortama son verdiği görüşünü öne sürmüşlerdir. Bundan sonra yapılması gereken ise Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi yine sınıfsız bir toplum yapısını amaçlayarak bu doğrultuda iktisadi ve sosyal politikalar geliştirmenin hükümetin temel amacı olması gerektiğini açıkça belirtmişlerdir. *Yön* dergisi yazarlarının darbe sonrası önerdikleri sistemde kalkınmanın yeniden devlet eliyle gerçekleştirilmesi yönünde olmuştur. Örneğin devlet eliyle sanayi yatırımlarının yapılarak oluşturulacak olan milli servetin toplumun tüm kesimlerine eşit ve adil bir şekilde dağıtılması gerektiğidir. Ancak burada devlet eliyle sanayileşme gerçekleştirilirken yapılan yatırımların devlet yönetiminde bulunan birkaç güçlü bürokratin eline geçmesi yani sistemin 'Devlet Kapitalizmi' halini almasının da önlenmesi gerektiğini altını çizmişlerdir. Bu doğrultuda demokratik ilkelerden taviz verilmeyerek devlet eliyle küçük kooperatiflerin aktif hale getirilip devlet eliyle bu alanlara işlerlik kazandırılmasının önermişlerdir (Altun, 2004; 558-559). Burada başka bir hususa daha açıklık getirmek gerekir: *Yön* yazarlarının vurgulamış oldukları sınıfsız toplum yapısı görünüşte Marksist ideolojinin son aşaması olan komünist toplumun sınıfsız ve devletsiz toplumu çağrıştırmaktadır. Ancak durum bunun tam aksidir. *Yön* yazarları aslen vurguladıkları sistemin öncüsü olarak Türk devletini koymuşlardır ve Türk milletinin sınıfsız bir toplum yapısına kavuşturulması gerektiğini belirtmişlerdir. Sonuçta devrimlerin devlet eliyle gerçekleştirilmesi ve adeta devletin de gerçekleştirilen devrimlerin bekçisi rolüne bürünmesi gerekmektedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde

Yön yazarlarının sosyalizmi özünde milliyetçi bir sosyalizmdir. Yöncülerin milli mücadeleyi emperyalizme karşı bir bağımsızlık hareketi olarak değerlendirmişlerdir. Buradaki görüşleri *Kadro* dergisi yazarlarıyla paralellik göstermektedir. Yine bu noktadan hareketle bir devletin kalkınması için öncelikle tam bağımsızlığını elde etmesi gerektiğini özellikle belirtmişlerdir (Çiçek, 2013; 194-200).

Yön hareketinin kısa bir değerlendirmesi yapılacak olursa Kemalizm ve Marksizm'in sentezini yaparak Türkiye özelinde sosyalist milliyetçi bir kalkınmanın modellemesini yapmışlardır. Bu doğrultuda ekonomi politikalarında tam Marksist bir modeli benimsememişlerdir. Ekonomi politikalarını devletçilik ilkesiyle açıklamışlar ve devletçiliği yazılarında ön plana çıkarmışlardır. Burada devlet eliyle yapılan yatırımların bürokratların ellerinde yoğunlaşmasının engellemesinin gerekliliğini belirtmeleri, halkçı bir yönlerinin olduğunu bizlere açık bir şekilde göstermektedir. 1961 anayasasıyla birlikte gelen özgürlükçü ortamda yazılarını rahat yayınlamalarının yanı sıra kendi savunmuş oldukları görüşleri de dönemin iktidar partisi ve darbeyi gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi'ne de kendi görüşlerini uygulaması için ikna çabalarını göstermişlerdir. En genel anlamıyla *Yön* dergisi yazarları görüşlerinde Türk toplumunun ön plana çıkarılması açısından milliyetçi sosyalist görüşleri, Kemalist ideolojiyle uyumlu bir perspektifle geliştirmişlerdir.

SONUÇ

İlk olarak çalışmada elde edilen başlıca sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: Osmanlı'da sol-sosyalist hareketin gelişimi için Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali'nin başlangıç noktası olduğu söylenebilir. Osmanlı Devleti Sanayi Devrimi'ne karşı ülkesinde devlet eliyle fabrikalar kurarak cevap vermeye çalışmıştır. Bu devlet eliyle kurulan fabrikalar zamanla kapanmıştır. Yabancı sermayedarların çoğunlukta olduğu Osmanlı Devleti'nde üretim daha çok yabancı sermayenin elinde olduğu söylenebilir. Gayrimüslim çoğunlukta işçiler fabrikalarda çalışmışlardır. Osmanlı Devleti sol-sosyalist hareketlerin ilk izlerini gayrimüslim tabakada gördüğü dile getirilebilir. Osmanlı Devleti'nde kurulan fabrikalarda kalifiye eleman azlığından dolayı yurtdışından elemanlar getirilmiştir. Çalışan işçilerin ve kalifiye elemanlarının daha çok gayrimüslim tabaka da olması Türk-Müslüman işçi örgütlerinin daha geç oluşmasına sebep olmuştur. 1870 yıllarıyla beraber Osmanlı Devleti'nde grevler görülse de 1908'e kadar örgütlü bir eylemin fazla olmadığı söylenebilir. II. Meşrutiyet'e kadar Osmanlı Devleti'nde sol-sosyalist bir hareket veya işçi örgütlenmesi yok denilebilir. 1908 yılında yapılan Meşrutiyet Devrimi ile çalışanların daha özgür olacağı inancı ile grevlerin dalga etkisi ile fazlalaştığı söylenebilir. İttihat ve Terakki yönetimi grevlere karşı sert tedbirlerle cevap vermiştir. Bu dönem Türkiye sol-sosyalist hareketi açısından önemli bir nokta olduğu söylenebilir. Yayınların çıktığı, işçi örgütlenmelerinin arttığı ve sol-sosyalist partilerin oluşmaya başladığı 1908 sonrası dönem, Mebusan Meclisi'ne sol-sosyalist mebusların var olduğu dönemler olmuştur.

İttihat ve Terakki yönetiminde sert tedbirlere karşı Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kurucusu sayılan Hüseyin Hilmi ve çevresi, yayınlarına ve faaliyetlerine ileriki yıllarda da devam ettiği söylenebilir. Birinci Dünya Savaşı ile ülkenin zor koşullar altında olması sebebiyle sol-sosyalist hareketin bir duraklama dönemi geçirdiği nitelendirilebilir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde sol-sosyalist bir işçi örgütü, partisi ve yayınları görülmez iken, 20. yüzyıl sol-sosyalist partinin olduğu, yayınların çıktığı ve işçi örgütlerinin daha fazla görüldüğü yıllar olmuştur. Osmanlı Sosyalist Fırkası 'nın net olarak sol-sosyalist siyasetin çizgisini izlemediği söylenebilir. Diğer ideolojilerle beraber farklı bir düzlemde olduğu ileri sürülebilir. Bu dönemde İslam ve sosyalizmin bağdaştırıldığı bir sol-sosyalist teori oluşturulmaya çalışılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Mondros Mütarekesi ile beraber yenilgi alan Osmanlı Devleti'nde farklılıklar yaşanmaya başlamıştır. İttihat ve

Terakki yönetimi yurtdışına kaçmıştır. İtilaf Devletleri güçlenmiş iken Türkiye'nin komşusu olan Rusya'da Ekim Devrimi olmuştur. Türkiye'nin yanında güç dengelerini değiştiren Sovyet Rusya Milli Mücadele döneminde, Türkiye'yi de etkilediği söylenebilir. Milli Mücadele döneminde sol-sosyalist düşüncenin gelişimi Sovyet Rusya'nın etkisi ile olmuştur. Türkiye'nin savaş koşullarında olması sol-sosyalist düşünce açısından anti-emperyalist bir nitelik kazandırmıştır. Gelişen sol-sosyalist hareket Milli Mücadele'ye teori ve pratik anlamda katkı bıraktığı söylenebilir. Büyük Millet Meclisi Kurtuluş Savaşı sebebiyle Sovyetler Birliği'nden askeri ve mali yardım almıştır. Sovyetlerin etkisi altında bir sol-sosyalist düşünceyi kırmak adına Meclisin oluşturduğu Resmi Türkiye Komünist Partisi'nden bahsedilebilir. Büyük Millet Meclisi'nin strateji olarak Sovyetlere yakın durmuş, Cumhuriyet kurulduktan sonra ise rotasını Batılı ülkelere çevirmiştir. Yardım aldığı dönemlerde Sovyetlerle yakın ilişkiler kurmuştur. Bu açıdan sol-sosyalist düşüncenin gelişmesinin zorluğu, Milli Mücadele önderlerinin sol-sosyalist siyasete yakın durmadığı, yayınlarına ve faaliyetlerine sert bakıldığından dolayı buradan anlaşılabılır. Sol-sosyalist mebusların Milli Mücadele yıllarında meclis içerisinde yok denecek kadar az olması, sol-sosyalist hareketi illegal koşullarda gelişime ittiği ve bunun etkilerinin Türkiye'de ki sol-sosyalist düşünceye kötü yansıdığı söylenebilir.

Tüm bu sonuçlardan hareketle şu şekilde bıraktığı etkiler ve yorumlar yapılabilir: Sol-sosyalist akımlar ve teoriler Türkiye'de en başlarda gayrimüslim tabakada kendini göstermeye çalışırken, sonrasında kendi dinamiklerini yakalamaya çalışmış, Milli Mücadele yıllarında Rusya'ya yakınlaşmış, aydınlarının yurtdışında eğitim almaları neticesinde farklı ülkelere, kişilerden ya da hareketlerden etkilenip Türkiye'ye uyum sağlamaya çalışmıştır. Yetersiz eylemler, tartışmalar ve iç dış sorunlar çerçevesinde Türkiye'de iktidara gelemeyen sol-sosyalist hareket, bir asrı geçen zamanda etki bırakmıştır. Osmanlı Devleti'nin Sanayi devriminden sonra açılan fabrikalarda kendi uzmanlarını ve işçilerini yetirtirmiş olması, Türk-Müslüman toplulukta işçi sınıfı bilincinin artması açısından ülkede daha rahat yaygınlaşan ve daha fazla etki bırakan bir sol-sosyalist düşünceye dönüşebilirdi. Milli Mücadele döneminde ise dünya ihtilali düşüncesine kapılmayan, Anadolu'ya yönelik teorilerin daha fazla yaygınlaşması ve topluma inmenin yollarını arayan sol-sosyalist düşüncenin daha fazla ayakta kalacağı ihtimali sağlanabilirdi. Parti ayrışmalarının ve kişisel sorunların arttığı bir sol-sosyalist

hareket Milli Mücadele koşullarından sonra dik durması için, sol-sosyalist hareketin Komüntern çevresinden uzaklaşıp, koşullara uygun mücadele etmesi daha sağlıklı ve gerçekçi olacağını düşündürüyor. Milli Mücadele ve sonrasında sol-sosyalist düşünceye yapılan tevkifatların, suikastların gelişimi zedelediğini ve karşıt, sert siyasetin sonraki yıllara miras kaldığını düşünüyorum. Sol-sosyalist mebusların meclis içerisinde daha fazla olmaları hem fıkırsel açıdan gelişime, hem de meclis içerisinde alınan kararlarda söz haklarının olması toplumsal açıdan etkiye sebep olabilirdi. Milli Mücadele döneminde entelektüel aydın sınıfına hitap eden sol-sosyalist düşünce, işçi sınıfına, halka yönelmesi gelişimi hızlandırabilir, açacağı örgütlerle sol-sosyalist düşünceyi daha rahat bir zemine oturtacağı düşünülebilirdi.

Milli Mücadele dönemi sonrasında ve 27 Mayıs askeri darbesi sonrasında yayın hayatına başlayan *Kadro* ve *Yön* dergileri de cumhuriyet tarihimizde önemli bir mihenk taşı olarak görülebilir. Temelde sosyalist ve sol ideolojiye yakın olarak kurulan bu iki dergi sosyalizm ile birlikte Kemalist düşüncenin bir senteziyle ortaya çıkması cumhuriyet dönemi hâkim ideolojiyi destekler bir görüntü sergilemektedir. Bu doğrultu da *Kadro* dergisinin Türk kurtuluş mücadelesini evrensel bir boyutta yeniden bir analize tabi tutması emperyalist ideolojiye ciddi bir direniş olduğunu söylemek mümkündür. Ancak iç politika açısından bakıldığında her ne kadar Kemalist düşünceyle birlikte hareket etse de dönemin hâkim görüşünün arkasında kalmıştır. *Kadro* dergisini takiben 27 Mayıs darbesi sonucu ortaya çıkan *Yön* dergisi de Kemalist ideolojiyi benimsemiştir. Ancak burada Kemalist ideolojiye tam bağlılıktan ziyade temeline emperyalizmi koymuş, bununla birlikte halkçılık vurgusunun yoğun olduğu görülmektedir.

Başlangıçta Türk sol-sosyalist düşünce grupları yurt dışındaki ideolojik, siyasi yenilikleri Türk topraklarına getirme amacı gütmüş sonrasında sosyalist ideolojiyi dönemin hâkim fikirlerinden İslamcılık, Turancılık ve Osmanlıcılık fikirleri ile bağdaştırmaya çalışmışlardır. Milli mücadele döneminde Sovyetlerin gölgesi altında Türk – Sovyet ilişkilerin kuvvetli yapısı ile ideolojik temellerini geliştirmişlerdir. Cumhuriyetin ilanı sonrasında Türk Devleti'nin tam bağımsız olma amacı ile Sovyetler Birliği ile ilişkilerini yüksek düzeyden normal seviyeye getirmesi, Türk sol hareketinin yapısının Cumhuriyet ile sol-sosyalist düşünceleri birleştirme gayreti göstermesine sebep olmuştur. 1929 ekonomik buhran sonucu sol-sosyalist hareketler devletçilik ve halkçılık düşünceleri ile sol düşünceyi bağdaştırmaya çalışmıştır. İktidar olamamasına ve değişen Türk dış

politikasının iç siyasete olan etkilerinden fazlaca etkilenmesine rağmen, sol-sosyalist düşünce sürekli olarak dinamik kalmayı becerebilmiştir. Partilerinin ve yayın organlarının düzenli olarak kapatılması ve yine liderlerinin suikastlara kurban gitmesi sol hareketi sekteye uğratmasına karşın, Türk siyasetindeki rolünü bitirememiş ve birçok sol siyasi kimlik oluşmasına neden olmuştur. Sol düşünceye karşı var olan sert müdahaleci yapı zamanla sol siyasetinde sert bir politik kimliğe bürünmesine neden olmuştur. Günümüzde hala daha çok geniş bir halk kitlesine sahip olamamasına karşın, tipik kitle partileri olarak ideoloji temelli örgütlenmeleri devam etmektedir. Ulusalcılar, aydınlıkçılar ve milli demokratik devrim savunucuları gibi hemen her kesimin hakkında irili ufaklı fikir sahibi olabileceği siyasal kimlikleri, Türk siyasetine yerleştirmeye başarmışlardır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Atatürk, M.K. (2012). *Nutuk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Berkes, N. (2018), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Boratav, K. (2018), *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2015)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eagleton, T. (1991), *İdeoloji*, Çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Erdem, H. (2010). *Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirakçi Hilmi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Göze, A. (2016), *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Güzel, Ş. (1993), *Türkiye’de İşçi Hareketi*, İstanbul: Sosyalist Yayınları.
- Haupt, G ve P. Dumont. (2013). *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Heywood, A. (2013), *Siyaset*, 9. Baskı, Çev. Bekir Berat Bozipek, Adres Yayınları, Ankara
- Heywood, Andrew (2015), *Siyasetin Temel Kavramları*, 2.Baskı, Çev. Hayrettin Özler, Adres Yayınları, Ankara
- Heywood, Andrew (2011), *Siyaset Teorisine Giriş*, Çev. Hızır Murat Köse, Küre Yayınları, İstanbul
- Hüsni, Ş. (2017). *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Karakışla, Y. (1998). Osmanlı İmparatorluğu’nda 1908 Grevleri. *Toplum ve Bilim*. 78, ss. 187.
- Karpat, K. (2016). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: TİMAŞ Yayınları.
- Marx, K. (2018), *Komünist Manifesto*, Ankara: Sol Yayınları.
- Sayılgan, A (2009), *Türkiye’de Sol Hareketler*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Sülker, K (2004), *Türkiye Sendikacılık Tarihi*, İstanbul: TÜSTAV Yayınları.
- Tunçay, M (2000), *Türkiye’de Sol Akımlar*, Cilt:1, İstanbul: BDS Yayınları.
- Tunçay, M (2009), *Amele Birliği*. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Yıldırım, K (2017), *Osmanlı’da İşçiler (Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler)*. İstanbul: Metis Yayınları.

Zürcher, E. (2016). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. (1924,1925)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Makaleler, Dergiler ve Tezler

Açıkkaya, S. (2010) “27 Mayıs 1960 Öncesi Türkiye’de Sol Akımlar”. *Tarih Dergisi*. 50, 221-250. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/102174> (02.04.2019). E.T. 05/03/2022

Altun, F. (20004) “Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 2.1, 551-575. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/651796> (24.04.2019). E.T. 07.03.2022

Akkuş, B. (2015) “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm: Türkiye Komünist Partisi’nin Cumhuriyet Halk Partisi’ne Bakışı ve Özgün Bir Düşünür ve Siyaset Adamı Olarak Mehmet Ali Aybar”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8.48, 239-252. <https://www.researchgate.net/publication/283845445> (12.04.2019). E.T. 04.04.2022

Atasever, A. (2010). “Milli Mücadele Yıllarında Sosyalizm”. *Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.

Babalık, N. (2003) “Türkiye Komünist Partisinin Sönümlenmesi”. *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.

Başaran, N. (2012). “Türkiye’de Modernleşmenin Faili Bürokrasi mi Burjuvazi mi? Türkiye Burjuvazisinin Doğuşu ve Modernleşmenin Sınıfsal Temelleri Üzerine”. *Gelenek*, 2012, Sayı: 117, <https://gelenek.org/turkiyede-modernlesmenin-faili-burokrasi-mi-burjuvazi-mi-turkiye-burjuvazisinin-dogusu-ve/> (11.04.2019). E.T. 17.11.2021

Başaran, N. “Türkiye Komünist Hareketinde Az Bilinen Bir Kaynak: Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası”. *Gelenek*. 2017. 133. <https://gelenek.org/turkiye-komunist-hareketinde-az-bilinen-bir-kaynak-turkiye-halk-istirakiyun-firkasi/> (24.03.2019). E.T. 20.03.2022

Babalık, N. (2013) “Türk Siyasal Yaşamında Yön Dergisi (1961-1967)”. *Doktora Tezi*. Malatya: İnönü Üniversitesi SBE.

Bulut, Yiğit(2011), “İdeolojinin Tarihçesi”. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, Cilt 3, Sayı 23, ss. 183-206

Demirci, F. (2006). “Kadro Hareketi ve Kadrocular”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006, Sayı: 15, 35-53. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/55361> (24.04.2019). E.T. 02.02.2022

Erdoğan, V. “Şefik Hüsnü”. *Gelenek*. 2009. 102. <https://gelenek.org/sefik-husnu/> (25.03.2019). E.T. 04.04.2022

Freedden, M., Sargent, L. and Stears, M., 2013. The Oxford handbook of political ideologies. Oxford: Oxford University Press.

Güler, A. “Atatürk ve Sınıf”. *Gelenek*. 2001. 68, <https://gelenek.org/ataturk-ve-sinif/> (12.04.2019). E.T. 07.01.2022

Gencer, T. (2020). “Yön Dergisinin Gölgesinde bir Yayıncılık Faaliyeti: Yön Yayınları” *Tarih Okulu Dergisi*, 45, 918-933. https://www.academia.edu/49559137/Yön_Dergisinin_Gölgesinde_Bir_Yayıncılık_Faaliyeti. (24.04.2019). E.T. 13.04.2022

İlhan, O (2011) “Cumhuriyet İdeolojisinin Oluşmasında Kadro Dergisi ve Kadro Hareketinin Rolü” *T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/48334.pdf> (24.04.2019). E.T. 27.02.2022

İmren, A (2017) “Milli Mücadele Döneminde Rus-Türk İlişkilerinde Yeşil Ordu – Çerkez Ethem – Mustafa Suphi ve Arkadaşları Üçgeni” *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*. 1.2, 38-54. dergipark.gov.tr/yutad/issue/29839/321307 (11.04.2019). E.T. 25.02.2022

Karaca, E. “Türkiye’de Legal Sosyalist Partiler”. *Gelenek* 1996. 52. <https://gelenek.org/turkiyede-legal-sosyalist-partiler/> (12.03.2019). E.T. 25.02.2022

Kay, A. and Thorisdottir, H., 2009. “Social and Psychological Bases of Ideology and System Justification”. *Series in Political Psychology*. New York: Oxford University Press, USA.

Meriç, Cemil, “İdeoloji”. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt 2, Sayı 21-22, 1967, ss. 119-142

Öztürk, Cemil(2007) “Marksizm’de İdeoloji Tartışmaları”. *Sosyoloji Notları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, ss. 64-74

Yıldırım, K (2014) “Osmanlı Sosyalist Hareketi İçinde Mustafa Suphi: Hayatı ve Fikirleri”. *Sosyoloji Dergisi*. 3.28, 101-115. https://www.academia.edu/13944048/Osmanlı_Sosyalist_Hareketi_İçinde_Mustafa_Suphi_Hayatı_ve_Fikirleri (15.04.2019). E.T. 15.12.2021

Yücer, R ve Kaya, Y (2018) “Kadro ve Yön Hareketinin İdeolojik Analizi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 2, 561-582. <http://www.itobiad.com/en/download/article-file/458599> (24.04.2019). E.T. 17.12.2021

Gazeteler

Atik, F. (26.02.2018). “Faili Meçhul Bir Solcu”. *Kıbrıs Postası*, http://www.kibrispostasi.com/mobile/index.php?art_id=32226& (16.03.2019). E.T. 20.12.2021

- Bardakçı, M. (07.01.2018). “Mustafa Kemal Paşa’nın El Yazısı ile Türkiye’nin İlk Resmi Komünist Partisi’nin Kuruluş Talimatı”. *Habertürk*.
<https://www.haberturk.com/mustafa-kemal-pasanin-elyazisi-ile-turkiyenin-ilk-resm-komunist-partisinin-kurulus-talimati-1785966> (22.04.2019). E.T. 12.04.2022
- Bergen, L. (17.06.2015) “Mesleki Temsil ve Anadolu Sol”.
<http://lutfibergeren.blogspot.com/2015/06/mesleki-temsil-ve-anadolu-sol.html> (14.04.2019). E.T. 12.04.2022
- Çalışkan, K. (05.01.2016). “Suphi’yi Benim İçin Öldürdüler”. *Oda TV*.
<https://odatv.com/suphiyi-benim-icin-oldurduler-0501161200.html> (28.04.2019). E.T. 25.03.2022
- Erdem, H. (27.10.2014). “Türkiye Solu Tarihinden Bir Sayfa: 1951 Tevkifatı”. *Toplumsal*.
<http://www.toplumsol.org/turkiye-solu-tarihinden-bir-sayfa-1951-tevkifati-hamit-erdem/> (03.04.2019). E.T. 22.03.2022
- “İlk Meclisin Adı ve Açılışı”. (2003) <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ilk-meclisin-adi-ve-acilisi-141923> (13.04.2019). E.T. 20.02.2022
- Kaplanoğlu, R. (2019). “İşgal Yıllarında İşbirlikçi Basın”. *Bursa Muhalef*. 28.01.2019.
<http://www.bursamuhalef.com/%E2%80%A8isgal-yillarinda-isbirlikci-basin%E2%80%A8-raif-kaplanoglu/> (18.04.2019). E.T. 07.05.2022
- Koç, Y. (10.06.2014). “Makine Kıran İşçiler”. *Aydınlık*.
<https://www.aydinlik.com.tr/makine-kiran-isciler> (14.04.2019). E.T. 03.12.2021
- Koç, Y. (28.04.2016). “Atatürk Sosyal Demokrat Parti’ye Karşıydı”. *Aydınlık*. 28.04.2016.
<http://www.aydinlikgazete.com/makale/amp/63994> (21.04.2019). E.T. 16.01.2022
- “Osmanlı Mesai Fırkası”. (2006). <http://www.boyutpedia.com/1307/38052/osmanli-mesai-firkasi> (16.04.2019). E.T. 10.01.2022
- Yalçın, S. (22.05.2015). “Türk Karl Marx Ali İhsan Bey’i Tanır Mısınız”. *Oda TV*.
<https://odatv.com/turk-karl-marks-ali-ihsan-beyi-tanir-misiniz-2202151200.html> (15.04.2019). E.T. 21.01.2022
- Yıldırım, K. (22.09.2016). “TİÇSF’nin Bıraktığı Devrimci Miras: Aydınlanıcılık”. *Aydınlık*.
<https://www.aydinlik.com.tr/ticsfnin-biraktigi-devrimci-miras-aydinlikcilik-1> (25.04.2019). E.T. 20.11.2021

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Mert Eymen KAYALP	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	T.C. Sakarya Üniversitesi
Fakülte	Siyasal Bilgiler Fakültesi
Bölümü	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Makale ve Bildiriler	
1. Kayalp, Mert. “Abd İran İlişkileri: İran’ın Rolü ve Ekonomik Yaptırımlar Üzerine Bir Değerlendirme”. InTraders Uluslararası Ticaret Akademik Dergisi . Cilt:5, Sayı:1, Temmuz 2022	